

.....

Tachovsko:

.....

krajina v paměti / paměť v krajině

.....

k a t a l o g k v ý s t a v ě

2014

ZÁPADOČESKÁ
UNIVERZITA
V PLZNI

Katedra antropologie
Fakulta filozofická
Západočeská univerzita v Plzni

Katedra antropologie
FF ZČU

Katalog k výstavě

Tachovsko: krajina v paměti / paměť v krajině

12. 6.–28. 9. 2014

Muzeum Českého lesa v Tachově

Grafická úprava: Kateřina Vytečková
Jazyková úprava: Kateřina Fatková, Helena Koubková
Tisk: BÍLÝ SLON s.r.o.
Odborní recenzenti: PhDr. Radka Křížková Červená, Mgr. Jiří Orna

Vydání publikace bylo schváleno Vědeckou redakcí Západočeské univerzity v Plzni

Vydala Západočeská univerzita v Plzni v roce 2014

Vydání první

ediční číslo 55-065-14

číslo publikace 2175

ISBN 978-80-261-0423-0

2014

Katedra antropologie

Fakulta filozofická

Západočeská univerzita v Plzni

Obsah:

7.....	1	Úvod
13.....	2	Dějiny tachovské krajiny a jejích obyvatel
26.....	3	Industriální krajina raného novověku a novověku: sklárny, železárny a hamry na Tachovsku
36.....	4	Lesní krajina
49.....	5	Tachovsko: proměny obyvatelstva ve 20. století
61.....	6	Zaniklá vesnice Bažantov
66.....	7	Železná opona a Pohraniční stráž
74.....	8	Jedlina – archeologický výzkum „studené války“
83.....	9	Lesná a okolí na mapách i v živé paměti obyvatel
101.....	10	Co bylo po sametové revoluci...
110.....	11	Ochrana přírody a turistika
116.....	12	Jedlina – místo kondenzované paměti
122.....	13	Závěr
124.....		Literatura
131.....		Prameny
134.....		Jmenný rejstřík
136.....		Seznam lokalit (zaniklých vesnic) v textu
138.....		Summary
140.....		Resümee

1 Úvod

Publikace, kterou držíte v rukou, obsahuje texty a obrazové informace vážící se k výstavě Tachovsko: krajina v paměti / paměť v krajině, která se uskutečnila v červenci až září 2014 v Muzeu Českého lesa v Tachově. Nad rámec běžného výstavního katalogu byla kniha doplněna o souvislý výklad zaměřený na klíčové momenty vývoje tachovské krajiny a její široce chápané paměti. Též obrazové materiály jsou rozšířeny o řadu neznámých a nepublikovaných fotografií, reprodukcí archivních materiálů, map, plánů a v neposlední řadě o unikátní výpovědi obyvatel regionu.

Autorský tým výstavy i knihy byl složen z akademických pracovníků a studentů Katedry antropologie a Katedry archeologie Západočeské univerzity v Plzni, kteří se tachovskou krajinou intenzivně zabírají již od roku 2012, a to jak v rovině empirického výzkumu, tak v rovině teoretického promýšlení nejrůznějších přístupů k problematice paměti kulturní krajiny obecně. Mnozí z nich se však podobným tématům věnují ještě dlouhodoběji. Máte tedy před sebou dílčí výsledek systematického a široce zakotveného výzkumného projektu (viz též Burzová et al. 2013a, Burzová et al. 2013b, Hertlová, Hirt a Hollerová 2012, Světlík a Pauknerová 2013, Fatková a Zíková 2013), jehož záměrem bylo na úrovni jasně zacílených případových studií a s využitím nejrůznějších metod zdokumentovat, poznat a vysvětlit specifika vývoje venkovské a městské krajiny v západních Čechách. Celý projekt a jeho výstupy byly financovány Ministerstvem kultury ČR v rámci projektu Sídelní a krajinný prostor jako součást kulturního dědictví a paměti národa (č. DF12P01OVV008).

Venkovskou krajinu západních Čech můžeme chápat jako specifický průsečík řady historických událostí, které se do ní nesmazatelně zapsaly. V laickém i odborném povědomí je však za její nejsvráznější a v mnoha ohledech i nejdůležitější část považována krajina pohraniční. Tedy ty oblasti regionu ležící při hranicích s Německem, které byly nejspíše od 13. století kolonizovány právě převážně Němci a ve kterých došlo ve 20. století k jedné z nejradikálnějších změn socioekonomického a sídelního vývoje: odsunu obyvatelstva, částečnému dosídlení a vzniku přísně střeže-

ného hraničního pásma – tzv. železné opony. Právě taková krajina se stala i předmětem našeho výzkumného zájmu, výstavy i této publikace.

Text knihy vychází na úrovni teoreticko-metodologické převážně z přístupů antropologických, historických a archeologických, které se při studiu krajiny prosadily v relativně nedávné době, u nás zpravidla až po roce 2000. Krajinu v jejich rámci nevnímáme čistě prostorově, materiálně nebo z hledisek ekologických, ale považujeme ji za určité médium paměti (Halbwachs 2009), za něco, co v sobě obsahuje, až kondenzuje uplynulý čas. Minulost v krajině přitom není zapsána jen v materiální podobě (Bergson 2003) – zjevných historických památkách, jako jsou stavby či památné stromy, je také skrytá v podzemí – zapsaná do geologických vrstev, do archeologických památek, z nichž většina není na povrchu vidět (srov. např. Sádlo 2008, Ložek 2004, Maur 2006a). V takto chápané krajině je minulost fixována v subtilní síti vzpomínek lidí, kteří v ní žili a žijí nebo ji navštívili (srov. např. Altová 2010), a v zasutých střípcích kulturních forem, které se odkrývají jen tomu, kdo je hledá (srov. Schama 2007) – v případě tachovského pohraničí zpustlý sad uprostřed lesa, který ukazuje na bývalou vesnici, zrezivělý ostnatý drát, který upomíná na strážce hranice.

Krajinu také vnímáme nikoliv jako němeého svědka událostí, jako určitou scénu, v níž se odehrávala historie. Přemýšlíme o ní nikoliv jako o kulisách, ale spíše jako o spoluhráči těchto dějů. Kupříkladu právě krajina Tachovska se svými specifickými přírodními zdroji dala vzniknout mnoha zvláštním výrobním provozům (sklárný, draslárny, železárný), které ji zpětně významně ovlivnily. Krajina zároveň není něco strnulého, nějaký pomník minulosti, ale právě naopak. Neustále se vyvíjí, proměňuje a o jejím smyslu se v terminologii humanitních věd takzvaně „neustále vyjednává“ (srov. např. Hlavačka – Marès – Pokorná 2011). Podobného vyjednávání jsme ostatně byli opakovaně svědky i při našem výzkumu, který ukázal např. významný formotvorný vliv některých „médií“ – např. naučných stezek – na vědomosti obyvatel regionu o jejich domově.

Takto uchopená krajina má, jak bylo řečeno, paměť, na jejíž výzkum jsme se zaměřili především, a pokusili se jej ještě prohloubit o studium tzv. živé paměti krajiny. Mluvíme-li totiž o paměti krajiny, míváme obvykle na mysli vzdálenější události, než které se odehrály za posledních několik let, a komplexnější pojetí temporality krajiny (Bender 2002, Ingold 2000). „Živá paměť“ se od běžného konceptu paměti krajiny liší především tím, že ji obohacuje o propojení dávnější minulosti a fyzické podoby prostoru s místními obyvateli a jejich názory, pocity a zážitky (viz Steward a Strathern 2003, Climo a Cattel 2002), které jsme i my zachycovali ve výzkumných rozhovorech. Místní lidé, tedy osídlenci z Rumunska, jejich potomci a další přistěhovalci, a do určité míry i návštěvníci se podílí na vytváření a udržování paměti krajiny a tyto procesy jsou neoddělitelně propojené s procesy vytváření osobní i sociální identity (Basso 1996, 7; Rose 1995, 87–118). V určitém smyslu tak „živá paměť“ reprezentuje propojení mezi pěti faktory: fyzickou krajinou, pamětí krajiny, představami o krajině, novodobou historií a místními obyvateli.

Náš přístup samozřejmě může evokovat řadu otázek a být pro čtenáře a návštěvníky výstavy občas příliš komplikovaný. Nevyhýbali jsme se proto ani „klasickým“ přístupům historickým a archeologickým, které poskytují pevnější faktogra-

fické rámce antropologicky pojatým kapitolám. Při jejich zpracování jsme se mohli opřít jednak o nesmírné bohatství archivních fondů uložených zejména ve Státním oblastním archivu v Plzni a Státním okresním archivu v Tachově, jednak o historickou a vlastivědnou literaturu německé (viz zejm. Hamperl 2004, Schuster 1962, Köferl 1890) i české provenience (viz zejm. Hlávka a Kadera 2010, Kolektiv 2005, Procházka 1994, Procházka 2009, Procházka 2011), kterou čtenářům doporučujeme, neboť nebylo naším cílem pojednat dějiny Lesné nebo Tachovska v naprosté úplnosti. Doufejme ale, že množství otázek, které při pohledu od Tachova směrem ke státní hranici tanou na mysli, se nám podařilo alespoň částečně zodpovědět na stránkách této knihy. Hned úvodem je ale třeba zodpovědět tu možná nejhlavnější: Proč právě Tachovsko a proč právě obec Lesná jako středobod celé výstavy i publikace?

Tachovsko se cílem našeho zkoumání stalo zcela záměrně, vybrali jsme je jako modelový region, na kterém lze dobře a v dostatečné hloubce dokumentovat vývoj pohraniční krajiny od pravěku až po dramatické události 20. století v takřka laboratorních podmínkách. Vzhledem k tomu, že naše východiska jsou primárně antropologická a vycházíme z úzkého výzkumného sepětí se zkoumaným prostorem a hlavně jeho obyvateli, nemohli jsme samozřejmě prozkoumat Tachovsko celé. Jakousi „laboratoří v laboratoři“, avšak dostatečně reprezentativní pro mnohá zobecnění, se nám stala obec Lesná (dříve Schönwald). Jde v současnosti asi o největší a nejvýznamnější obec ležící na západ od Tachova, která se ve 2. polovině 20. století stala díky zániku mnoha desítek vesnic a samot v okolí centrem svébytného mikroregionu, centrem ležícím navíc v bezprostředním stínu železné opony.

Tato lokalita s bohatou a zajímavou historií byla s ohledem na specifickou skladbu zdejších poválečných osídlenců navíc již v minulosti předmětem pozornosti etnografů (Petrašová 1985), na jejichž výzkumy bylo možné částečně navázat. Na základě mnoha výzkumných rozhovorů s obyvateli Lesné a po zjištění jejich chápání krajiny, kterou považují za svou vlastní a mají k ní důvěrný vztah, jsme si teprve vymezili prostor pro historické a historicko-antropologické studium širšího území i zaměření na některé novodobé fenomény. V dějinné retrospektivě se tak z hledisek teritoriálních věnujeme především jihozápadní části někdejšího panství Tachov a statků Lesná a Waldheim (Zahájí). Tematicky se zabýváme především vývojem zdejšího osídlení, socioprofesionální skladbou a každodenním životem obyvatel (kapitola Dějiny tachovské krajiny a jejich obyvatel), historií klíčových industriálních odvětví a dějinami lesního hospodářství a myslivosti (kapitola Industriální krajina raného novověku a novověku: sklárny, železárny a hamry na Tachovsku a kapitola Lesní krajina). Podrobně jsme se zaměřili – v archeologicko-antropologicko-historické perspektivě – i na vývoj konkrétní, dnes již zaniklé obce Bažantov (kapitola Zaniklá vesnice Bažantov) nebo na vývoj kartografického zobrazení regionu na starých mapách, které jsou jedinečným médiem fixujícím dobovou podobu krajiny a např. v podobě toponym i její aktérskou konceptualizaci, a tedy paměť (kapitola Lesná a okolí na mapách i v živé paměti obyvatel).

Pro nedávnou minulost i žitou současnost jsme jako klíčová témata identifikovali zejména odsun německého obyvatelstva a následné dosídlení, v případě Lesné krajiny z Rumunska (kapitola Tachovsko: proměny obyvatelstva ve 20. století). Pozornost

jsme věnovali také existenci tzv. železné opony, opět dokumentované jak v obecnější rovině (kapitola Železná opona a Pohraniční stráž), tak i případovou studii jejího průběhu v okolí Lesné mezi zaniklými obcemi Jedlina a Hraničky (kapitola Jedlina – archeologický výzkum „studené války“). Důležitá a pozornosti hodná se ukázala být problematika současného využívání krajiny (tzv. land use), ochrany přírody a rozvoje turismu (kapitola Co bylo po sametové revoluci a kapitola Ochrana přírody a turistika). Významný, a to i na teoreticko-metodologické úrovni, je též podíl antropologicky, tedy s důrazem na výpovědi samotných aktérů – obyvatel Lesné, zaměřených kapitol či částí kapitol, ve kterých poodhalujeme vnímání a individuální a kolektivní reprezentaci krajiny místními (zejm. kapitola Lesná a okolí na mapách i v živé paměti obyvatel). Věnujeme se otázkám aktérských konceptualizací stavebního vývoje obce a význačným – i když třeba na první pohled banálním – místům v ní, paměti krajiny fixované v místních a pomístních jménech nebo „kondenzované paměti“ v návštěvnických zápiscích v zaniklé Jedlině (kapitola Jedlina – místo kondenzované paměti). Uvedená vzájemně se překrývající témata přitom vytvářejí teritoriálně i věcně soudržný celek, který nám umožňuje odvyprávět a, doufejme, i lépe pochopit příběh zdejší krajiny trochu jinak, než tomu bylo doposud.

V naší odborné literatuře totiž v posledních letech převažuje přístup, jednostranně a mylně definující pohraniční krajinu či krajiny jako zdevastované, opuštěné a bez paměti (symptomatically Mikšíček et al. 2006). Jedním z našich cílů, aniž bychom jakkoliv zastírali mnohá příkoří, která jsou do tachovské krajiny vepsána, bylo ukázat něco jiného. Ukázat, že nemáme před sebou žádnou vykořeněnou oblast bez paměti obývanou podivnými přivandrovalci. Její historie je jednak otištěna v nepřeberném množství archivních dokumentů, krajině samotné a v neposlední řadě i v této krajině žijí lidé, kteří mají tu rozostřenější, tu naprosto jasný vztah ke své domovině, mnohdy ji dokonale znají a jsou o ní schopni poutavě vyprávět. To, že v ní žijí teprve něco málo přes půlstoletí, je nejen z našeho antropologického pohledu, kterým se snažíme místním porozumět, nikterak nediskvalifikuje a nečiní jejich vztah ke krajině méně hodnotným než vztahy a příběhy jiné. Ponořme se tedy do pavučin těchto příběhů a významů.

Poodhalení paměti tachovské krajiny, a tedy uskutečnění výzkumu, realizace výstavy a vznik této publikace, by samozřejmě nebylo možné bez nevšední vstřícnosti a ochoty řady osob a institucí. I když za obsah knihy neseme bezvýhradnou odpovědnost my jako autoři, sluší se těmto lidem a organizacím poděkovat.

Byli to:

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR – Správa CHKO Český les

Archiv bezpečnostních složek, Brno-Kanice

Archiv Národního muzea v Praze

Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.

Lesy České republiky, s. p. – Lesní správa Přimda

Ministerstvo kultury ČR

Muzeum Českého lesa v Tachově

Národní zemědělské muzeum

redakce serveru Vojensko.cz

soukromý archiv Ferdinanda Bučiny

Státní oblastní archiv v Plzni

Státní oblastní archiv v Plzni – pracoviště Klášter

Státní okresní archiv Tachov

Tachauer Heimatmuseum in Weiden.

Jmenovitě pak:

Jan Edl, Kateřina Fatková, Wolf-Dieter Hamperl, Jana Hutníková, Jan Jáchim, Jiří Kadera, Markéta Kasalová, Václav Lidický, Tomáš Peckert, Andrea Procházková, David Ölveczki, Tomáš Rasl, Sebastian Schott, Ondřej Sulima, Jitka Uhlíková, Pavel Vaněk, Miroslav Vetrák, Kateřina Vytejšková, Klára Woitschová, Karl-Heinz Zintl, Helena Žežulková.

V neposlední řadě a vlastně nejvíce děkujeme obyvatelům Lesné a všem ostatním, se kterými byly vedeny rozhovory, kteří se podíleli na shromáždění fotografií, dobových dokumentů, informací atd. Jména osob, se kterými byly vedeny rozhovory, v publikaci neuvádíme, výpovědi jsou z etických důvodů anonymizovány a uvedeny jen pod interními kódy.

Plzeň – Praha, srpen 2014

Krajina západočeského pohraničí v okolí Lesné. (Foto Jiří Woitsch 2012)

Pohlednice z Lesné (dříve Schönwaldu) z roku 1927.

2 Dějiny tachovské krajiny a jejích obyvatel

Jak bylo uvedeno v úvodu k naší publikaci, není naším záměrem vylíčit dějiny Lesné nebo Tachovska v úplnosti. Zaměřujeme se hlavně na vývoj zdejší krajiny a na významné zlomové okamžiky, které jsou do ní dodnes vepsány, jsou považovány místními obyvateli či návštěvníky za významné, zkrátka jsou součástí široce chápané paměti krajiny. Mnoho z událostí, jevů a procesů významných pro politické, hospodářské či kulturní dějiny nezanechalo v krajině Tachovska a paměti jejích obyvatel žádné stopy, jiné se do ní naopak nesmazatelně vepsaly, ať už v dobrém, nebo ve zlém. V následujících řádcích se proto ve vší stručnosti zaměříme na starší dějiny regionu, abychom poukázali právě na tyto klíčové události, případně zasadili historii tachovské krajiny do širších kontextů.¹ Některým významným fenoménům (lesní hospodářství, sklářství) se následně budeme věnovat v samostatných kapitolách (viz kapitoly 3 a 4). Na dějiny moderní (zejména odsun obyvatelstva německé národnosti, dosídlení Tachovska, vznik železné opony), které sehrávají v paměti dnešních obyvatel Lesné klíčovou roli, se taktéž zaměřujeme zcela samostatně (viz kapitoly 5 a 7).

Hornatá a lesnatá krajina Tachovska s několika průsmyky byla od pravěku patrně spíše průchozí oblastí, stabilní osídlení bylo velice řídké. Zdejší nejstarší archeologické nálezy (Labuť) jsou kladeny ještě před mladší dobu kamennou (neolit), později na Tachovsko okrajově zasahovaly některé kultury neolitu, doby bronzové a železné. Je však možné, že naše vědomosti o nejstarší podobě tachovské krajiny se ještě v budoucnu promění, protože zde na rozdíl od jiných oblastí českých zemí doposud neproběhlo mnoho systematických archeologických výzkumů zaměřených na pravěké osídlení.

Slovanská kolonizace západočeského pohraničí započala teprve na přelomu 7. a 8. století a pomalu postupovala v několika vlnách proti proudu říček a potoků po několik dalších staletí. Ve 12. a 13. století již probíhala zejména v režii velkých kláš-

¹ Základní literatura, ze které přítomná stať vychází jsou tyto tituly (pokud není uvedeno jinak): Hamperl 2004, Kolektiv 2004, Kolektiv 2005, Köferl 1890, Procházka 1994, Procházka 2011, Schuster 1962.

terů (Teplá, Kladruby) a nově příchozí obyvatelé mluvili převážně německy, můžeme tedy již mluvit o fázi tzv. vnější neboli německé kolonizace. V této době se také stabilizovala hranice mezi Čechami, Horní Falcí a Bavorskem, která běžela pomyslným středem ještě stále divokého pohraničního hvozdu zvaného *Silva Norica*, který překračovalo jen několik větví Norimberské stezky. Některé pohraniční sváry, týkající se jak přesného vymezení hranic, tak „starých práv“ na využívání lesů, zejména lesní pastvy, však přetrvaly až do 18. století. Asi nejznámějším, i když v některých aspektech nejasným projevem pohraničních sporů byly dramatické osudy sklárny na Zlatém Potoce, kterou krátce po jejím založení 13. 4. 1736 napadli ozbrojenci z panství Waldthurn, kteří považovali tuto část pohraničního hvozdu za svůj majetek. A aby toho nebylo dost, Waldthurnští v počtu až 300 osob útok na mezitím opravenou huť opakovali 17. 11. 1737, přičemž sklárnu zcela vypálili. K dohodě a nové hraniční úmluvě mezi majiteli panství Tachov a Waldthurn došlo až v roce 1739 (Procházka 2009, 195–200). Vraťme se nicméně ještě do středověku, kde mnohé hraniční spory kořenily.

Přelomovou událostí bylo v regionu nepochybně založení královského města Tachova, a to na místě starší osady s hradem. Nové město vysadil Přemysl Otakar II. někdy po roce 1270, první písemná zmínka o něm je z roku 1285. Ve stejné době nebo jen krátce poté počalo i postupné vysazování svobodných chodských a dalších vsí, a tedy postupné proředování relativně nedotčeného pohraničního hvozdu. Kolonizace území byla zhruba dokončena ve 14. století (Maur 2006b), kdy máme již doloženu existenci Lesné i řady okolních vesnic (Bažantov 1361, Pořejov 1352, Dlouhý Újezd 1361). Zdejší krajina se tak ve vrcholném středověku proměnila na zemědělskou, hluboké lesy na západ od Lesné však čekaly na své využití ještě několik staletí.

Tachovské městské hradby, pocházející z doby krátce po založení města v 70. letech 13. století, jsou z velké části dochovány dodnes. (CC licence)

Bitva husitů s křížáky v iluminovaném rukopisu Kroniky císaře Zikmunda z poloviny 15. století.

Chodské vsi a tachovští manové

Podobně jako na Domažlicku vznikly ve středověku i v okolí Přimdy a Tachova vsi svobodných sedláků, strážců hranic – Chodů (Maur 1984, Maur 1999). Někteří autoři mluví i o Chodech plánských, existence chodského osídlení v okolí Plané u Mariánských Lázní je však nanejvýš sporná. Protože se postupně změnil v běžné nepri- vilegované poddané, víme o nich bohužel podstatně méně než o slavných Chodech domažlických. Zjevné je, že mluvili česky i německy a byli podřízeni přímo královskému purkrabí v Tachově. Tachovští Chodové se poprvé připomínají v roce 1359, i když počátky chodského osídlení asi spadají již do doby Břetislava I. (1034–1055). Sídli- li asi v 10 až 15 svobodných vsích – např. v Bažantově, Písařově Vesci, Žebrácích, Zadním Chodově, Maršových Chodech, Částkově, Chodském Újezdě, Třemešném, Bohuslavi, Mýtě a Hoštce.

Strážní služba Chodů na Tachovsku, na rozdíl od zmíněného Domažlicka, byla již ve středověku nahrazována tzv. manským systémem. Ten tvořilo několik drobných šlechticů nazývaných manové, kteří byli usazeni na drobných statcích v okolí Tachova. Manové byli podřízeni opět královskému purkrabímu a v případě ohrožení země byli povinováni vojenskou službou. Tachovský urbář z roku 1555 jich jmenuje 11, ovšem již roku 1598 byl tachovský manský obvod i se zbytky chodských výsad zrušen, někdejší královské panství v pohraničním hvozdu rozprodáno a z manů se staly běžné dědičné pozemkové vrchnosti, z někdejších svobodných sedláků pak zcela „normální“ poddaní. Rozpadem manského obvodu zároveň započíná nová etapa ve vývoji kulturní krajiny Tachovska. Pohraniční hvozď totiž již nadále nesloužil jako neprostupná přirozená hranice, ale začal být novými vlastníky intenzivně kolonizován a hospodářsky využíván.

Merten z Hagge-
neru s manželkou
Machnou dává oby-
vatelům Bažantova
právo užívat starých
svobod, dědičného
držení a kšaftování
nemovitostí. Dato-
váno 6. 12. 1437.
Listina dokládá pri-
vilegované posta-
vení Bažantova jako
chodské vsi. (SOkA
Tachov, f. AO Bažan-
tov, sign. IA)

Burian II. z Gutštejna potvrzuje Bažantovu starší práva a rozšiřuje je o svobodné kšaftování, a to i mimo obec (do Lesné a Trnové), a dále ustanovuje povinnosti bažantovských k Velikonocům. Datováno 13. 7. 1475. (SOKA Tachov, f. AO Bažantov, sign. IA)

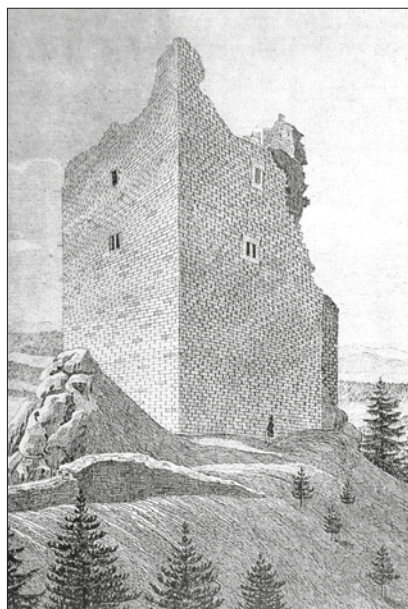
Norimberská stezka

Pro kolonizaci podhůří Českého lesa na Tachovsku a postupnou přeměnu zdejších lesů na kulturní krajinu měla velký význam tzv. Norimberská stezka, doložená již na počátku 12. století (Široký a Nováček 1998). Tato stará obchodní cesta vedla z Prahy přes Beroun a Plzeň do Kladrub, kde se dělila na jižní větev – přimdskou, která pokračovala přes Přimdu, Svatou Kateřinu do Waidhausu a dále do Bavorska. Severní větev, tachovská (zvaná později též zlatá), vedla přes Tachov, Oboru a Pavlův Studenec do Bärnau. Trasa tachovské větve stezky byla při přechodu pohraničních hor a lesů značně proměnlivá, což dodnes dokládá množství terénních reliktvů (úvozů), a měla mnoho větví užívaných v různé době. V 16. století vedla jedna z tras i přes Lesnou (Minátová 1979, Soukup 2008).

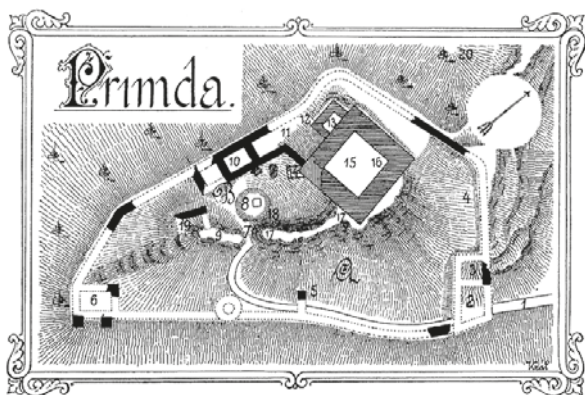
K ochraně důležité obchodní stezky vznikl hrad Přimda, připomínaný Kosmou k roku 1121, pravděpodobně vystavěný na české straně hranice německým šlechticem Děpoltem II. z Vohburgu, ale záhy obsazený Vladislavem I. Bezpečně je Přimda doložena k roku 1126, kdy hrad nechal přestavět Soběslav I. Při obchodní stezce ležela i osada a hradisko Tachov, uváděné k roku 1115, ale asi výrazně starší. Tachovský hrad je zmiňován v letech 1126 a 1131. Na místě osady a hradu bylo, jak je uvedeno výše, později založeno královské město.

Zřícenina hradu Přimda
na rytině K. Liebschera
z poloviny 19. století.

Zřícenina hradu Přimda na rytině
z 1. poloviny 19. století.

Plán hradu Přimda dle A. Sedláčka.

Norimberská stezka si udržovala větší či menší význam i v následujících staletích až jako obchodní spojnice, nebo komunikace sloužící k pohybům vojsk. Právě po této stezce a jejím okolí se pohybovalo hned několik křížových výprav za husitských válek, třetí kruciáta byla počátkem srpna 1427 husity rozprášena právě v okolí Tachova, přičemž samotné město bylo vypáleno. V okolí Rozvadova a Waidhausu se bojovalo i za třicetileté války, konkrétně v červenci a srpnu 1621 se zde střetlo mnoho tisíc vojáků katolické ligy pod vedením Johanna Tillyho s protestantskou armádou Ernsta Mansfelda. Pozůstatkem několikaměsíčních válečných operací je dodnes výborně zachovaná soustava polních opevnění, tzv. Tillyho šance u Rozvadova (Altová et al. 2008). Význam regionu jako důležité východozápadní komunikační spojnice zůstal zachován i v následujících staletích a trvá dodnes, jak o tom svědčí trasy klíčových produktovodů nebo dálnice.

„Zlatý věk“ německého Tachovska?

V 19. a první polovině 20. století představovalo Tachovsko, resp. ta jeho část, jejíž krajinou se zabýváme, jazykově (etnicky) velice homogenní region. Drtivá většina zdejších obyvatel udávala při sčítáních lidu jako tzv. obcovací řeč němčinu, později se hlásila k německé národnosti. V roce 1921 to bylo v soudním okrese Tachov 24 385 lidí z celkového počtu 24 896 sečtených obyvatel (Kolektiv 2005, 270). Početně zanedbatelné českojazyčné menšiny, tvořené po roce 1918 převážně státními zaměstnanci a úřednictvem (učitelé, četníci, železničáři, příslušníci finanční stráže), žily např. v Tachově nebo Rozvadově. Mnohem významnější, a to i z hledisek kulturních, byla menšina židovská. Poměrně silné židovské komunity disponující nezřídka i malými synagogami žily v Lesné a Pořejově, na Židy bylo možné narazit i v Bažantově, Milířích, Písařově Vesce atd., několik set jich žilo i v samotném Tachově (Fiedler a Chvátal 2008).

Celé 19. a první polovina 20. století až do roku 1945 bývají někdy na Tachovsku mylně charakterizovány jako období bezproblémového vývoje, klidu a prosperity, které je dáváno do ostrého kontrastu se situací po skončení 2. světové války (signifikantně Hamperl 2004). Podíváme-li se však na některé socioekonomické a demografické ukazatele i vývoj kulturní krajiny, nelze nevidět, že tachovské pohraničí se stávalo periferní až marginální oblastí již dávno před dramatickými událostmi druhé světové války, odsunu obyvatelstva a vzniku pohraničního pásma. Život zde byl velice nuzný a drsný. S výjimkou Tachova, který ovšem taktéž nerostl žádným závratným tempem a postrádal významnější průmyslové zázemí, počet obyvatel v námi sledovaném regionu stagnoval nebo klesal a stále častěji se objevovaly opuštěné domy a usedlosti; lidé odcházeli do Saska, Bavorska i Ameriky. Během 19. století byly uzavřeny téměř všechny sklárny, hamry a hutě a zdejší obyvatelé tak přišli o důležitý zdroj obživy. Kromě tvrdé práce v lese byli nuceni hledat i jiné zdroje příjmů, a to hlavně v domáckém zpracování dřeva (soustružnictví, výroba dřevěného drátu) nebo perleťářství (známým střediskem výroby byl třeba Pavlův Studenec), častá byla i sezónní migrace za prací. Podmínky pro zemědělství byly na Tachovsku díky přírodním poměrům trvale nepříznivé, a jak dokládají některé statistiky (viz tab. 2), v 19. a první polovině 20. století výměra orné půdy v regionu klesala a naopak se zvětšovala plocha lesů. Při studiu vývoje kulturní krajiny bychom tudíž neměli zapomínat na to, že cesta tachovského pohraničí k vylištěné lesnaté krajině byla přirozeným způsobem nastoupena již dávno před vznikem železné opony a že k dramatickým změnám zde docházelo např. již při deportaci Židů a devastaci židovských památek (synagog a hřbitovů) v letech 1938–1945.

Současný stav židovského hřbitova u Pořejova, který byl založen pravděpodobně na počátku 18. století a těžce poškozen v letech 1938–1989. (Foto Jiří Woitsch, 2012)

Obec / Rok	1869	1890	1900	1910	1921	1930
Tachov	3857	4290	5217	6322	6419	6825
Lesná	1205	1142	1034	1047	994	872
Milíře	1859	1843	1852	1910	1825	1720
Bažantov	367	305	275	290	347	251
Jedlina	989	648	539	620	602	620
Stará Knížecí Huť	697	392	371	329	355	325
Zahájí	579	393	371	337	326	304
Pavlův Studenec	2146	1487	1527	1453	1411	1451
Pořejov	919	711	718	694	673	589

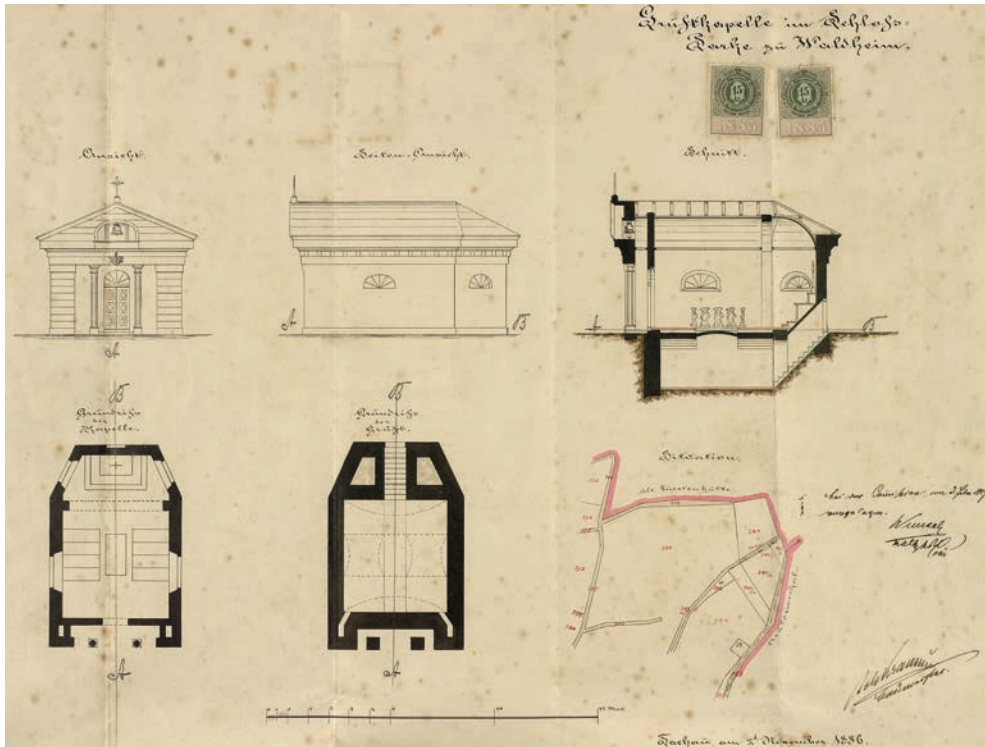
Tabulka 1: Vývoj počtu obyvatel ve vybraných obcích Tachovska v 19. a 20. století.

Zdroj: Hamperl 2004, Historický lexikon obcí ČR 1869–2005 (2006).

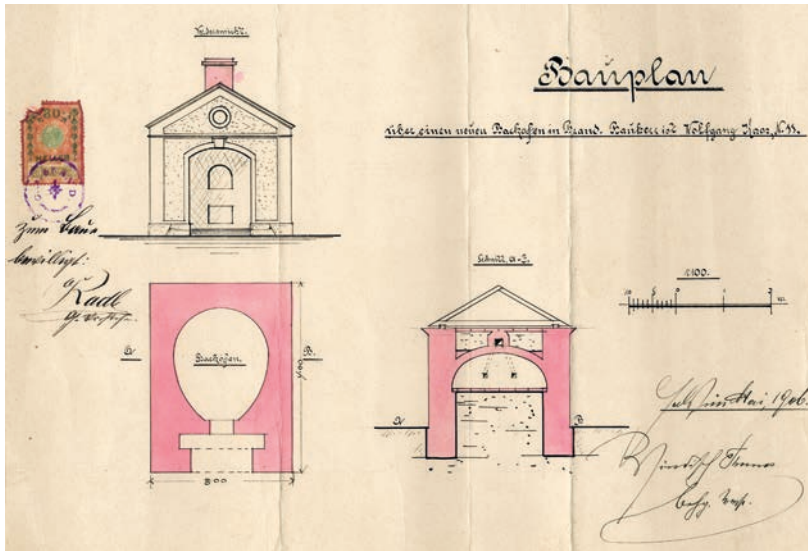
Plocha / Rok	1845	1948	1990	2000
Orná půda	320.5	275.0	269.8	41.9
Trvalé kultury	3.7	4.1	3.8	3.9
Louky	186.9	196.3	99.4	327.4
Pastviny	109.4	65.0	29.9	18.2
Zemědělská půda	620.5	540.4	402.9	391.4
Lesní plochy	859.8	936.3	1033.2	1033.1
Vodní plochy	5.9	5.3	17.4	17.6
Zastavěné plochy	6.0	6.7	6.9	7.3
Ostatní plochy	20.8	24.0	52.5	63.3
Jiné plochy	32.7	36.0	76.8	88.2
Celkem	1513.0	1512.7	1512.9	1512.7

Tabulka 2: Data o využití ploch v ZÚJ Lesná u Tachova (v hektarech).

Zdroj: Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka (1845–2000), dostupné z http://lucc.ic.cz/lucc_data/zuj/.

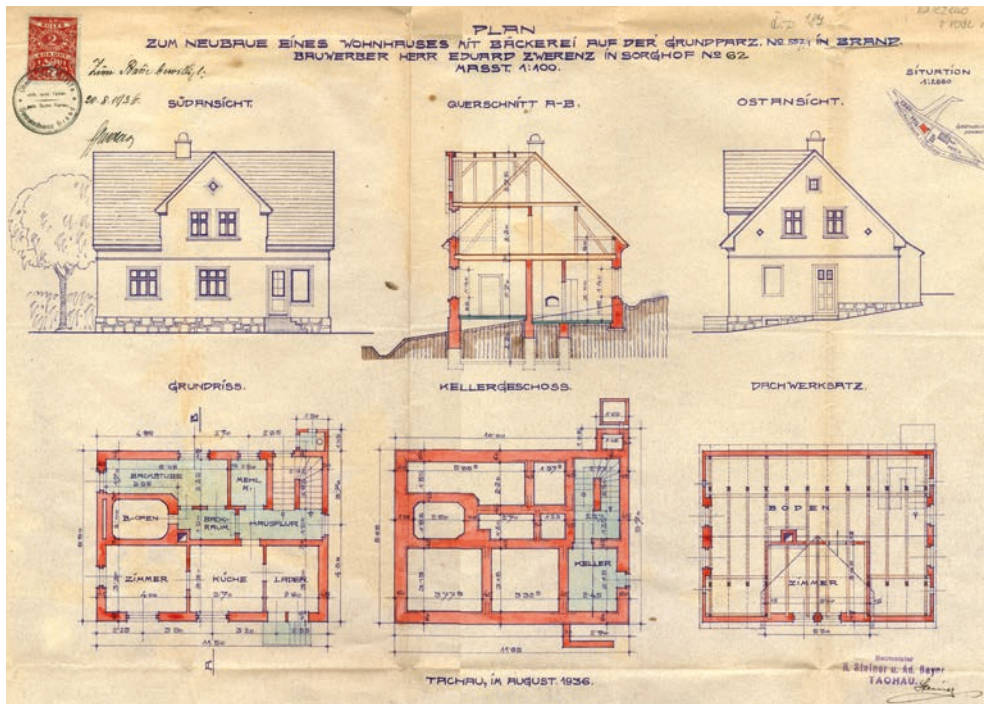
Plán kaple s pohřební kryptou v zámeckém parku v Zahájí (Waldheim) z roku 1886. (SOA Plzeň, f. Vs Waldheim, nečíslováno)

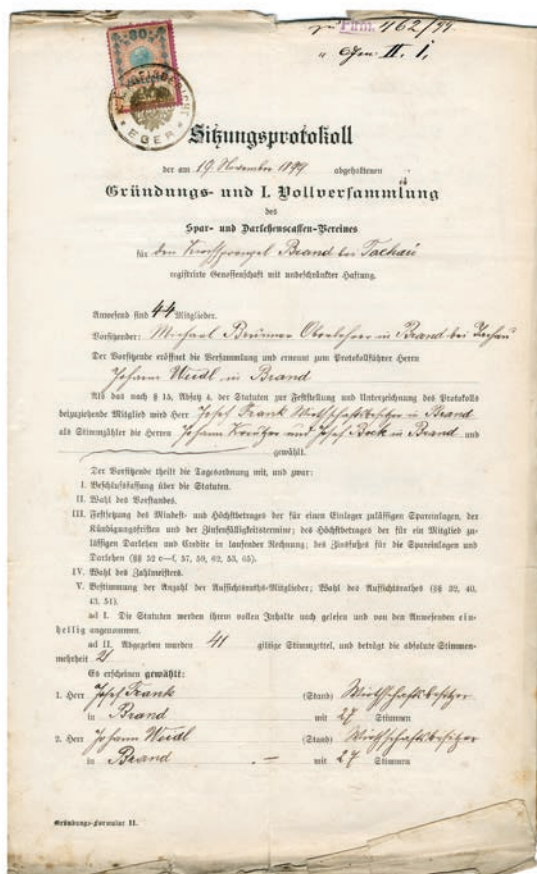
Unikátní plán na stavbu samostatné pekařské pece v Milířích z roku 1906. Podobné pece se stavěly v německojazyčných oblastech jižních a západních Čech poměrně často, do dnešních dnů se dochovala jen jediná v šumavské Lenoře. Chleba i bílé pečivo v peci peklo vždy několik sousedů nebo celá vesnice společně. (SOka Tachov, f. AO Milíře, i. č. 39)

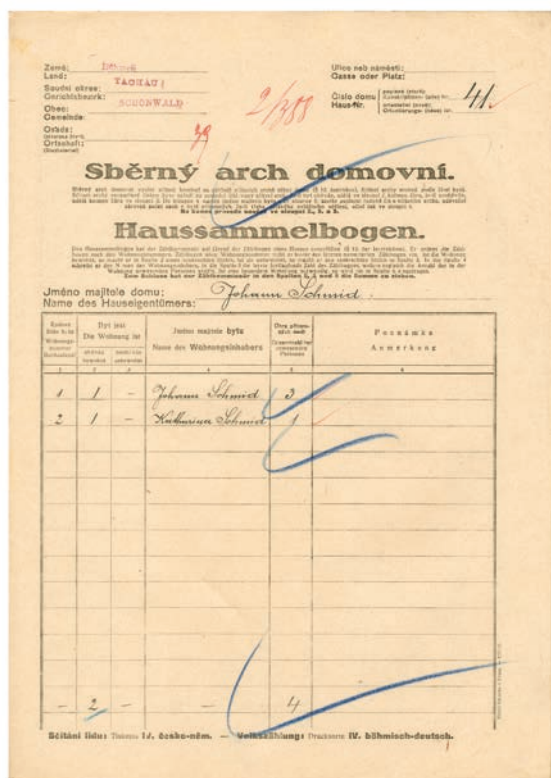
Domovský list Adama Trágera z obce Milíře vydaný v roce 1905. (SOka Tachov, f. AO Milíře, i. č. 20)

Plán novostavby obytného domu s pekárnou a pekařským krámem v Milířích (pozdější čp. 187). (SOka Tachov, f. AO Milíře, i. č. 39)

Zakládací listina Spořitelního a úvěrového spolku v Milířích, který měl již při svém vzniku v roce 1899 44 členů. (SOKA Tachov, f. SpÚS Milíře, karton č. 1/10)

Titulní list domovního archu ze sčítání lidu v roce 1921, který se týká domu čp. 41 v Lesné, kde žila rodina Johanna Schmida. (SOKA Tachov, f. OÚ Tachov, karton č. 30)

Ve vzpomínkách odsunutých Němců a německojazyčné vlastivědné literatuře však dodnes žije idealizovaná, až mytizovaná představa „zlatého věku“, který ukončil teprve vynucený odchod z rodného kraje. Každodenní strasti a dřina byly zapomenuty a pro nemnohé žijící pamětníky předválečného Tachovska zůstaly tím hlavním vzpomínky na radostné mládí a bohatý veřejný život. Ve většině zdejších vesnic existovaly spolky dobrovolných hasičů, kapely, ochotnické soubory, turnéřské a tělovýchovné spolky a dokonce fotbalová družstva (Hamperl 2004, 29–416). O soudržnosti jednotlivých komunit svědčí i existence spořitelních družstev i v těch nejmenších vsích, často se pořádala divadelní představení, dlouho byly udržovány folklorní zvyky. V jednoznačně katolickém kraji byly časté vesnické pouti, i když náboženská horlivost zdejších obyvatel nebyla patrně nijak vysoká a faráři si ve farních kronikách dokonce stěžo-

Sčítací arch budí vyplněný připraven k odevzdání od 10. února 1921 v 8 hodin ráno počínaje.
Der ausgefüllte Zählbogen ist ab 10. Februar 1921 8 Uhr früh zur Abgabe bereitzuhalten.

Sčítací arch — Zählbogen

pro bytovou stranu (Stube)
für die Wohnpartei (Anstalt)

Lesná č. 41

Číslo domku (Hausnummer)	Příjmení (Nachname)	Jméno (Vorname)	Věk (Alter)	Sex (Geschlecht)	Stav (Stand)	Profese (Beruf)	Relig. (Religion)	Škola (Schule)	Průmysl (Gewerbe)	Právní stav (Rechtsverhältnis)	Ustanovení (Bestimmung)
1	Wirl	Marie	1893	v	v	v	katol.	3			
2	Wirl	Eraa	1929	-	-	-	-	-			
3	Wirl	Josefa	1933	-	-	-	-	-			
4	Raál	Frieda	1920	-	-	-	-	-			
4	Raál	Siegfrid	1944	syn	-	-	-	-			
5	Bauer	Johan	1893	senaty-relnik	-	-	-	-			
6	Bauer	Mariketa	1897	v	v	v	katol.	3			
7	Bauer	Jahanna	1927	dcera	-	-	-	-			
8	Bauer	Erass	1930	syn	-	-	-	-			
8	Bauch	Gertrud	1904	v	v	v	katol.	3			
9	Bauch	Ruth	1929	dcera	-	-	-	-			
10	Bauch	Bera	1931	dcera	-	-	-	-			
1	Härtl	Jan	1877	senaty-relnik	-	-	-	-			
1	Härtl	Anna	1881	v	v	v	katol.	3			
2	Fláček	Luise	1918	v	v	v	katol.	3			
3	Fláček	Luise	1944	syn	-	-	-	-			
4	Braun	Jan	1889	senaty-relnik	-	-	-	-			
5	Braun	Magdalena	1888	v	v	v	katol.	3			
4	Braun	Helema	1922	dcera	-	-	-	-			
6	Braun	Luise	1920	dcera	-	-	-	-			
7	Braun	Albert	1944	syn	-	-	-	-			
7	Panoha	Anna	1883	v	v	v	katol.	3			
8	Wetal	Anna	1908	v	v	v	katol.	3			
9	Wetal	Gerlinde	1939	dcera	-	-	-	-			
9	Wetal	Waltraud	1943	dcera	-	-	-	-			
10	Höak	Helene	1908	v	v	v	katol.	3			
1	Höak	Ema	1904	-	-	-	-	-			
2	Höak	Hega	1934	-	-	-	-	-			
3	Maier	Friedrich	1868	senaty-relnik	-	-	-	-			
4	Maier	Fauline	1867	v	v	v	katol.	3			
4	Schmid	Johan	1885	senaty-relnik	-	-	-	-			
5	Schmid	Marie	1893	v	v	v	katol.	3			
6	Baier	Anna	1879	-	-	-	-	-			
7	Altzack	Josef	1937	-	-	-	-	-			
8	Debner	Josef	1898	senaty-relnik	-	-	-	-			
8	Debner	Anna	1945	v	v	v	katol.	3			
9	Debner	Vilhem	1935	syn	-	-	-	-			
10	Debner	Marisanna	1936	dcera	-	-	-	-			
39	Eckert	Marie	1876	-	-	-	-	-			

Seznam Němců: Obec: SCHÜNWALD 41.

ŠIL. číslo	Příjmení a jméno	Rel. svazec	Ročník poměr a zranění	Ulice z číslo domu	Kategorie	Poznámka
1	Wirl Marie	1893	v	35	4	
2	Wirl Eraa	1929	-	35	4	
3	Wirl Josefa	1933	-	35	4	
4	Raál Frieda	1920	-	35	4	
4	Raál Siegfrid	1944	syn	35	4	
5	Bauer Johan	1893	senaty-relnik	36	4	
6	Bauer Mariketa	1897	v	36	4	
7	Bauer Jahanna	1927	dcera	36	4	
8	Bauer Erass	1930	syn	36	4	
8	Bauch Gertrud	1904	v	36	4	
9	Bauch Ruth	1929	dcera	36	4	
10	Bauch Bera	1931	dcera	36	4	
1	Härtl Jan	1877	senaty-relnik	37	4	
1	Härtl Anna	1881	v	37	4	
2	Fláček Luise	1918	v	37	4	
3	Fláček Luise	1944	syn	37	4	
4	Braun Jan	1889	senaty-relnik	39	7	
5	Braun Magdalena	1888	v	39	7	
4	Braun Helema	1922	dcera	39	7	
6	Braun Luise	1920	dcera	39	7	
7	Braun Albert	1944	syn	39	7	
7	Panoha Anna	1883	v	40	8	
8	Wetal Anna	1908	v	40	8	
9	Wetal Gerlinde	1939	dcera	40	8	
9	Wetal Waltraud	1943	dcera	40	8	
10	Höak Helene	1908	v	40	8	
1	Höak Ema	1904	-	40	8	
2	Höak Hega	1934	-	40	8	
3	Maier Friedrich	1868	senaty-relnik	40	8	
4	Maier Fauline	1867	v	40	6	
4	Schmid Johan	1885	senaty-relnik	41	4	
5	Schmid Marie	1893	v	41	4	
6	Baier Anna	1879	-	41	8	
7	Altzack Josef	1937	-	41	8	
8	Debner Josef	1898	senaty-relnik	42	4	
8	Debner Anna	1945	v	42	4	
9	Debner Vilhem	1935	syn	42	4	
10	Debner Marisanna	1936	dcera	42	4	
39	Eckert Marie	1876	-	42	4	

Sčítací arch Kathariny Schmidové z Lesné čp. 41 ze sčítání lidu v roce 1921. (SOKA Tachov, f. OÚ Tachov, karton č. 30)

Záznam o rodině Schmidových z Lesné čp. 41 v seznamu Němců určených k odsunu. (SOKA Tachov, f. ONV Tachov, sign. VIII/8)

vali na vlašnou víru svých oveček. Rozpor mezi individuální pamětí aktérů a historickými dokumenty je tak docela hluboký a vyhrocený zejména díky tomu, že přirozený vývoj regionu byl přerván událostmi 2. světové války, odsunem a vznikem hraničního pásma, které poznamenaly nejen osudy lidí, ale celé tachovské krajiny. Otevřenou a hodně obtížnou otázkou samozřejmě zůstává, jak by vypadal normální vývoj tachovské krajiny, pokud by k uvedeným událostem vůbec nedošlo. O tom se samozřejmě můžeme pouze dohadovat či usuzovat na základě vývoje podobných periferních oblastí v západní Evropě, které se dnes většinou vyznačují orientací na extenzivní zemědělství a lesnictví a turistický ruch, a jsou tedy do určité míry podobné dnešnímu Tachovsku. Zcela specifickou a neopakovatelnou podobou, a o tom již nijak pochybovat nelze, má ovšem paměť tachovské krajiny jejich dnešních obyvatel.

Dějiny obce Lesná

Lesná, německy Schönwald, je písemnými prameny poprvé zmíněna roku 1349 (Sedláček 1909, 867), kdy král Karel IV. potvrdil 13. října v Tachově prodej vsi i s tamějším farním kostelem Arklebovi z Tisové (Hartlieb von Tissa). V roce 1352 je Lesná zmíněna i v rejstříku papežského desátku. Obec ležící poblíž jedné z mnoha větví norimberské stezky je ale nepochybně podstatně starší, založena byla možná na sklonku panování Přemysla Otakara II. Ve středověku se majitelé statku často střídali (Hošťálkové z Hojnestu, Grysové, rytíři z Habšperka), ale nejpozději roku 1570 byla již Lesná v držení rytířského a později hraběcího rodu Širtingárů ze Širtingu (Schirdinger von Schirding), přičemž právě na konci 16. a v 17. století započíná mohutná industriální kolonizace okolní krajiny, na které se přímo podíleli i Širtingárové, na jejichž statku byly postupně založeny dvě sklářské huti a několik dalších výrobních provozů (např. papírna a flusárna). V samotné Lesné byl za Širtingárů na místě staršího sídla postaven nejprve nový renesanční objekt, přestavěný roku 1787 na barokní zámček. Gotický kostel sv. Mikuláše se také dočkal výrazných barokních úprav, a to hlavně v letech 1728 a 1774. Již od 1. poloviny 17. století žila v Lesné, která je v pramenech občas nazývána i městečkem, židovská menšina, která zde měla od 2. poloviny 18. století i vlastní synagogu (dnešní obytný dům čp. 77). Po vymření rodu Širtingárů v roce 1909 se statku ujal Václav Dobřenský z Dobřenic a po něm jeho syn Jan. Po roce 1945 přešel zdejší rodový majetek do rukou státu. V důsledku nacistické rasové politiky zcela zmizela zdejší židovská komunita a po druhé světové válce došlo v důsledku odsunu a znovuosídlení i k radikální proměně národnostních a socioekonomických poměrů obce jako celku.

Erb rytířského (později hraběcího) rodu Širtingárů ze Širtingu, vlastníků lesenského statku v 16.–20. století. (ANM, Heraldická sbírka, Širtingárové ze Širtingu)

Novodobý znak obce Lesná obsahuje ve zlato-zeleně vpravo polceném štítě vpravo vztyčenou nahoře červeně hořící černou ostrev se třemi pravými suky se zelenými listy, vlevo je zlatý korunovaný dvouocasý lev s červenou zbrojí. Znak odkazuje jak na bývalé majitele statku – Širtingáry, tak na blízký Tachov, který má ve znaku právě dvouocasého lva. (Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR – Registr komunálních symbolů)

Pečeť farního úřadu v Lesné z roku 1834. (ANM, f. Eichlerova sbírka, kraj Plzeňský, statek Schönwald)

3 Industriální krajina raného novověku a novověku: sklárny, železárny a hamry na Tachovsku

Rozsáhlé pohraniční hvozdy s bohatými zásobami palivového dřeva se po ztrátě strategického významu a rozprodeji zdejších komorních statků na konci 16. století staly pro nové majitele důležitým zdrojem surovin pro nově budované výrobní podniky. Takzvaná industriální kolonizace 16.–19. století, spjatá na Tachovsku zejména s budováním skláren a v menší míře i železných hutí a hamrů, se do tachovské krajiny výrazně zapsala hlavně ve dvou směrech (zahuštěním sídelní struktury a odlesněním) a na formování raněnovověké a novověké kulturní krajiny příhraniční části Tachovska měla naprosto zásadní dopad. Skromné počátky sklářské výroby v 16. století vystřídala v 17. a hlavně 18. století skutečná sklářská horečka a vše završil v 19. století propracovaný systém de facto již průmyslové výroby tabulového a zrcadlového skla, který kromě skláren zahrnoval i četné zušlechťovací provozy (souhrnně Procházka 2009). Zdejší železářství mělo sice staré kořeny (zmínka o hamru ve Střebli pochází již z roku 1387, Hofmann 1978), ale významnější provozy byly na Tachovsku zbudovány až v 18. století, přičemž zdejší železářství začalo výrazně upadat již po roce 1860 (souhrnně Hlávka a Kadera 2010).

Krajinnou a sídelní strukturu regionu obohacovalo sklářství a železářství především desítkami nových osad a samot, které zpravidla přetrvaly i po zániku výroby a jen se měnily v chudá zemědělská hospodářství (Hofmann 1991, Procházka 2011). Významné byly velké technické stavby (mohutné jezy a náhony, regulace horských potoků, stavba hutských rybníků), stále se zahušťující síť cest a silnic či množství drobných dolů a dobývek železných rud. V neposlední řadě to bylo právě sklářství, železářství a související výroby, které díky ohromné spotřebě paliva, dřevěného uhlí a potaše

nad jiné výrazněji přispěly k radikální změně druhové skladby lesů a odlesnění zdejší krajiny, které dosáhlo vrcholu v 1. polovině 19. století (Kadera 2011, Ministr 1967). Období 16. až poloviny 19. století můžeme v našem regionu vnímat jako dobu trvalého zvyšování počtu sídel v důsledku industriální kolonizace. Došlo k významnému nárůstu počtu obyvatel, přičemž kolonisté přicházeli zejména z německy mluvících oblastí a definitivně tak přispěli k jazykově-etnické homogenizaci Tachovska. Nové výrobní provozy vznikaly jak ve starých, tak zejména v nově založených obcích a osadách a krajina získávala mozaikovitou podobu, k čemuž kromě kolonizace industriální přispíval i příliv drobných zemědělců a dřevařů – lesních domkářů (viz kapitola 4).

Mapa osad, samot a sklářských hutí v okolí obcí Jedlina a Zahájí, nedatováno, pravděpodobně konec 18. století. Na mapě je patrné postupující odlesňování, pod písmennými indexy se skrývají tyto lokality: A – Jedlina, B – Zadní Zahájí, C – Zahájí, D – Česká Ves, E – Nová Huť u Hraniček nebo Kollerova Huť, F – mlýn u Hraničnického rybníka, G – železářské provozy v Hraničnickách, H – Stará Knížecí Huť, I – Nová Knížecí Huť, K – Zlatý Potok. (SOA Plzeň, f. Vs Tachov, i. č. 658)

Sklářství

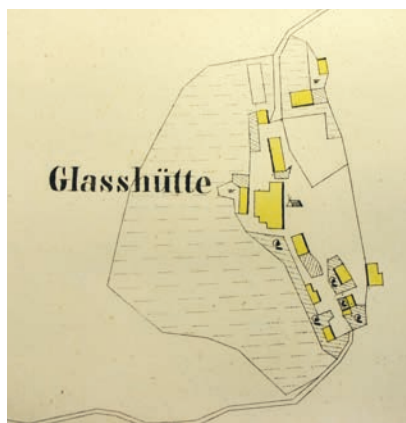
Sklářská výroba se v západních Čechách a konkrétně v oblasti Českého lesa počíná rozvíjet ve 2. polovině 16. století. V následujících staletích zde fungovalo několik desítek větších i menších skláren, v době největšího rozkvětu sklářství v 18. století to bylo až 30 hutí najednou (Procházka 2009, Štiess 1955, Štiess 1959). Na území, které nás zajímá především a které si můžeme vymezit hranicemi panství Tachov, statků Lesná a Zahájí a nejbližším okolím, jsou doloženy tyto sklářské huti (u každé je uveden údaj o nejstarší zmínce a ukončení výroby, zprávy se však v některých případech výrazně rozcházejí nebo jsou neurčité): Draxelhütte (1635–1699), Kollerova Huť (1764–1894), Lučina (1866–1904), Ostrůvek (1777–1810), Pavlova Huť (1740–1810), Skláře (1793–1839), Zlatý Potok (1736–1894), Kolm (1559–1688), Schönwaldská Huť (1764–1880), Stará Knížecí Huť (1709–1750), Nová Knížecí Huť (1738–1884), Zahájí (1607–1617), Nová Huť u Hraniček (1716–1750) (Štiess 1955, Drahotová et al. 2005).

Jeden z četných zlomků sklářských pánví a vyzdívek pece s nalepenou sklovinou, který neklamně dokládá místo, kde kdysi stála Kollerova Huť. (Foto Jiří Woitsch, 2013)

Kollerova Huť na katastrální mapě z roku 1838, objekt sklárny stojí poblíž malého hutského rybníčku, jehož relikty jsou podnes patrné. (SOKA Tachov, f. OS Tachov – katastrální mapy)

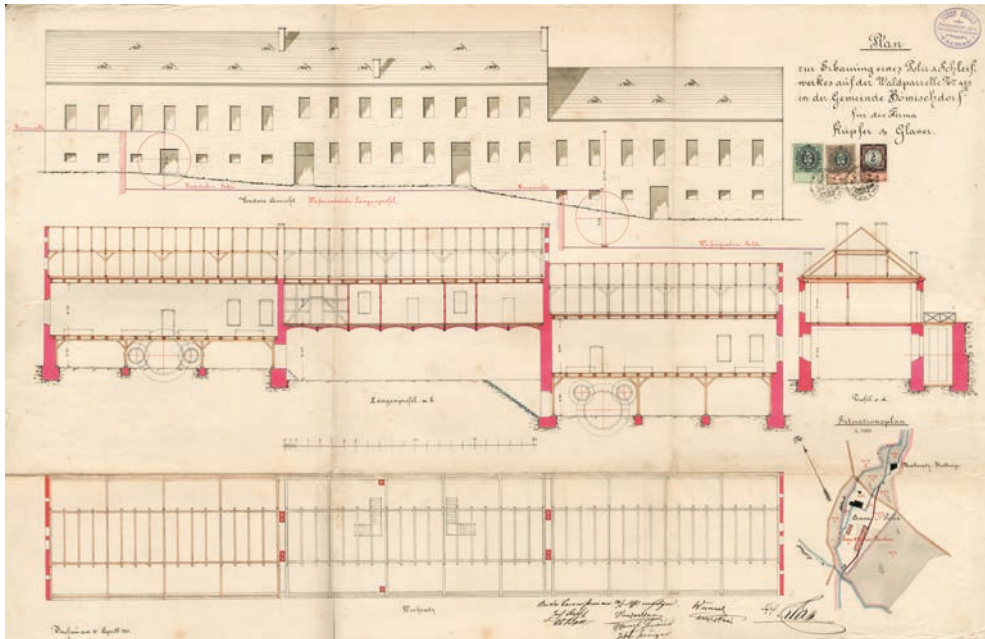
Schönwaldská Huť na katastrální mapě z roku 1838. Vlastní sklárna s pecemi je největší nepravidelný objekt ve středu hutské osady. (SOKA Tachov, f. OS Tachov – katastrální mapy)

Jak vidíme, většina zdejších hutí vznikla v 18. století. Ve starším období sklárny vyráběly převážně duté foukané sklo, okenní čočky a tzv. pateříky – korálky do růženců. Koncentrace sklářské výroby na Tachovsku v 19. století přinesla do zdejšího sklářství velké změny. Např. již po roce 1804 měl všechny huti tachovského panství v nájmu sklářský podnikatel Jan Kašpar Lenk, který bydlel na Pavlově Huti, avšak zásadní byl až vstup větších, zpravidla židovských podnikatelů (bratři Blochové, firmy Kupfer a Glaser či Naschauer a Pollak), kteří zdejší sklářství přeorientovali na výhradní, de facto tovární produkci tabulového skla (Procházka 2009, 14–15).

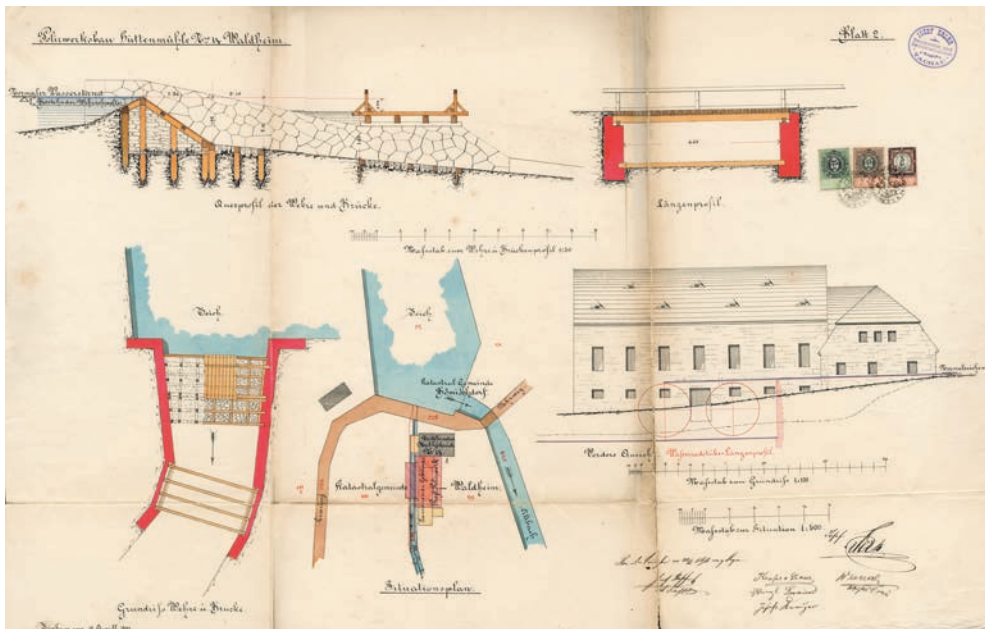
Se sklárnami byly v tomto promyšleném systému propojeny četné zušlechťovací provozy, které byly hojně budovány od počátku 19. století. Foukané tabulové sklo vyráběné rozvinutím vyfouknutého válce bylo totiž plné nerovností, které bylo nutno odstranit broušením a leštěním za mokra mezi těžkými kamennými deskami – nejprve pomocí křemenného písku, poté leštící pasty z červené hlinky (potte). Brusírny a leštírny (souhrnně označované jako šlejfy) byly poháněny vodními koly a později turbínami a stávaly v celých kaskádách podél vhodných vodních toků, které byly doplňovány sítí často velice mohutných a podnes dochovaných náhonů. V příhraniční krajině Tachovska byly nejdůležitější brusírny a leštírny na Lužním potoce u Lesné, na Huťském potoce pod Novou Knížecí Hutí, na Kateřinském potoce pod Žebráky a na Hraničním potoce u Hraniček. Dohromady se jednalo o několik desítek mohutných šlejfů, dalších vodou hnaných provozů (pily, mlýny, hamry) a samozřejmě i o obytné a hospodářské budovy. Sklárny byly se šlejfy propojeny hustou sítí komunikací, které spolu s náhony, nezbytnými pastvinami pro hospodářská zvířata a drobnými políčky, neboť šlejfy byly často i samostatnými usedlostmi s malým zemědělským zázemím, tvořily pestrou mozaiku kulturní krajiny, která zanikla teprve ve velice nedávné minulosti.

Stará Knížecí Huť na katastrální mapě z roku 1838, kdy už byla jen malou osadou; sklárna byla již v této době takřka beze stopy zaniklá. (SOkA Tachov, f. OS Tachov – katastrální mapy)

Projekt na přestavbu Anenské leštírny na Huťském potoce z roku 1891.
(SOKa Tachov, f. OÚ Tachov – sbírka speciálních map k vodní knize)

Projekt na přestavbu Huťského mlýna na leštírnu firmy Kupfer a Glaser z roku 1891.
(SOKa Tachov, f. OÚ Tachov – sbírka speciálních map k vodní knize)

Brusírna (Spiegelschleif) čp. 59 na Lužním potoce u Lesné, která byla zřízena na místě bývalé papírny ve 20. letech 19. století a zpracovávala tabulové sklo ze Schönwaldské Huti. Provoz byl později přestavěn na pilu (Ludmila – Brettsäge), výše proti proudu stála pila na výrobu šindelů (Schidel-Maschine, čp. 58). Mapa stabilního katastru z roku 1838. (SOka Tachov, f. OS Tachov – katastrální mapy)

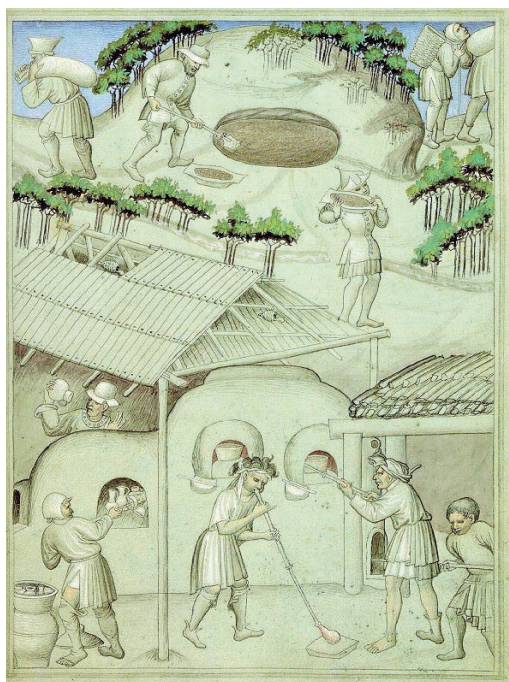
Výroba tabulového skla a sklárství vůbec ovšem především v důsledku nedostatku dřeva rychle upadala již ve 2. polovině 19. století a většina skláren nepřežila rok 1900. O něco déle fungovaly jen některé zušlechťovací provozy, ale i ty nezřídka ztrácely svoji industriální povahu a stávaly se z nich „normální“ zemědělské či dřevařské usedlosti. Úpadek sklárství a železářství byl nepochybnou příčinou marginalizace tachovského příhraničí a poklesu počtu jeho obyvatel v 19. a první polovině 20. století, jak se o něm mluví v kapitole 2.

„Stěhovavá sklárna“ na statku Lesná

Značná spotřeba dřeva ve sklárnách způsobovala, že se celý provoz včetně zaměstnanců někdy „přestěhoval“ o několik kilometrů dále do dosud nevykácených míst, což se v průběhu času mohlo i několikrát opakovat. Takové sklárny se občas označují jako „stěhovavé“ a ve středověku se jich takto za dřevem stěhovala naprostá většina. Avšak i na Tachovsku, kde se sklárství rozvíjelo až v raném novověku, se se „stěhovavými“ sklárnami setkáváme. Nejstarší sklárny měly podobu jednoduchých dřevěných přístřešků nad pecí či pecemi a nejnútnejšího zázemí a po vyčerpání dostupných zásob dřeva je bylo možné snadno rozebrat a přemístit.

Například vůbec nejstarší sklárna v celém regionu – sklárna v Kolmu – je poprvé doložená jako vrchnostenský provoz v letech 1559–1560 a z 16. a 17. století máme hned několik zpráv o nájemcích sklárny a zdejších hutmistrech (Procházka 2009, 124–126). Ve 2. polovině 17. století však kolmská huť zanikla a místo se proměnilo nejprve v samotu s hospodářským dvorem a čtyřmi poddanskými chalupami, později se zde připomíná i stoupa, hájovna a rasovna. Po roce 1860 byla na Kolmu zřízena obora a v 1. polovině 20. století, když statek Lesná drželi Dobřenští z Dobřenic, zde vzniklo několik rybníků určených pro chov pstruhů. Veškeré osídlení na Kolmu zaniklo po odsunu původních obyvatel a vzniku pohraničního pásma. Dnes je liduprázdné místo uprostřed znovu vyrostlých lesů rájem bobrů, kterým je věnována i zdejší naučná stezka. Lokalita tak, jak vidíme, představuje pozoruhodné „místo paměti“, na kterém lze dokumentovat pohnuté osudy tachovské krajiny a jejích obyvatel. Těž pro Lesenské, jak ukázal náš výzkum, představuje Kolm důležitou lokalitu, která byla našimi informátory často zmiňována. Vraťme se však zpět k samotným počátkům existence Kolmu, tedy ke zdejší sklářské huti.

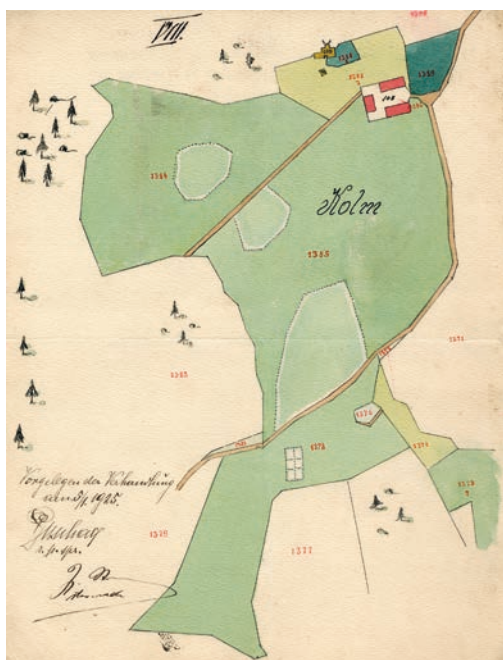
Kolmská Huť totiž vlastně zanikla jen „napůl“ a její život pokračoval na jiném místě. Po pravděpodobně úplném odlesnění okolní krajiny se totiž jen přemístila asi 2 kilometry na západ na úbočí kopce Chloumek nad údolím Hraničního potoka, do míst, kde je již v 1. polovině 18. století doložena tzv. Schönwaldská Huť, fungující až do roku 1880 (Procházka 2009, 126–128). Vzhledem k tomu, že na statku Lesná se zásoby dostupného dřeva neustále tenčily a navíc v okolí fungovala řada konkurenčních skláren a dalších provozů, nemohla se Schönwaldská Huť již znovu přestěhovat a v době akutního nedostatku dřeva (např. v letech 1781, 1812, 1840) v ní musela být výroba přerušována a sklárna byla takzvaně vyhašena. Dnešní pozůstatky huti jsou mohutnější než stopy zcela zmizelé mateřské sklárny na Kolmu, obě dvě se ale významně podepsaly na vykácení původních porostů na lesenském statku.

Nejstarší sklárny v Českém lese, které zde vznikaly v 16. století, se vzhledem pravděpodobně příliš nelišily od středověkých tzv. lesních hutí. Středověká sklárna s tavicí a temperovací pecí pod jednoduchým přístřeškem, vzadu je připravován sklářský kmen. Za pozornost stojí značné odlesnění okolní krajiny. Cestopis tak řečeného Mandevilly, iluminovaný rukopis z počátku 15. století.

Samota Kolm na katastrální mapě z roku 1838, na které již není dávno zaniklá sklárna zanesena. Chybí ovšem i většina rybníků, které jsou pro tuto lokalitu (spolu s bobry) dnes tak charakteristické. (SOka Tachov, f. OS Tachov – katastrální mapy)

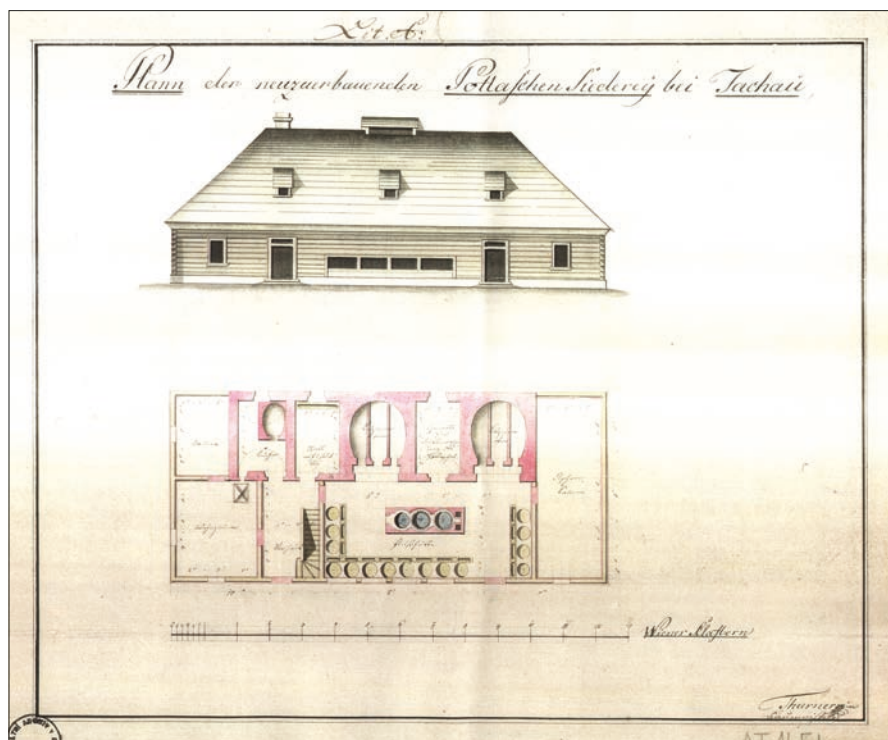
Kolm v roce 1925 s několika rybníky a nádržemi na chov pstruhů. (SOka Tachov, f. OÚ Tachov, i. č. 348)

„Divoká příroda“ na Kolmu dnes. (Foto Jiří Woitsch, 2013)

Výroba potaše

Velké množství dřeva potřebovaly sklárny nejen na topení v pecích, ale hlavně na výrobu potaše. Potaš (německy Pottasche, ve staré češtině též draslo, salajka či flus) byla směs chemických látek s převahou uhličitanu draselného (K_2CO_3), která se přidávala jako tavidlo do tzv. sklářských kmenů (směsi křemičitého písku, vápence a dalších přísad). Bez potaše nebylo možné utavit téměř žádné sklo a důležitá byla především pro výrobu slavného českého křišťálu a kvalitního tabulového a zrcadlového skla. Potaš se až do konce 19. století vyráběla z dřevěného popela vyloučením vodou, odpařením filtrátu a konečně kalcinací (vyžháním) surového drasla v pecích (Woitsch 2003). Na výrobu 1 kilogramu potaše bylo ovšem třeba až 3 000 kilogramů kvalitního dřeva, zejména bukového, a právě draslářství způsobovalo doslova devastaci lesů v okolí všech skláren. Uvažme jen, že na Tachovsku se v 18. století ročně vyrobilo až několik tun kalcinované potaše. K vymizení původních lesů na Tachovsku tak vedle samotných sklářů přispěli především popeláři (paliči popela) a drasláři, pracující ve specializovaných provozech – draslárnách, které jsou na panství Tachov hojně doloženy především v 18. století; jedna z drasláren je zmiňována přímo v Lesné. Draslárna v Částkově je zase vyobrazená na unikátním stavební plánu, jednom z mála v celé střední Evropě. Po draslárnách nám však v krajině nezbyly žádné hmotné pozůstatky, upomínají na ně jen některá pomístní jména (Flusárenský vrch).

Plán draslárny z neznámé lokality na panství Tachov z konce 18. století. (SOA Plzeň, f. Vs Tachov, i. č. 665)

Železářství

Jak již bylo uvedeno, nejstarší písemné doklady o zpracování železa v našem regionu sahají již do 14. století a i v pozdější době je zde doloženo několik hamrů, a to i v samotném Tachově (rok 1552). Skutečný význam pro krajinu a každodenní život jejích obyvatel však mělo až raněnovověké zpracování železa, které se odehrávalo v režii významných pozemkových vrchností či hutních podnikatelů (Hlávka a Kadera 2010, Hofmann 1972, Kolektiv 2005, 705–710). Na Tachovsku se železářství rozvíjelo v relativně krátkém časovém úseku v 18. a 19. století, přičemž jeho důsledky pro vývoj krajiny byly velice podobné jako u sklářství: vznik nových sídel a samot a velké odlesnění, způsobené hlavně potřebou dřevěného uhlí pro vysoké pece a hamry (Kadera 2011).

Centrem železářské výroby na tachovském panství byla Lučina (Sorghof), kde je hamr předpokládán již roku 1730 (k Lučině viz Hlávka a Kadera 2010, 51–72). Již roku 1753 je kromě nářadového hamru na výrobu motyk, lopat a seker zmiňována i železářská tavící pec a slévárna cínu a mědi. Na přelomu 18. a 19. století se ve zdejším železářství počínají intenzivně angažovat Windischgrätzové, hledající odběr pro velké zásoby palivového dříví, a skutečně je jim roku 1803 velkolepý železářský podnik povolen. Výsledkem je rozsáhlý výrobní areál se dvěma vysokými pecemi, šesti tyčovými hamry a dvěma cánhamry. Vysoká pec a dva tyčové hamry byly postaveny i v blízké Brance, dva další hamry v Horní Výšíně. Železná ruda pro celý průmyslový areál, později doplněný i o válcovnu plechu, byla těžena především v dolu Alfréd u Tachova, dřevo a dřevěné uhlí bylo samozřejmě páleno v tachovských lesích.

Rozvoj vrchnostenské železářny v Lučině a Brance začal ztrácet dech v 50. a 60. letech 19. století v důsledku konkurence levného železa z Kladna a tenčících se zásob dříví. Ještě v roce 1856 byly železářny pronajaty podnikateli Hermanovi D. Lindheimovi a později se staly součástí tzv. Pražské železářské společnosti. Provoz železáren byl však již v této době nerentabilní, a tak byla vysoká pec v Lučině zrušena a v roce 1867 ji firma Kupfer a Glaser přebudovala na sklárnu a brusírnu skla. Těž většina hamrů v okolí byla změněna na brusírny skla.

Druhým z významnějších železářských podniků v tachovské příhraniční krajině byla železářna v Hraničkách (Reichenthal) vystavěná okolo roku 1730, která však zanikla již ve 2. polovině 18. století (Hlávka a Kadera 2010, 82–86). Podstatně déle se udržely zdejší hamry (v roce 1838 je doloženo celkem 8 hamrů různého typu), které byly, podobně jako hamry v Lučině i jinde na Tachovsku, přebudovány na leštírny a brusírny skla. Ty v Hraničkách tento osud potkal v letech 1866–1867, opět díky firmě Kupfer a Glaser.

4 Lesní krajina

Nepochybným klíčovým hybatelem a hlavním rysem vývoje tachovské krajiny, kromě její základní geomorfologie, hydrologických, pedologických či klimatických poměrů (k nim srov. Kolektiv 2005, 13–239), byla a dodnes jsou rostlinná společenstva (ekosystémy, biomy), která jednoduše nazýváme lesy. Jejich podoba a druhová skladba, na ně navázaná zvířena i další rysy po tisíciletí určovaly podobu tachovské krajiny, a co je zvláště podstatné, zásadním způsobem ovlivňovaly život člověka v ní. Lesy a jejich postupné klučení nebo v některých obdobích naopak rozšiřování byly spolu s pozdějším lesním hospodářstvím, určující pro vznik lidských sídel, trasování cest či zemědělské obhospodařování krajiny. Bez zdánlivě nekonečných zásob dřeva by na Tachovsku nikdy nedošlo k tak bouřlivému rozvoji sklářství, bez lesů a jejich pro dnešního člověka romantické krásy by se Tachovsko nikdy nestalo oblíbeným místem turistů. Pro místní obyvatele však byly od středověku lesy vždy hlavně zdrojem obživy a místem tvrdé práce, rozhodujícím prvkem každodenního života. Mnohá folklorní podání ale ukazují, že lesy byly i předmětem imaginace, úcty, obav, touhy a lidských snů. Pro vlastníky lesů, což platí hlavně pro dobu raného novověku až první poloviny 20. století, pak byly lesy hlavně zdrojem nemalých zisků. Dějiny tachovské krajiny, což bezesbýtku platí i pro Lesnou a její okolí, tak můžeme bez nadsázky označit za dějiny lesní krajiny. Koneckonců, aniž bychom to předem zamýšleli, náš výzkum se odehrával v lokalitě, která na zalesněnou krajinu odkazuje již svým názvem. Německé označení Lesné – Schönwald (doslova „krásný les“) – je dokonce tzv. reklamním toponymem, které mělo ve středověku lákat nové osadníky.

Dějiny lesů a lesnictví

Až do středověku bylo Tachovsko z převážné většiny pokryto původními pralesy, které se zde vyvinuly během holocénu, tj. ve zhruba posledních 10 000 letech. Hluboký hraniční hvozd, dramaticky líčený třeba kronikářem Kosmou, na počátku 12. století tvořily

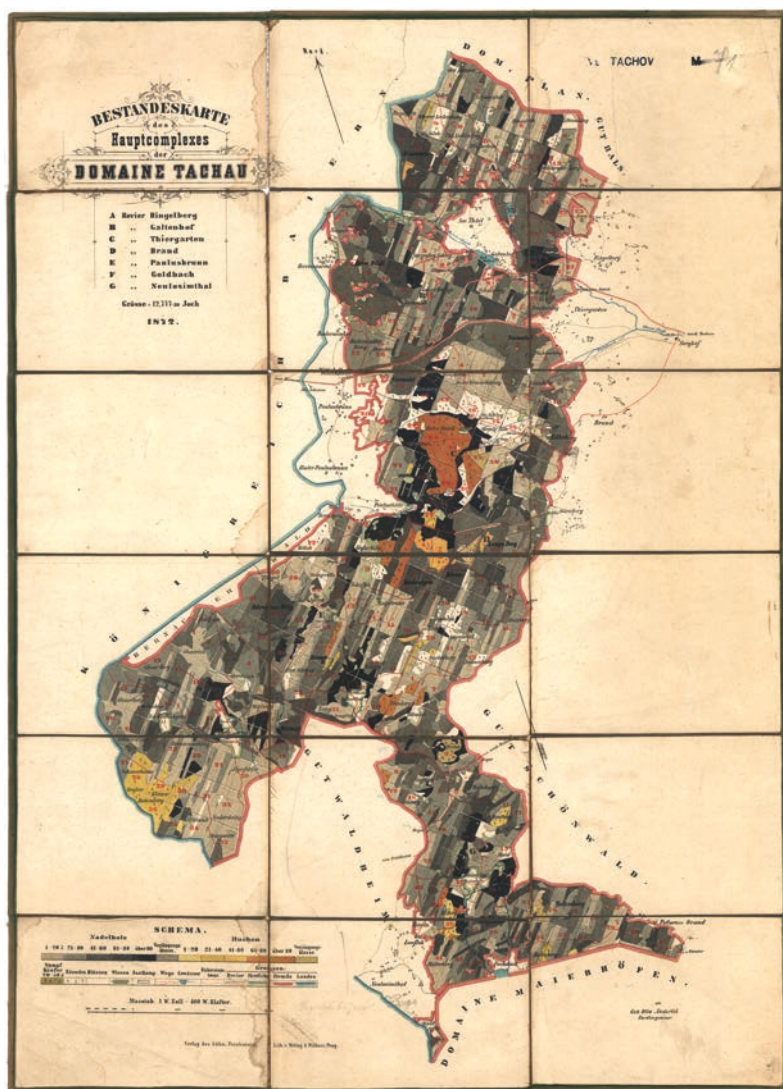
převážně bukové a jedlové lesy, rostl zde i smrk a javor klen. Na podmáčených a zrašeliněných stanovištích se vyskytovaly smrčiny a porosty borovice blatky, při vodních tocích olše. Na suťovištích bylo možné narazit na lípy, jilmy a javory mléče (Kolektiv 2005, 93–100). Do tohoto pralesa, jehož pomyslným středem (*media silva*) probíhala hranice mezi Čechami a Bavorskem, se odvažovali jen lovci a nemnozí lesní řemeslníci, úplně bez lidí tedy nebyl, nenalezli bychom v něm však ještě žádná stabilní sídla.

Zemědělská kolonizace pozdního středověku (které věnujeme pozornost v kapitole 2) a hlavně industriální kolonizace raného novověku (od 17. století) změnila lesy na Tachovsku velice rychle k nepoznání (podrobně k dějinám tachovských lesů viz Ministr 1967). Část půdy byla zcela odlesněna a vznikla na ní sídla, pole, louky a pastviny, četné samoty a výrobní provozy (sklární, hutě, hamry, pily apod.). Tachovská krajina se tak ze souvisle zalesněné změnila v mozaikovitou, ve které se v pestré směsi střídaly zbytečky původních pralesů s lesy ovlivněnými člověkem, lidskými sídly a zemědělsky obdělávanou půdou. Nebylo to nic výjimečného, podobná krajinná mozaika byla v raném novověku typická prakticky pro celé území střední Evropy (Nožička 1957). Zbývající lesy byly v době tzv. kořistného lesního hospodaření, které trvalo až do 18. století, zdánlivě nevyčerpatelnou zásobárnou stavebního a palivového dříví, zdrojem surovin pro řemesla, běžně se v něm pásala početná stáda hospodářských zvířat, hrabalo stelivo nebo se osekáváním mladých výhonků listnatých stromů získávala tzv. letnina. Zejména lesní pastva, která byla ovšem pro zdejší zemědělce naprostou nezbytností, byla pro lesy doslova pohromou. Docházelo při ní k okusu mladých stromků a les se tak nemohl přirozeně obnovovat. Není proto divu, že právě lesní pastvu se snažili vlastníci lesů svým poddaným omezit či úplně zakázat, většinou ale bez úspěchu, i když pro to měli již od roku 1754 oporu v celozemsky platném, tzv. tereziánském lesním řádu. Na česko-bavorském pomezí se navíc lesní pastva a některé další tzv. služebnosti stávaly zdrojem velice ostrých sporů, neboť obyvatelé z jedné i druhé strany hranice, jak legálně na základě prastarých dohod a práv, tak spontánně a nelegálně, chodili pást dobytek a sbírat dříví ke svým sousedům v cizině.

Intenzivní a neregulovaná těžba, pastva a činnost lesních řemeslníků změnila lesy naprosto zásadním způsobem – část, jak bylo naznačeno, úplně zmizela, jinde rostly jen proředěné, tzv. nízké lesy neboli pařeziny, vlastně jakési plantáže listnatých stromů, ze kterých se v krátkých intervalech (obmýtích) „sklízelo“ palivové dříví. Od 13. a ještě rychleji od 17. století se výrazně proměnila druhová skladba zdejších lesů a v 18. století, lokálně již dříve, začal být pocíťován nedostatek kvalitního stavebního a palivového dříví. Právě v této době se – opět zdaleka nejen na Tachovsku – rodí nové způsoby lesního hospodaření a vůbec náhledu na lesy a možnosti jejich využívání. Drtivá většina dnešních porostů na Tachovsku, i když se nám mohou zdát starobylé, je tudíž výsledkem systematického lesního hospodaření v poměrně nedávné minulosti. Stále se tenčící zásoby dřeva, snaha pozemkových vrchností – majitelů lesů – o vysoké a stabilní příjmy z prodeje dřeva, provozu pil a dalších dřevozpracujících podniků i zájmy myslivecké a zároveň pokroky v zemědělských a lesnických vědách vedly od 2. poloviny 18. století k rozvoji moderního lesnictví.

Kořistné lesní hospodářství je tak na Tachovsku postupně střídáno moderním lesnictvím, které stavělo jednak na osvícenské představě, že les je možno důkladně

vědecky poznat a ovlivňovat jeho podobu, jednak vycházelo vstříc hospodářským zájmům vlastníků lesů. Těm mělo zajišťovat vysoké a stabilní příjmy z prodeje dřeva, provozu pil a dalších dřevozpracujících podniků díky principu tzv. trvalosti a vyrovnanosti těžeb. Té bylo dosahováno promyšlenou umělou obnovou vykácených porostů, péčí o rostoucí les, dlouhodobým plánováním těžby podle tzv. zařizovacích soustav (lánových, staťových, porostních) a ovšem také – nahlíženo ovšem dnešním pohledem – zakládáním nepřilíši stabilních stejnověkových smrkových monokultur (Dargavel a Johann 2013; Nožička 1957, 207–309).

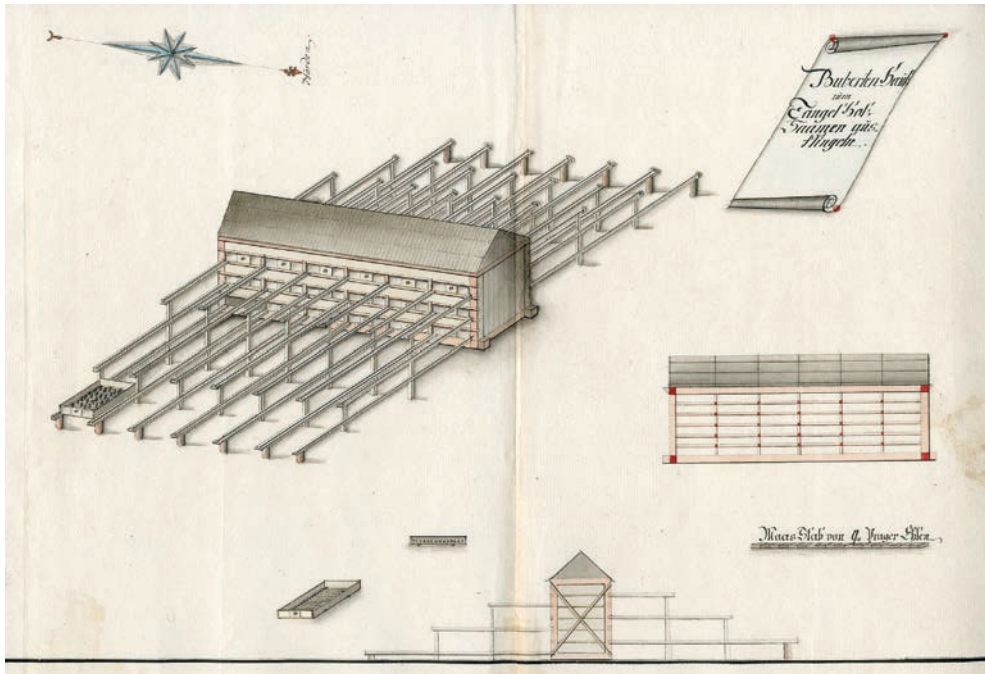

Porostní mapa hlavního lesního komplexu velkostatku Tachov z roku 1872, jejímž autorem je lesní inženýr Otto Anderlík, zachycuje revíry Horní Výšina, Jalový Dvůr, Obora, Milíře, Pavlův Studenec, Zlatý potok a Jedlina. (SOA Plzeň, f. Vs Tachov, mapa M 71)

Lesnictví se stalo v 18. a 19. století rychle se rozvíjející vědou a hlavní zásady zacházení s lesy byly zakotveny i v dobové legislativě (zmíněný tereziánský lesní řád z roku 1754, říšský zákon o lesích z roku 1852). Většina lesů nejen na Tachovsku, ale v celé Evropě prošla procesem tzv. hospodářské úpravy lesa (HÚL). Lesy byly systemizovány neboli „zařízeny“, důkladně změřeny a klasifikovány a byly pro ně vypracovány lesní hospodářské plány (LHP) určující původně i na desítky let dopředu, jak se v nich bude hospodařit. Dnešní LHP pracují s horizontem cca 10 let, aby mohly lépe reagovat na nenadálé události i aktuální potřeby vlastníků lesů. Na Tachovsku byl přechod k modernímu lesnictví uspišen existencí velkých panství, jejichž vrchnosti si velice rychle uvědomily výhody HÚL. Systematické lesní hospodářství (Ministr 1967, 5–11) je zde spojeno zejména s rodem Windischgrätzů, kteří získali panství Tachov v roce 1784. Zdejší lesy dokonce již v roce 1796 takzvaně systemizoval neboli zařídil Ignác Ehrenwerth, zakladatel první lesnické školy v Čechách, a i později na Tachovsku působili vynikající odborníci (např. Adolf Heyrovský). Moderní způsoby hospodaření se v regionu rychle prosadily i na Kolowratských panstvích nebo drobných statcích Zahájí a Lesná a doprovází je také vznik extrémně podrobných popisů a map lesů.

Nejstarší lesní mapy (pořizované ale ještě za jinými účely) jsou z Tachovska dochovány již ze 17. století, skutečné mapy lesa zde začínají vznikat až na konci 18. a v 19. století. Dělíme je do mnoha kategorií – např. mapy porostní, obrysové, typologické, těžební, dopravní. Vytvářeli je profesionální lesníci a geometři, kteří lesy procházeli a zjišťovali jejich stav přímo v terénu. Mapy neobyčejně přesně zachycují podoby tachovských lesů i kulturní krajiny jako takové – různými barvami je v nich zachycena nejen druhová a věková skladba porostů a mnoho dalších údajů o lesích (zakmenění, zásoby), ale i jinde nezaznamenané cesty, budovy či pomístní jména. Výhodou lesních map je relativně jednotná metodika jejich sestavení a to, že jak les roste, musejí být neustále aktualizovány a jsou zpravidla dochovány v dlouhých řadách. Lesní mapy tak dokážou vyprávět fantasticky podrobný příběh tachovské krajiny v 19. až 21. století.

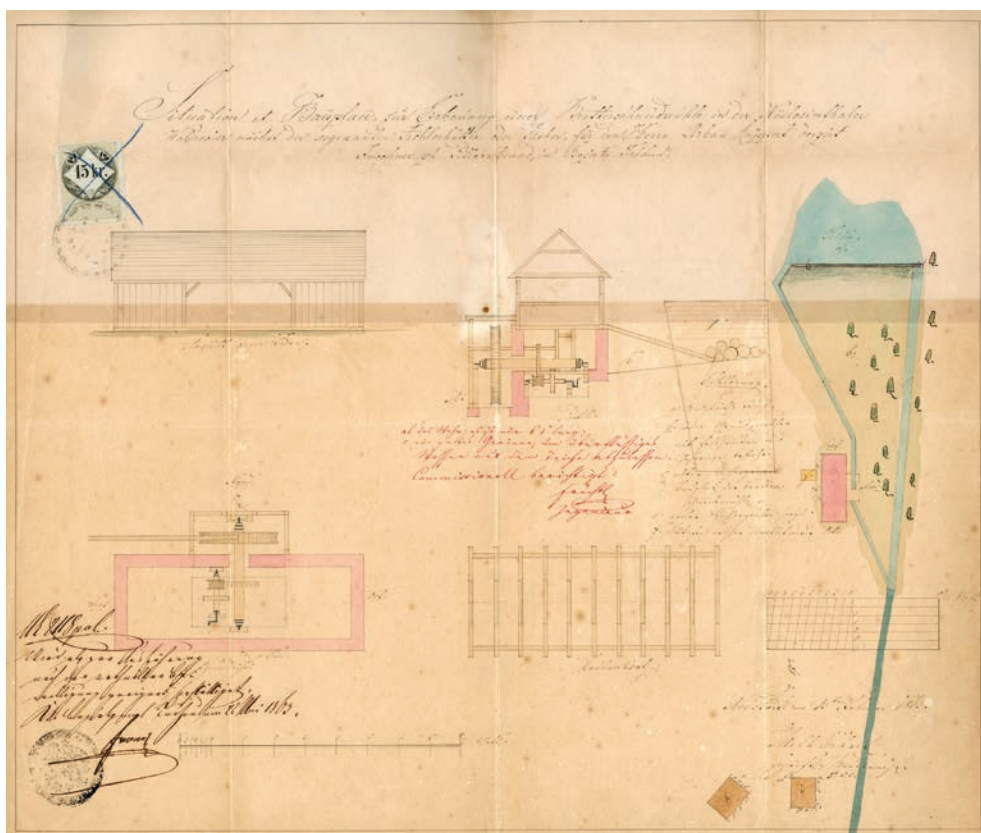
Dnes již víme, že některé principy uplatňované v lesnictví v 19. a 20. století (např. pěstování stejnověkových monokultur na nevhodných stanovištích, velkoplošné meliorace lesních pozemků) byly nešťastné a že lesy mají i mnohé tzv. mimoprodukční funkce (krajinotvornou, vodohospodářskou, půdoochrannou, klimatickou či rekreační), které musí být ve vzájemné rovnováze. Bez moderního lesnictví bychom však na Tachovsku dnes možná žádné lesy neměli, neboť bezmyšlenkovité drancování lesů od středověku až do 18. století (byť doprovázené romantickými obrázky dřevorubců s koňmi a nemístně idealizované jako doba harmonického vztahu člověka a přírody) dávalo zdejším lesům „zabrat“ podstatně více než současné lesní hospodaření regulované řadou přísných předpisů (byť někdy doprovázené obrázky těžké techniky, motorových pil a harvestorů).

Plán sušičky šišek z panství Tachov z 1. poloviny 19. století. Sběr šišek, jejich sušení, vylušťování a následné setí semen stromů nebo již jejich pěstování v tzv. školkách patřily k výrazným pokrokům v lesním hospodářství směrem k systematické umělé obnově lesa. (SOA Plzeň, f. Vs Tachov, i. č. 631)

Stavební plán pily ve Svobodce, poháněné vodním kolem, pol. 19. století. (SOA Tachov, f. OÚ Tachov – sbírka speciálních map k vodní knize)

Stavební plán pily z roku 1863, kterou měl zbudovat Urban Kuppert ze Žebráckého Žďáru poblíž Kollerovy Huti. (SOKA Tachov, f. OÚ Tachov – sbírka speciálních map k vodní knize)

Vlastníci lesů

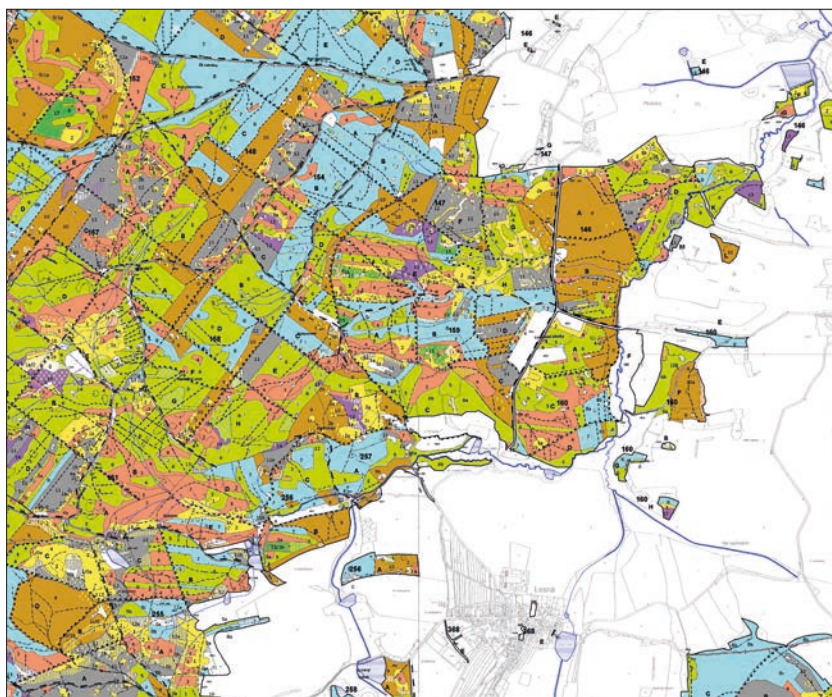
Vlastnická struktura lesů na Tachovsku se postupně utvářela od raného středověku. V nejstarším období, o kterém toho však příliš nevíme, byly lesy stejně jako veškerá půda v Čechách knížecím, resp. královským regálem, což znamená, že ji (spíše však jen teoreticky) vlastnil panovník. Během tzv. velké transformace ve 12. a 13. století, která byla spojena i s „privatizací“ královského majetku a vytvářením šlechtických a církevních dominií, se však mnohé změnilo. Ve strategicky významných pohraničních oblastech, jako bylo právě Tachovsko, si ale panovník, resp. v širším smyslu stát, své majetky zpravidla dokázal uchránit, struktura vlastnictví a držby se jen mírně znepřehlednila vznikem vsí svobodných sedláků a manskými statky (viz kapitola 2). Lesy jako přirozená ochrana státních hranic byly však na dlouhou dobu na komorních statcích uchráněny výraznějšími zásahy.

K velké změně v držbě půdy, lesy nevyjímaje, došlo v našem regionu až na samém sklonku 16. století, kdy byly zdejší komorní statky rozprodány – přimdský v roce 1596 a tachovský v roce 1598. Od této doby byla většina zdejších lesů vlastněna šlechtickými rody (majetky v regionu drželi po delší či kratší dobu např. Husmanové z Namedy, Losyové z Losynthalu, Windischgrätzové, Šlikové, Schürerové z Waldheimu, Širtingárové ze Širtingu, Malovcové z Malovic, Kolowratové-Krakovští atd.) a nastala doba jejich mimořádně intenzivního využívání, těžby a prořezování (Hofmann 1991). S velkými šlechtickými vlastníky byl nicméně v 18. a 19. století spjat i nástup moderních forem lesnictví (Ministr 1967, 2–4). V 19. a první polovině 20. století se stále více setkáváme i s lesy vlastněnými obcemi, sklářskými podnikateli i dalšími soukromníky.

Mapa lesů prodaných v roce 1606 českou komorou majiteli statku Lesná Jakubu Adamovi Schirdingovi. (SOA Plzeň, f. Vs Tachov, mapa M 73)

Během tzv. první pozemkové reformy ve 20. letech 20. století byl výrazně zmenšen pozemkový majetek Windischgrätzů a na Tachovsku se opět po několika staletích objevují lesy státní. K masivním majetkovým přesunům došlo poté v době druhé světové války (zabavování židovského majetku) a zejména po jejím konci, kdy byly téměř všechny zdejší soukromé lesy zkonfiskovány a až do 90. let 20. století spravovány státem (Státní lesy a statky, později Československé státní lesy, Správa státních lesů, Západočeské státní lesy). Bez ohledu na změny názvů státních podniků se lesní hospodářství řídilo jednotnými LHP a vzhledem k existenci „železné opony“ se právě lesnictví stalo ve 2. polovině 20. století hlavním hybatelem vývoje zdejší vylidněné a postupně se zalesňující krajiny (Kolektiv 2005, 659–668). Právě zvláštní symbióza potřeby ochrany státní hranice s takřka neomezenými možnostmi pěstování lesa, které nemusely brát příliš ohledů na jiné formy využívání krajiny, zformovaly příhraniční části Tachovska do podoby laicky vnímané „panenské“ nebo „přírodní“ krajiny. Ve skutečnosti máme co do činění s výsledky lidské snahy a péče o lesy.

Výřez ze současné lesnické porostní mapy zachycující lesy na severozápad od Lesné. (Datový zdroj LČR)

Po roce 1989 se vlastnická struktura lesů na Tachovsku stala díky restitucím a prodejům opět pestřejší, nicméně drtivou většinou lesů zde stále vlastní a obhospodařuje stát prostřednictvím státního podniku Lesy České republiky, který vznikl v roce 1992. Lesy v námi vymezené oblasti má na starosti Lesní správa Přimda se sídlem v Tachově. Druhým největším vlastníkem lesů je zde rod Kolowratů-Krakovských, hospodařící v lesích prostřednictvím a. s. Kolowratovy lesy se sídlem v obci Diana.

Označení pro naučnou stezku budovanou Lesy České republiky, s.p. V okolí Lesné vybudovaly LČR např. stezky Lesná a Branka.

Označení významného stromu užívané Lesy České republiky, s.p.

Loga dvou nejvýznamnějších lesních hospodářů na Tachovsku – státního podniku Lesy České republiky a akciové společnosti Kolowratovy lesy.

Lesní domkáři – Waldhäusler

Lesní domkáři se usazovali v hlubokých lesích tachovského panství od 17. století, tedy v době po rozprodání komorních statků soukromým vlastníkům (k této problematice podrobněji Vacek 1965, ze kterého text vychází). Nejstarší zprávy o těchto nových kolonistech máme z let 1626 a 1636, k největšímu přílivu lesních domkářů došlo ale až ve 2. polovině 18. století. Lesní domkáři se nacházeli v právně problematickém postavení tzv. dominikálních poddaných a na rozdíl od „normálních“ poddaných, dědičně usazených na rustikální půdě, je mohla vrchnost ze svých pozemků kdykoliv vyhnat. Mluvili výhradně německy a svá osamělá stavení (dvory) si zčásti nelegálně, zčásti jako pouzí nájemci budovali na vrchnostenské neboli dominikální lesní půdě, odtud pochází i jejich označení „lesní domkáři“. Postupným rozšiřováním a zahušťováním původně nahodilého a rozptýleného osídlení vzniklo na Tachovsku hned několik vsí lesních domkářů – např. Milíře, Jedlina, Pavlův Studenec či Žebrácký Žďár (Hofmann 1991, Hamperl 2004). V centru takových vsí postupně vyrostly obvyklé budovy – kostely, hostince, školy, avšak většina obyvatel i nadále žila v osamělých usedlostech (dvorcích, staveních) mnohdy i kilometry vzdálených od centra vesnice a třeba Pavlův Studenec si podobu tzv. dvorcové vesnice bez výrazného jádra udržel až do zániku v polovině 20. století.

Lesní domkáři se živili drobným zemědělstvím, domácí výrobou (v 19. a 20. stoletím hlavně zpracováním perleti), ale hlavně prací v lese – jako dřevorubci a lesní řemeslníci. Dlouho neřešený vztah lesních domkářů, drsných obyvatel tachovských lesů, k vrchnosti vyvrcholil po roce 1790 sérií rebelií. Lesní domkáři totiž nerespektovali rozdíl mezi rustikální a dominikální držbou půdy a navíc zcela svévolně

zabírali stále další a další vrchnostenské pozemky, což nová pozemková vrchnost (Windischgrätzové) nehodlala tolerovat. Jednou z mnoha příčin byl i příkrý rozpor mezi tradičními způsoby obživy lesních domkářů a nově zaváděným systematickým lesním hospodářstvím a zájmy myslivosti. Reakcí a trestem za vzpoury poddaných, odmítání roboty apod. bylo ze strany vrchnosti a státu zpravidla tzv. kvartýrování vojska, zabavení majetku a věznění nejvzpornějších domkářů. K hrdelním trestům nebo krveprolití, i když v roce 1794 k tomu na Jedlině nebylo daleko, nikdy nedošlo. Opakovaná přítomnost císařského vojska na Tachovském panství a věznění vůdců vzpour však mnoho nevyřešilo, mnohem účinnější se ukázalo trpělivé vyjednávání Alfréda I. a Alfréda II. Windischgrätze a postupný prodej půdy poddaným. K uzavření sporu, který vzdáleně připomíná vzpoury Chodů, došlo roku 1864, kdy majitel tachovského panství Alfréd II. Windischgrätz odprodal lesním domkářům poslední dominikální pozemky.

Lesní řemesla

Lesní domkáři i mnoho dalších obyvatel Tachovska se od středověku až do 20. století, jak bylo v chudých a lesnatých krajích střední Evropy běžné, živilo prací v lese. Vedle samotné těžby a jednoduchého opracování dříví pracovali hlavně jako lesní řemeslníci – uhlíři, dehtáři, paliči popela, drasláři, smolaři či koptáři (Woitsch 2010). Ve zdejšímu regionu s rozvinutým sklářstvím a zpracováním železa byla poptávka hlavně po draslu (flusu, potaši) a dřevěném uhlí (o výrobě potaše se mluví v kapitole 3), uhlířství v regionu je dokonce věnována část významné regionální monografie (Hlávka a Kadera 2010).

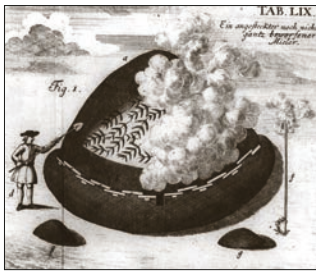
Uhlíři si svá jednoduchá výrobní zařízení – milíře – stavěli přímo v lesích, písemné zprávy o výrobě na konci 18. století jsou např. z polesí Milíře, Obora, Branka a Horní Výšina. V polokulovitých, pečlivě vyskládaných „hromadách“ dříví vyráběli uhlíři za omezeného přístupu vzduchu lehkou uhlíkatou hmotu označovanou jako dřevěné uhlí, která se pro svou výhřevnost a další vlastnosti výborně hodila pro tavbu rud a výrobu železa, ale potřebovali ji i hamerníci, kováři a další řemeslníci. Uhlíři pálili uhlí hlavně z kvalitního tvrdého dřeva listnatých stromů a opět se tak výrazně podepsali na podobě tachovských lesů a jejich druhové skladbě. Přes mnohá omezení, daná již tereziánským lesním řádem z roku 1754, se na Tachovsku lesní řemesla, hlavně uhlířství, udržela až do 20. století, např. na Kollerově Huti se dřevěné uhlí do poloviny 20. století vyrábělo pokročilejší technologií pálením ve zděných pecích (Hlávka a Kadera 2010, 195). Na pozůstatky uhlířství lze podnes v lesích narazit v podobě mnoha desítek okrouhlých plošin – placů neboli uhlíšť, na kterých milíře stávaly. Na zapomenutou slávu lesních řemesel upomínají i mnohá místní a pomístní jména (Milíře, Kolm, Žebrácký Žďár, V Milířích, Uhlířský vrch, Flusárenský vrch atd.).

Pálení milíře při příležitosti akce Den Českého lesa v roce 2008. (Foto Jiří Kadera, 2008)

Stojatý milíř před pokrytím těsnicí vrstvou a tzv. mourem, vyobrazený v technologické příručce z 2. poloviny 18. století. (Archiv Národního zemědělského muzea, i. č. B2474).

Zapálený stojatý milíř postupně zahazovaný tzv. mourem, vyobrazený v technologické příručce z 2. poloviny 18. století. (Archiv Národního zemědělského muzea, i. č. B2476).

Stojatý milíř na výrobu dřevěného uhlí, do kterého je během výpalu doplňováno dřevo dle vyobrazení v technologické příručce z 2. poloviny 18. století. (Archiv Národního zemědělského muzea, i. č. B2477).

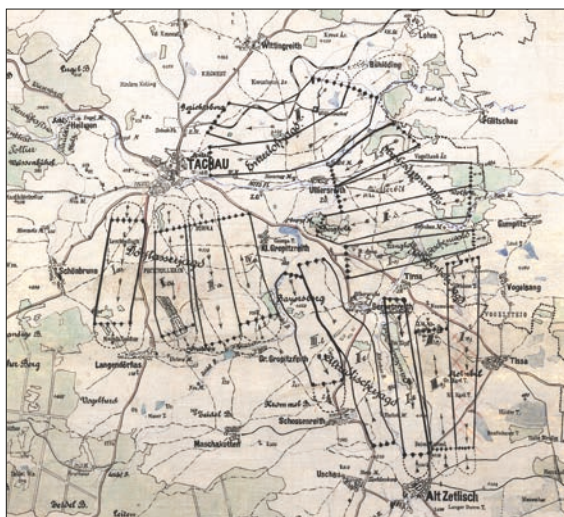

Pohled na uhlířský plac, kde se nachází několik milířů v různých fázích stavby a výpalu. Dole řezy různými typy stojatých milířů. Vyobrazení v technologické příručce z 18. století. (Archiv Národního zemědělského muzea, i. č. B4842).

Myslivost

Lov zvěře, který je prováděn nikoliv kvůli obživě, ale pro zábavu, nazýváme myslivostí. Na Tachovsku se bylo dříve možné setkat jak s lovem, jehož účelem bylo hlavně zpeštění jídelníčku a který byl nelegálně prováděn poddanými, tak a zejména s myslivostí. V minulosti byla myslivost vyhrazena pouze privilegovaným vrstvám společnosti – hlavně šlechtě – a i dnes je velice přísně regulována. Kdo lovil a loví nelegálně, je považován za škůdce neboli pytláka, což byl právě případ lovců z řad nepriviligovaných poddaných. Zájmy lesního hospodářství se se zájmy lovců a myslivců někdy kryjí, někdy jsou v ostrém protikladu, např. nadměrné stavy vysoké zvěře dokážou zejména mladé porosty úplně zdevastovat okusem. Záleželo tedy vždy na vlastnícih lesa, jak dokázali obě činnosti vyvážit, mistrem v tom byl např. nadšený lovec a majitel tachovského panství Alfréd II. Windischgrätz (1819–1876).

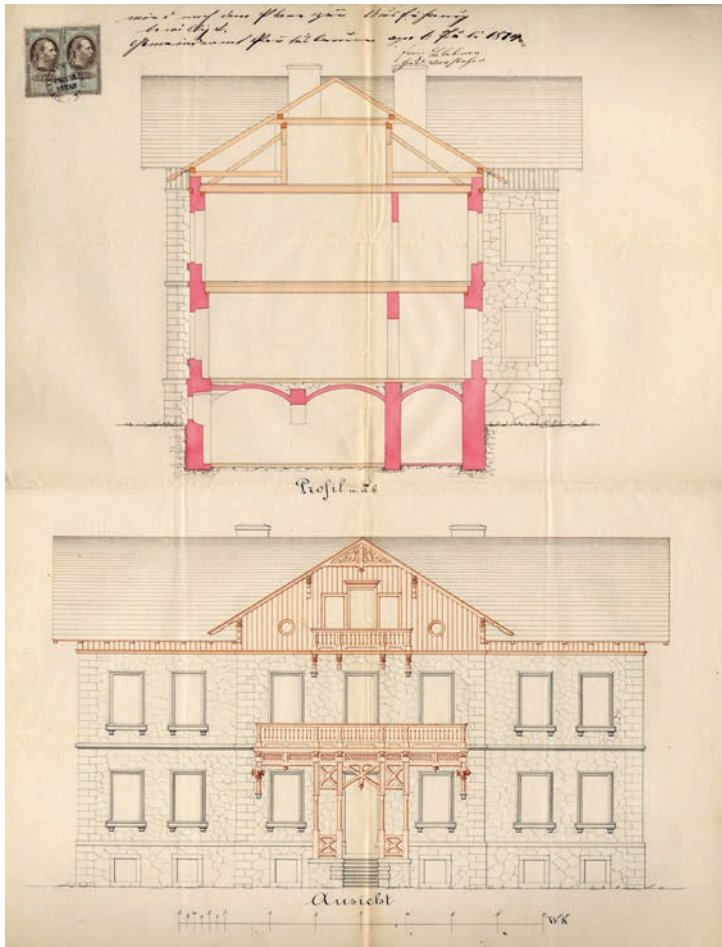
Rozsáhlé lesy na Tachovsku byly vždy rájem lovců, jak o tom svědčí historické prameny, zejména četné mapy, ale i podoba krajiny a mnohé nemovité památky (Kolektiv 2005, 681–688). K nejvýznamnějším patří samozřejmě lovecké zámečky (Ostrůvek), myslivny, hájovny a lesovny (Němeček, Obora, Rosahain, Tauberhaus, Rendezvous, Kolm, Novohradský, Tišina, Zlatý Potok), z nichž některé zanikly beze stopy, některé jsou myslivci využívány dodnes. Pozoruhodnými drobnými památkami slavné myslivecké minulosti jsou na Tachovsku i pamětní kameny připomínající lovecké úspěchy windischgrätzských majitelů panství. Výrazně se do vzhledu lesů na Tachovsku zapsala velká obora ležící mezi Pavlovou Hutí, Pavlovým Studencem, Oborou a Milíři, kterou kolem roku 1650 nechal zřídit tehdejší majitel tachovského panství J. F. Husmann. To, že se nacházíme na území někdejší obory, dodnes poznáme podle mohutných alejí podél cest, do nichž byly vysazovány stromy (hlavně duby) poskytující potravu lovné zvěři. Nejvýraznější stavební památkou obory je její někdejší „vstupní brána“ Oborská hájenka.

Plán honů na velkostatku Tachov v okolí Tachova z roku 1910. (SOA Plzeň, f. Vs Tachov, mapa M 186)

Mapa honitěb v tachovském pohraničí z 2. poloviny 40. let 20. století. (SOA Tachov, f. ONV Tachov, sign. X/12)

Plán windischgrätzského loveckého záměčku na Ostrůvku z roku 1873. (SOA Plzeň, f. Vs Tachov, karton č. 131)

Hájekna Obora. (Foto Jiří Woitsch, 2012)

Pamětní kámen upomínající na zastřelení stého jelena Vincencem Alfrédem Windischgrätzem 1. května 1907. (Foto Jiří Woitsch, 2013)

5 Tachovsko: proměny obyvatelstva ve 20. století

Vysídlení německého obyvatelstva z tachovského pohraničí

Jak jsme si ukázali v předchozích kapitolách, v důsledku historického vývoje bylo Tachovsko v 1. polovině 20. století obýváno téměř výhradně německy hovořícím obyvatelstvem. Období druhé světové války však nastartovalo přesuny obyvatel, které kontinuálně provázely vývoj zdejší krajiny až do konce 20. století. Během války krajinu opustila židovská menšina, která žila v mnoha vesnicích v okolí Lesné a v Tachově. Po válce byla naopak vystěhována dosavadní německá většina a byl učiněn pokus nahradit ji československými občany. Vzhledem k odlehlosti a neúrodnosti regionu nebylo osídlování občany z vnitrozemí zcela úspěšné. V rámci systematického „budování českého pohraničí“ byli pozváni k přesídlení i krajané žijící mimo Československo, např. Češi a Slováci žijící v Rumunsku a Bulharsku. Spolu s touto vlnou dosídlenců z cizích států dorazila na Tachovsko i nepočtená skupina rumunských Rusínů, kteří tvoří většinu v námi sledované oblasti obce Lesná a okolí.

Pokud se zajímáme o proměny krajiny, je nutné věnovat pozornost především tomu, kdo krajinu využívá a k jakým účelům, jak ji vnímá, jaký k ní má vztah. Úplné výměny obyvatel pod vlivem politických převratů mohou poškodit kontinuitu využívání krajiny, noví obyvatelé však do krajiny mohou přinést nové způsoby využívání, nové plodiny i nové sémantické rámce, kterými krajinu uchopují. Proto si v této kapitole blíže připomeneme jednotlivá období, kdy docházelo ke stěžejním výměnám místních obyvatel.

Osvobození Tachovska a odsun

Lesná byla osvobozena americkou armádou 27. dubna 1945 a Tachov o něco později, 2. května 1945. V místě byl okamžitě vytvořen revoluční výbor. Nacisté vyššího

Odsun tachovských Němců – přesun do sběrného střediska v tabákové továrně. (Tachauer Heimatmuseum in Weiden – Tachovské vlastivědné muzeum ve Weidenu, autor: Franz Vcelak)

postavení byli převezeni do věznice krajského soudu v Chebu a ti méně významní byli shromážděni v Tachově.²

Na základě dekretů prezidenta Edvarda Beneše, kterými byly v tehdejším Československu prakticky naplněny principy poválečného národnostního a politického uspořádání střední Evropy, stanovené mocnostmi protihilterovské koalice, musela většina německých obyvatel Tachovska opustit svůj domov. Dělo se tak v malých skupinách, aby se rozpustila soudržnost původních vesnických společenství (Schott 2011). Odsun Němců probíhal na Tachovsku pod kontrolou spojeneckých armád. Díky tomu také nedošlo k živelnému „divokému odsunu“, který by si vyžádal hromadné vraždění a mučení sudetských Němců (Staněk 1991, 74–75).

² Více k problematice osvobození a odsunu na Tachovsku (Houžvička a Novotný 2007, Nenutil 2010).

PRIHLÁŠKA (pro Němce)
ANWANDERUNG für Deutsche

majetkové podstaty, kterou dosud drží Němci, Maďaři a jiní nepřátelské republiky a která nepatří
 konfiskací ve smyslu dekretu prezidenta republiky ze dne 25. X. 1945 č. 108 Sb.
 des Vermögensbesitzes, welche Deutsche, Ungarnen oder sonstigen Feindstaaten im Besitz haben, welche dem Besitze der Feindstaaten
 des Reiches Nr. 101 vom 25. Oktober 1945 im Besonderen unterliegen

FONDU NÁRODNÍ OBNOVY V PRAZE.

Jméno: *Gebrüder Sedláček* (příjmení) *Sedláček* (jméno)
 narození: *21. 9. 1911* (datum) *Koblet* (místo)
 občanský stav: *svobodný* (stav) *Koblet* (místo)
 číslo: *48*

Bydlí v obci: *Halže* (obec) *Halže* (obec)
 číslo ulice: *10* (číslo ulice) *10* (číslo ulice)

Průběh: Průběh obce: *Halže* (obec) *Halže* (obec)
 číslo: *10* (číslo ulice) *10* (číslo ulice)

1. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

2. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

3. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

4. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

5. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

6. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

7. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

8. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

9. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

10. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

PRIHLÁŠKA (pro Němce)
ANWANDERUNG für Deutsche

majetkové podstaty, kterou dosud drží Němci, Maďaři a jiní nepřátelské republiky a která nepatří
 konfiskací ve smyslu dekretu prezidenta republiky ze dne 25. X. 1945 č. 108 Sb.
 des Vermögensbesitzes, welche Deutsche, Ungarnen oder sonstigen Feindstaaten im Besitz haben, welche dem Besitze der Feindstaaten
 des Reiches Nr. 101 vom 25. Oktober 1945 im Besonderen unterliegen

FONDU NÁRODNÍ OBNOVY V PRAZE.

Jméno: *Gebrüder Sedláček* (příjmení) *Sedláček* (jméno)
 narození: *21. 9. 1911* (datum) *Koblet* (místo)
 občanský stav: *svobodný* (stav) *Koblet* (místo)
 číslo: *48*

Bydlí v obci: *Halže* (obec) *Halže* (obec)
 číslo ulice: *10* (číslo ulice) *10* (číslo ulice)

Průběh: Průběh obce: *Halže* (obec) *Halže* (obec)
 číslo: *10* (číslo ulice) *10* (číslo ulice)

1. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

2. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

3. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

4. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

5. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

6. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

7. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

8. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

9. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

10. Druhý kopy a přílohy a sítě – seznam, dědičný, půj a
 sítě: *1. Dědičný, 2. Půj, 3. Sítě*

Dokumenty evidující majetek
 Němců určený ke konfiskaci.
 (SOKA Tachov, f. MNV Lesná,
 karton č. 14)

Odsun z vesnice Halže.
 (Tachauer Heimatmuseum in
 Weiden – Tachovské vlasti-
 vědné muzeum ve Weidenu,
 autor: Franz Vcelak)

Části obyvatel (zejména těch, kteří obývali vesnice blízko hranici) se podařilo odejít ze svých domovů i s majetkem, ještě než začalo organizované vysídlování (Přenosilová 2011, 31). Část německého obyvatelstva byla shromážděna ve sběrném středisku v Tachově. První středisko vzniklo už v létě roku 1945 v bývalé tachovské továrně na tabák a později vzniklo ještě jedno na tachovském zámku.

Samotný transport byl pak zahájen až na jaře roku 1946. Němci z vesnic na Tachovsku se obvykle dozvěděli až v předvečer, že druhého dne ráno se mají dostavit na náves. Tam byla naložena povolená zavazadla na žebříňák a cesta vedla do sběrného střediska v Tachově. Domácí zvířata musela ve vesnici zůstat (Schott 2011).

Dobové reportáže z poválečného období sice vyzdvihují, jakého se Němcům ve středisku v Tachově dostalo lidského zacházení (zmiňována bývá především zdravotní péče a vzdělávání, dostatečná strava a spravedlivé zacházení často shrnuté pod heslo „lidsky a slušně“³), avšak výpovědi německých pamětníků na druhou stranu zdůrazňují nedostatečné hygienické a obecně životní podmínky v tachovském sběrném středisku.⁴

Potravinový lístek pro Němce v Československu, rok 1946. (Tachauer Heimatmuseum Weiden i.d. OPf. i. č. J302)

Číslo vagónu 32 vysídleneckého transportu z 12. dubna 1946. (Tachauer Heimatmuseum Weiden i.d. OPf. i. č. J303)

Pamětníci popisují nelehké začátky sudetských Němců po odsunu do Německa, částečně kvůli ekonomicky nestabilní obecné situaci v zemi, ale do značné míry také kvůli předsudkům ze strany ostatního německého obyvatelstva. Kvůli ztrátě původních způsobů obživy zkoušeli vysídlenci z Tachovska štěstí v různých oblastech. Jen malá část osob se mohla vrátit k zemědělství. Část lidí se pokoušela uživit v sektoru služeb a většina přešla po měnové reformě do vzkvétajícího sektoru stavebnictví. Několik továrníků tachovského průmyslu se uchytilo v Bavorsku a věnovali se knoflíkářství a dřevovýrobě. Dodnes vyrábí v Pleysteinu tachovský podnik Deglmann knoflíky a módní doplňky (Schott 2011).

Po odsunu na Tachovsku zůstalo 1 868 osob německé národnosti, z toho 1 495 podléhalo odsunu. Zbytek byli antifašisté, příslušníci smíšených rodin nebo nepostradatelní odborníci ve svém oboru. Většina z nich odešla ilegálně na jaře 1948.

³ Viz sestřih dobového videomateriálu v pořadu Archiv čt24 – <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10116288585-archiv-ct24/211411058210010/titulky/>.

⁴ Viz záznam o sběrném středisku v Tachově v tzv. Sudetoněmecké bílé knize – Turnwald, W. (ed.) 1951. *Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen*. München: Arbeitsgemeinschaft zur Wahrung sudetendeutschen Interessen.

Helldroth. (Fotoarchiv Muzea Českého lesa v Tachově)

Mapa ukazující, kam byli vysídleni původní němečtí obyvatelé Tachovska. (Zdroj: Hamperl 1996)

V okrese pak zbylo pouhých 481 Němců. Také ve vesnici Lesná zůstalo po válce několik Němců. Odsunut nebyl hodinář Holick, který pocházel ze smíšené rodiny (otec Čech a matka Němka) a žil na blízké samotě zvané Helldroth (dnes Pastvina, součást obce Studánka). Zůstal na českém území spolu se svou matkou. V některých vyprávěních pamětníků se objevuje obraz bídy a tvrdé práce této rodiny po válce. Právě kvůli německému původu matky jim prý nikdo ve vesnici nemohl nabídnout pomoc, a proto musela paní Holicková nosit těžká břemena nahoru na Helldroth sama na vlastních zádech. V souvislosti s touto neodsunutou rodinou se však objevují i jiné obrazy v paměti místních obyvatel.

„Zavázal za motorku 250ku a dole se mě ptá: ‚Jestli chceš, ... pojď se podívat, co mám‘. To byl hodinář a toho jediného tady z toho kraje neodsunuli. Protože to byl jedinej bolševik.“ (rozhovor L12, 65 let)

Podle vyprávění místních žil pan Holick po smrti matky sám na samotě Helldroth a až do konce života se nenaučil česky. Neodsunut byl z toho důvodu, že o něm bylo známo, že je bolševik a antifašista. Podle výpovědi místních možná nebyl v okolí Lesné jediným neodsunutým Němcem.

„Tady zůstal Němec, ten tedy už je taky nebožtík, Šlepr, ten právě dělal polesný nahoře na tý druhý hájence a potom dělal tady. No a on vlastně zůstal, jeho nevyhnali, já vlastně nevím, jestli to byl Němec přímo, ale žil tady normálně s Němcema a Němci si ho nevšimli, až za války nebo tam to, protože jeho politika nezajímala, prostě on si dělal svojí práci a tím to pro něj skončilo.“ (rozhovor L5, 63 let)

Osídlení Tachovska

Po odsunu německého obyvatelstva byla oblast tachovského pohraničí osídlena relativně pestrým výběrem skupin. Ve srovnání s jinými vysídlenými pohraničními oblastmi nebylo lesnaté a neúrodné Tachovsko pro české migranty přicházející z vnitrozemí příliš atraktivní.⁵ Proto zde vedle dosídlenců z Klatovska, Budějovicka a Humpolecka hráli významnou úlohu reemigranti z Polska, Slovenska, Ukrajiny, Rumunska a Maďarska (Koháček 2008, 3). Konkrétně v obci Lesná se usídlili především dosídlenci z Rumunska a Slovenska. Nejpočetnější skupinu zde dodnes tvoří skupina dosídlenců z Rumunska. Tito migranti byli původně rozesláni do okolních pohraničních vsí jako

MÍSTNÍ SPRÁVNÍ KOMISE V SCHÖNVALDU
pro obce: Ražantov-Pišařovu Veselí a Schönwald
Č.j.1237 V Schönwaldu dne 15.6.48.

Z Á P I S
o provedení přidělení
krav z velkostatku národního posezského fondu v Schönwaldu
osídlením reemigrantů v Schönwaldu.

Podle osobního telefonického příkazu p. předsedy ONV v Tachově ze dne 7.5.1948, písemného příkazu osídlovací komise min. zemědělství v Tachově ze dne 8.5.1948 a osobního jednání předsedy MKK Schönwald p. v. Sobotky a tajemníka J. Šovky s předsedou osídlovací komise p. Váňopalem dne 14.6.1948 v Tachově, přiděleny byly krávy z výše jmenovaného velkostatku dne 14. června 1948, v 8 hodin večer osídlením reemigrantů v Schönwaldu.

Přítomní: správce jmenovaného velkostatku Antonín Pták a podepsaní zájemci reemigranti.

Zastupovali:
Místní rolnickou komisi:
Antonín Pták, Michal Jeremá a Michal Hřešín.
Místní správní komisi:
předseda V. Sobotka, místopředs. K. Kozel
Ran J. Hrdonka a tajemník J. Šovák
Stanici Sboru národní bezpečnosti:
strážník K. Kozel
Horské pastevní družstvo:
vrah. hosp. správce Fíndl a hosp. adjunkt Zákřavský

Protože se 13 ustájených krav na 7 soustředil se zájem většiny reemigrantů, což by bývalo vedlo k porušení národního klidu a společná neuváženostem bylo jednoznačně i 13 vybraných zájemců rozděleno aby rozdělení krav provedeno bylo losem. Předseda MKK V. Sobotka vysvětlil jak jsou krávy v chlévě postaveny. Osídlování krav stálo se od leva pořádně ošilem a pořáde, ošilem 13 konče. Potéž vysvětlil reemigrantům v jejich jazyce reemigrant M. Jeremá, rovněž způsob losování a níže vložení reemigrantů projevili znovu naprostý souhlas uznáve jej za spravědlivý a jediné správné.

Pro všeobecná ujistění, že jest všem účastným způsob postupu přidělení krav smá, bylo přikročeno k losování tím způsobem, že si každý ze zájemců vytáhl složený lístek označený jedním číslem.

MÍSTNÍ SPRÁVNÍ KOMISE V SCHÖNVALDU
pro obce: Ražantov-Pišařovu Veselí a Schönwald
Č.j.1237 a V Schönwaldu dne 15.6.48.
POVZKVENÍ O PŘEVZETÍ KRAV Z VELKOSTATKU NÁROD. POZEZ. FONDU
V SCHÖNVALDU U TACHOVA

Jméno a příjmení	Číslo	Klasif. krávy	Číslo ka se	Váha kg	Podpis nebo znenění příjemce krávy
Gromb Jan	95	1	A	480	
Janek JuraJ	15	2	A	550	
Blaha František	6	3	B	430	
Křivánek Deseter	69	4	B	440	+++
Pránský Michal	103	5	A	460	+++
Gromb Marie	7	6	B	400	+++
Krupa JuraJ	20	7	A	490	
Gromb Jan	74	8	A	540	+++
Pránský Michal	5	9	A	560	
Blaha Jan	26	10	A	550	
Blaha Jan	17	11	B	410	
Gromb JuraJ	96	12	B	470	
Václav	98	13	A	480	

Dokumenty o přidělování zabaveného dobytka dosídlencům (z dokumentů je patrné, že gramotnost se rozšířila až v případě druhé generace dosídlenců), rok 1948. Dokumenty anonymizovány. (SOka Tachov, f. MNV Lesná)

⁵ Více k osídlování Tachovska (Kotrbatá 2010).

Jedlina, Háje, Stará Knížecí Huť, Obora a Milíře. Z těchto obcí pak probíhal postupný přesun obyvatelstva do spádové obce Lesná. Na konci 70. let zde tvořili dosídlenci z Rumunska 57 % obyvatelstva (Petrášová 1985, 111). Zbytek se skládal především ze slovenských migrantů a Čechů, kteří ve vesnici působili většinou jako učitelé, lesníci nebo pohraničníci. V obcích Obora a Milíře pak dosídlenci z Rumunska tvořili až 70–80 % (Petrášová 1985, 111).

„My jsme jeli z toho Rumunska do Chebu vlakem, co je pro dobytek. No, nikomu bych to nepřála. No a odtad nás rozváželi. Jedny nechali v Lesný, druhý na Jedlinu, třetí na Oboru a tak dále nás rozházeli. No, až pak jsme se jako dovidali jeden o druhým.“ (rozhovor L18, 80 let)

Policejní odhláška.			
1. Obyvatelstvo (příjmení): LUOMILA	2. Jméno: VERA	3. Povolání: UČENIČKA	4. Datum narození: 20. 3. 1928
5. Místní příslušnost: OBORA	6. Místní příslušnost: POCATKY	7. Místní příslušnost: KAMENICE	8. Místní příslušnost: BŘEZINOVÁ
9. Místní příslušnost: VLASTNÍ BYT	10. Místní příslušnost: PISAROVA VESCE	11. Místní příslušnost: TACHOV	12. Místní příslušnost: 29. 7. 1946

POLICEJNÍ PŘIHLÁŠKA			
1. Příjmení: Leidor	2. Jméno: Filomena	3. Povolání: kuchařka	4. Datum narození: 13. 3. 1908
5. Místní příslušnost: VESCE	6. Místní příslušnost: VESCE	7. Místní příslušnost: VESCE	8. Místní příslušnost: VESCE
9. Místní příslušnost: VESCE	10. Místní příslušnost: VESCE	11. Místní příslušnost: VESCE	12. Místní příslušnost: VESCE

Policejní přihlášky dosídlenců. Dokumenty anonymizovány. (SOKA Tachov, f. MNV Lesná karton č. 20)

Nové krajiny, staré identity

Identita dosídlenců z Rumunska je velmi komplexní jev. Setkáme se s celou řadou názvů, kterými dnešní obyvatelé Lesné sami sebe vymezují. Stejně pestrou škálu nálepek pro ně také používali etnografové, kteří vývoj této migrační skupiny v pohraničí již od 70. let sledovali. Sami sebe obyvatelé Lesné nejčastěji popisují s odkazem ke kraji, odkud přišli: „my ze Zakarpatí“, „z Rumunska“, „z Podkarpatské Rusi“, „z Vagaše“. I svůj mateřský jazyk označují konzistentně jako „zakarpatštinu“. Zpravidla sami sebe nikdy nevymezují ve vztahu ke státnímu celku, v jehož rámci dříve žili, nebo jeho majoritnímu státotvornému národu, to znamená, že o sobě zřídka mluví prostě jako „Rumunech“ nebo „Ukrajincích“ a o svém jazyce také nemluví jako o „ukrajinštině“ (byť je často řazen mezi ukrajinské dialekty). Rovněž se u nich dnes jen zřídka setkáme s označením „Rusín“ nebo „Rusňák“, což je běžné označení populace, z jejíhož středu z Podkarpatské Rusi v minulosti odešli. Žádná jednoslovná nacionální kategorie se nezdá dostatečně přesná na vystižení jejich kolektivní identity. Vlastní kolektivní identitu obvykle vyjadřují celým opisem, neboť stejně jako jsme zvyklí o identitě uvažovat ve společenských vědách, i z pohledu sledované populace se jedná o jev mnoho-
vrstevnatý a situační a situačně je také užíván, mnohdy i zcela účelově.

„Nám říkali akorát Rumuni, my ale nejsme Rumuni, my jsme ze Zakarpátí – ne Ukrajinci, národnost rusínská.“ (rozhovor L07, 85 let)

„Když jsme jeli sem, jeli jsme 14 dní vlakem, ale takovým tím vlakem pro dobytek. Neviděli jsme ven. (Tazatel: A vy jste museli odjet?) Nemuseli. Kdepak, ale tam byla dost bída. (Tazatel: A jak jste se dozvěděl o tom osídlování?) Oni byli tam takoví ti komisaři. A ti byli tři z Rumunska, jo, a z kostela, a ptali se, kdo se chce vrátit do svojí vlasti, a tak se hlásili tam hned, že my jsme byli Rusínové, a oni chtěli Slováky, tak my jsme změnili, že jsme Slováci. Změnili jsme, jako že národnost. (Tazatel: A to nikdo nezjišťoval?) Ne, ne. (Tazatel: A to dělali i ostatní?) Všichni, to museli, jo. V Rumunsku tam psali, co jsme, a tak dále. To nás naložili pak do auta, to bylo nějaké vojenské auto. Tak nás dovezli do Satomari (Satu Mare) – hlavní město. Tam jsme potom přespali noc nebo dvě a potom nás dali do vlaku. Mohli jsme si vzít sebou pouze do 50 kg.“ (rozhovor L07, 85 let)

Vedle tohoto velmi mnohovrstevnatého a spíše prostorově než politicky orientovaného sebevymezení je akademický diskurz relativně konzistentní. V textech ze 70. a 80. let (Heroldová 1978, 1984, 1985; Nosková 1978, 1984; Petrášová 1981, 1985; Živná 1981; Sulitka 1985) jsou označováni jako „Ukrajinci-Rusíni“. Soudobí autoři jako Ivana Kotrbatá (2010) a Daniel Koháček (2008) se pak rozhodně vyhýbají označení spojenému se státopornými národy Ukrajinců a Rumunů a používají nálepku odkazující k regionu a etnické skupině zároveň („rumunští Rusíni“) nebo relativně neutrální (a podle Petrášové nesprávné⁶) označení „reemigranti z Rumunska“. V desetibodovém plánu odsunu německého obyvatelstva z Československa je tato příchozí populace označována jako „národnost karpatoruská“ nebo prostě „Podkarpatorusové“ (Přenosiťová 2011, 19–21).

Zcela odlišné nálepky pak používají jejich čeští a slovenští sousedé. Ostatní obyvatelé regionu tak nejčastěji používají označení „Rumuni“, které je jak negativně myšleno, tak negativně přijímáno samotnými dosídlenci z Rumunska a jejich potomky. „Když jsme přišli odtamtad, tak nám tady říkali ‚Rumuni‘, a v Rumunsku, když jsem šla, mamka mi poslala třeba pro sůl nebo tak, tam na nás nadávali ‚Rusové‘ zase. Ty Rumuni nám říkali ‚Rusové‘. A tudy zase nám kolikrát říkají, to jsou Rumuni. No, to je hrozný. My máme slovenskou národnost.“ (rozhovor L09, 78 let)

Předkové dnešních obyvatel Lesné a okolních obcí žili původně v chustské oblasti Podkarpatské Rusi. Petrášová uvádí, že jejich původní domovina sahala až k vesnicím Koločava a Sinevir (Petrášová 1981). Na počátku 20. století pak z těchto chudých oblastí část populace migrovala na práci v lese do sousedních rumunských oblastí Satu Mare (konkrétně do obcí Tarna Mare a Vagaš). Naši současní informátoři uvádějí jako vesnice svého původu Illicja (Ukrajina), Vagaš a Tarna Mare (Rumunsko).

„Tam u nás to byly takový kopce a lesy, jako tady. I hranice jsme měli hned za barákem. Ukrajinskou s rumunskou. Právě, že ta hranice nás jako vzala, když jsme připadli Rumunsku. A jinak jsme patřili pod Ukrajinu. To jsme měli 5 km od hranic na Ukrajinu, tak jsme se báli, že jsme tam skoro nechodili, chodili jsme do Rumunska.
.....

⁶ Vzhledem k tomu, že předkové dosídlenců nikdy na území, které zabíralo poválečné Československo, nežili (pouze krátké období v historii byla Podkarpatská Rus součástí Československého státu a po válce již toto území Československu nenáleželo), nelze o nich podle Petrášové mluvit jako o „reemigrantech“, protože se nejedná o migraci zpět do původního místa pobytu.

Tam jsme zase nerozuměli. Já neumím ani dneska rumunsky. ... Mamka říkala, z hranic mě vzali a na hranice mě vezou.“ (rozhovor L09, 78 let)

„My jsme normálně v Rumunsku, protože jsme byli na hranicích, a tam dřív bylo Československo v Rumunsku. Jsme byli na hranicích a tam se furt hádali o území. Tam jednou byli Maďaři, jednou byli Češi, jednou Rumuni. A tak nás potom odsunuli a přišli jsme do Rumunska a pak nás odtad' vzali a dali do Čech. ... My mluvíme zakarpatsky. Naši rodiče byli z Podkarpatska. Ty, co přišli do Rumunska, tak tam židi prodávali půdu levně, lesy vypalovali a dělali si pole. No, a ono tam bylo hodně dětí, na Podkarpatsku, měli velký rodiny, a když neměli kde, tak jako šli do Rumunska, tam se usadili jako Volyňáci, takhle my sme dopadli.“ (rozhovor L14, 73 let)

Mapa Podkarpatské Rusi.

Práce v lese – Podkarpátí. (Foto Ferdinand Bučina, fotografie poskytnuty pozůstalými autora)

Důvody migrace

Motivem migrace do Československa byly jednak složité ekonomické podmínky, ale také obecný „sociální a národnostní útlak“ (Petrášová 1981, 58). Migrace byla podle výpovědí pamětníků iniciována tzv. komisaři, kteří lákali do československého pohraničí především Čechy a Slováky žijící v Podkarpatské Rusi, Rumunsku a jiných oblastech. Jak již z výše uvedených citací vyplynulo, byli si přesídlenci dobře vědomi, že výzva k reemigraci se nevztahuje přesně na ně, proto se záměrně přihlásili ke slovenské národnosti, aby jim přístup do pohraničí byl umožněn.

Další část migrantů však nebyla motivována komisaři, ale etablovala se z vojáků 1. československého armádního sboru Ludvíka Svobody. Do této armády se dostali mnoha způsoby. Pokud například sloužili povinnou vojenskou službu a museli tedy bojovat v maďarských nebo rumunských vojscích, nechávali se dobrovolně zajmout a ze zajetí poté přešli rovnou do Svobodova sboru.

Dobový motivační plakát k dosídlování pohraničí.
(Zdroj: soukromý archiv)

Ozdobné desky, ve kterých byly osídlencům vydávány Osídlovacím úřadem a fondem národní obnovy v Praze tzv. rozhodnutí o přidělu nemovitostí.
(SOKA Tachov, f. ONV Tachov)

Československý armádní sbor Ludvíka Svobody. (Zdroj: Kožnar a Richter 1987)

„Oni všichni naši tátové nastoupili do maďarské armády. To tenkrát bylo pod Maďarama. Tak všichni tátové nastoupili do maďarské armády a nechali se zajmout. Ale tři a půl měsíce je tam brali u huby, až teprve mohli jít. Můj táta potom sloužil se Svobodou potom, jo... s Luďou. A tady bylo víc lidí, co s ním sloužili. Tady třeba, já nevím, jak se jmenoval, kecal bych, kruci, dělal majora. On v tej době, když nastoupil Svoboda, měl větší hodnost než on. No, a všichni, co s ním bojovali, dostali tady baráky po Němcích.“ (rozhovor L12, 65 let)

Vzpomínky na první roky po příchodu

Vzpomínky na období, kdy byli dosídlenci z Rumunska rozesláni do vsí v těsné blízkosti bavorských hranic, odráží velké obavy jak z vysídlených Němců, kteří se v představách pamětníků mohli pro své majetky vrátit, tak z činnosti „werwolfů“.

„Tito Rusíni, kteří přišli až v roce 47, tady to bylo obsazený – Lesná, Písařovka a tak – to bylo obsazený, tak museli jít dál – Jedlina, Neudorf – Nová Ves, České Domky, Zahájí, Stará Knížecí Huť, Háje, Nová Huť ... Jinak tu byli četníci, tady v tej sokolovně, a než vyšli nahoru, to je dvanáct, šestnáct kilometrů. Jak mohli četníci být zárukou, aby se Čechům nebo Slovákům nic nestalo?“ (rozhovor L02, 80 let)

„Nejdřív nás usídlili do Hájí, tam jsme se ráno probudili a ty kohouti zpívali a koukáme přímo na hranici. A bylo to daleko. Tenkrát autobusy nejezdily, nic. No, to bylo něco. Každý se bál, že Němci nás pozabíjejí. Moc jsme se jich báli.“ (rozhovor L09, 78 let)

Na druhou stranu však informátoři popisují nepřiliš vřelý, ale přesto kooperativní vztah s odsunutými Němci. Vzhledem k tomu, že dosídlenci přišli do pohraničí na podzim roku 1947 a neměli možnost si vzít s sebou zásoby jídla, byli prakticky závislí na zásobách, které zde vytvořili sudetští Němci. Ti byli také povinováni se o svou úrodu s nově příchozími podělit. Zajímavým momentem je pak případ kolektivního přenášení německého majetku (včetně potravin) přes hranice. Osídlenci často Němcům pomáhali v noci tajně přepravovat přes hranice předměty z jejich bývalých domovů, dobytek nebo úrodu. Výměnou za tyto služby byly opět poskytovány potraviny, neboť v době po válce stále přetrvával přidělový systém a potravinové lístky bylo třeba vydatně doplňovat samozásobitelstvím. Tento neoficiální pohyb původních německých obyvatel v tachovském pohraničí ustal až kolem roku 1949, kdy se hraniční pásmo začalo pomalu proměňovat ve střeženou a hermeticky uzavřenou zónu. Dosídlenci z Rumunska tedy interagovali s původním německým obyvatelstvem celé dva roky.

„Když jsme přišli, to tady ještě bylo hromadu Němců v barákách. Stěhovali se dycky v noci, normálně si mohli vzít tak 30 kilo, víc ne, ale oni to na koni převáželi přes hranice. Protože v noci si mohli toho vzít víc. A takhle to dělali, po tej válce. My jsme akorát neuměli mluvit, ale jsme se nějak domluvili. Oni se stěhovali takhle dycky na zimu, a to měli ve sklepě brambory, všechno. Dycky nás zavolali, abysme šli – jako v noci – dycky sme šli, nabrali sme si brambory, když sme přišli, v listopadu. A voni jako měli brambory a museli odejít, tak dycky nám prodali. A v noci museli sme tam jít, pytlovat a tuto. No, asi za dva roky to tu museli úplně opustit, tak ve čtyřicátým devátým.“ (rozhovor L09, 78 let)

Obyvatelé Tachovska 21. století

Dnešní obyvatelé tachovského regionu jsou pestrou směsí formovanou výše popsanými populačními přesuny. V oblasti mezi městem Tachovem a státní hranicí s Německem žijí potomci místního původního menšinového českého obyvatelstva, Češi a Slováci, kteří přišli po válce z vnitrozemí (ať už za účelem osídlení, zaměstnání nebo vojenské služby v rámci ostrahy státních hranic), volynští Češi a rumunští Rusíni, dále také potomci neodsunutých německých rodin a jiní němečtí občané, kteří do regionu přišli až během posledních dvaceti let, vietnamští obchodníci, bulharští pracovní migranti a mnohé další skupiny. Stabilní obyvatelská základna pohraničních vsí se však do značné míry zformovala právě v období po konci druhé světové války, kterému jsme v této kapitole věnovali největší pozornost.

6 Zaniklá vesnice Bažantov

Jedním z charakteristických dopadů rozsáhlých poválečných demografických a sociálních změn je redukce vesnického osídlení. Ta zasáhla prakticky všechny příhraniční oblasti, především pak ty s majoritně zastoupeným německým obyvatelstvem. Jen v současném okrese Tachov z těchto důvodů zaniklo 27 vesnic i osad a Bažantov je příkladem jedné z nich. Tato lokalita se pro svou polohu, delší poválečný vývoj i současný stav stala v uplynulých letech předmětem několika archeologických výzkumů, které rozšířily dosavadní stav poznání o kontinuitě osídlení od středověku do současnosti a okolnostech zániku vesnice.

Vesnice Bažantov
v zimě roku 1942.
(Zdroj: Hamperl
2004, 348)

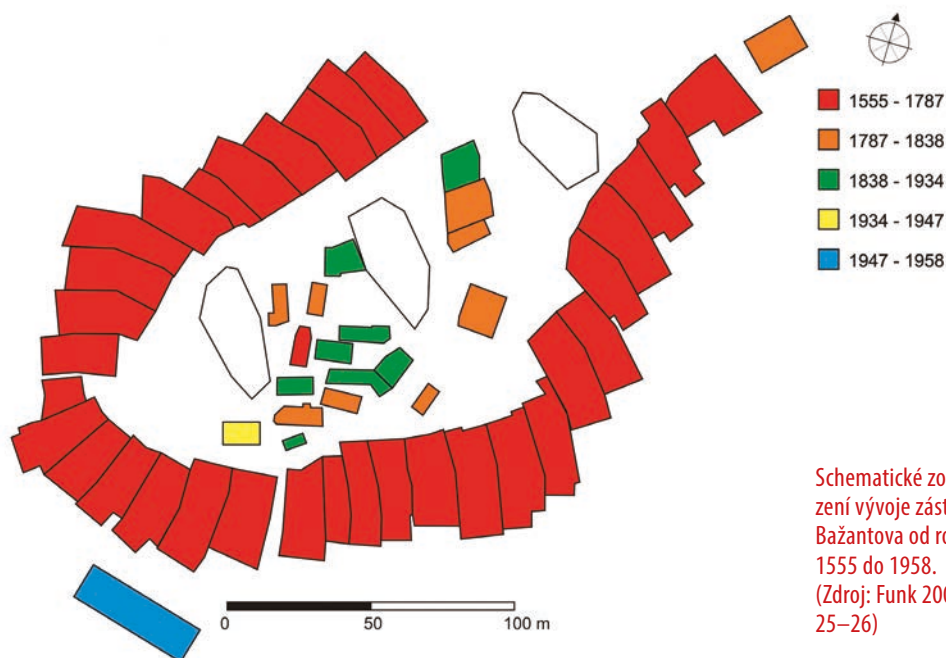
Charakteristika lokality

Bývalá ves Bažantov se nachází přibližně 6 km jihozápadně od královského města Tachov, nyní pod správou sousední obce Lesná. Je situována v pramenné pánvi Brtného potoka v nadmořské výšce 638 m n. m., přibližně v polovině cesty mezi Les-

nou a bývalou obcí Pořejov. Severozápadně od bývalé obce Bažantov se nachází vrch Borek (dříve Ahornberg) dosahující výšky 741 m n. m. (Schuster, 1962, 156). I přes svou vyšší polohu byl Bažantov po celou svou historii výhradně zemědělskou lokalitou a kromě selských usedlostí zde bylo soustředěno jen nejnútnejší zázemí jako obchod, škola, kaple a kovárna. Ves nikdy neměla vlastní kostel a farně náležela pod sousední významnější obec Pořejov. Bažantov má charakteristickou okrouhlou návés, uprostřed níž se nachází trojice chovných rybníků. I přes významné místní vodní zdroje i vodní díla se v místě nikdy nenacházel vodní mlýn ani jiná významnější řemesla. V roce 1930 zde žilo 253 obyvatel v 59 usedlostech (Statistický lexikon obcí 1934, 357).

Historie Bažantova

První písemná zmínka o Bažantově pochází z roku 1361 a vztahuje se ke starším, dnes již neexistujícím listinám. Lokalita je v nich nazývána česky (Profous 1947, 36; Schuster 1962, 156). Založení vesnice je tedy pravděpodobně starší. Nepřímým důkazem o zapojení vesnice do tachovského manského systému je absence této lokality v tzv. berním rejstříku (Emler 1876). Roku 1404 vesnice přechází z tachovského panství do rukou drobné šlechty, a to nejprve ze sousedního Pořejova, později (1413) z Lesné (Schuster 1962, 157). 6. prosince 1437 bylo ve vsi zavedeno tzv. emfyteutické právo, tedy dědičná držba půdy poddanými za smluvené služby a peněžní i naturální dávky vrchnosti (tamtéž). Ve stejné době byla sídelní jednotka také poprvé nazývána německým jménem Wosant, které je v různých obměnách a zkomoleninách užíváno až do konce druhé světové války. Roku 1475 dochází k opětovnému připojení vesnice k tachovskému panství (tamtéž). Dle urbáře z roku 1555 se v Bažantově (Wosmetu) nacházelo 30 celých a 5 polovičních statků, které však vlastnilo pouze 32 uvedených majitelů. Ze zmiňovaných ročních povinností vůči vrchnosti je možné zmínit příkladně dvou-denní práci se srpem, naturální dávky ve formě vajec, slepic, pepře a peněžitou úhradu ve dvou ročních splátkách. Jmenována je rovněž zvláštní povinnost vůči církvi i jiné mimořádné platby (SOA Plzeň – Urbář 1555). O sto let později Berní rula uvádí 33 hospodářů z toho 12 sedláků, 15 chalupníků a 6 zahradníků. 4 chalupníci jsou zde evidováni jako pustí (Čadková – Zahradníková 2002, 691–692). Dalším významným bodem vývoje Bažantova je zavedení číslování usedlostí (1771), které však na rozdíl od většiny ostatních lokalit nebylo již nikdy v budoucnu měněno (Schuster 1962, 158). V roce 1838 je ve vsi situováno 43 usedlostí a žije zde 330 obyvatel. Zásadním mezníkem v historii Bažantova je 27. srpen 1873, kdy celá vesnice kromě jediné budovy podlehla ničivému požáru. Původní roubené stavby byly následně nahrazeny zděnými a místo tak získalo unikátní jednotný ráz (tamtéž). Roku 1938 byl Bažantov stejně jako celý soudní okres Tachov připojen k třetí říši a řada jeho obyvatel byla povolána na frontu. V dubnu 1945 došlo v prostoru obce k menším bojům mezi americkou armádou a ustupujícími německými jednotkami (Hamperl 2004, 359). V následujícím roce jsou z Bažantova stejně jako z ostatních lokalit vysídleni německy mluvící obyvatelé, a to až na dvě rodiny, které směly zůstat (Schuster 1962, 158).

Schematické zobrazení vývoje zástavby Bažantova od roku 1555 do 1958. (Zdroj: Funk 2009, 25–26)

Zánik Bažantova

Po odchodu původních obyvatel v roce 1946 znovu započalo osidlování Bažantova. Tachovsko jako méně lukrativní oblast přitahovalo osídlence především do měst a větších obcí, mezi které Bažantov nepatřil. Proto zde také na konci roku 1946 žilo pouze 21 obyvatel (Seznam obcí z konce roku 1946, 77 – viz níže, část o Jedlině). K nim se později přidalo ještě 40 maďarských dělníků, kteří zničili řadu domů (Schuster 1962, 159). Již na počátku roku 1948 dochází k prvním návrhům na demolování chátrajících objektů (SOkA Tachov, f. ONV Tachov, Majetková podstata pozemkových reforem, Bažantov). Počátkem následujícího roku je evidováno několik žádostí o přiděl „bou-raček“, a to za účelem získání stavebního materiálu z chátrajících budov. V roce 1950 je zde evidováno 27 obyvatel (Statistický lexikon obcí 1955, 110). V roce 1955 dochází k adaptaci 21 domů v Bažantově, které měly přilákat nové obyvatele. Takzvaná akce dosídlení, která se týkala i několika okolních vesnic, se však minula účinkem a stále klesající počet obyvatel pohraničí se nepodařilo kompenzovat (SOkA Tachov, ONV Tachov, sign. 214, Topinka 2005, 582–584). V roce 1961 bylo ve vesnici přítomno 39 obyvatel (Statistický lexikon obcí 1961, 189). O tři roky později měly být v této lokalitě obydleny již jen čtyři objekty (Hamperl 2004, 359). V roce 1968 dochází k opuštění poslední z usedlostí, a to čísla popisného 7. K administrativnímu zániku Bažantova dochází počátkem roku 1974, a to téměř po 700 letech jeho existence (SOkA Tachov, ONV Tachov, sign. 604/1).

Archeologický výzkum

Archeologický výzkum zaniklé vsi Bažantov probíhal v letech 2007 až 2011 a lze jej rozdělit do dvou metodicky odlišných částí. První z těchto částí, prováděná výhradně nedestruktivně (bez zásahu pod povrch terénu), si kladla za cíl zdokumentovat a zhodnotit stav pozůstatků staveb v současnosti. Druhá část výzkumu, prováděná metodou odkryvu, byla zaměřena na okolnosti zániku domu čp. 7 a na zjištění stáří parcely v prostoru této usedlosti.

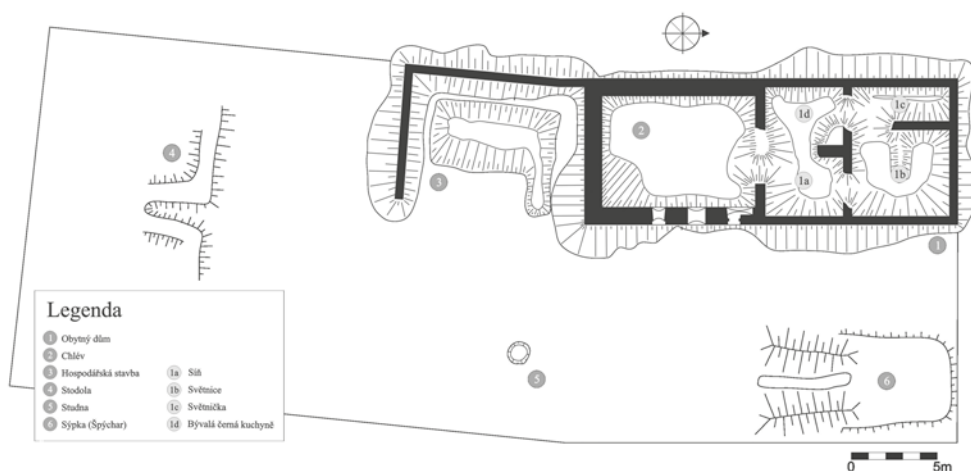
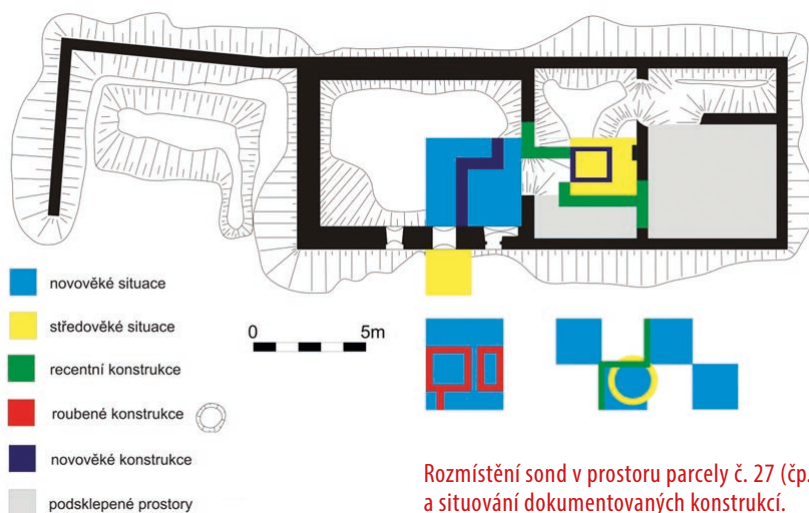
Nedestruktivní výzkum areálu

V průběhu nedestruktivního výzkumu bylo lokalizováno celkem 158 pozůstatků, které představují zaniklé stavby, cesty či rybníční díla. Každý z těchto reliktnů byl změřen, vyfotografován a jeho poloha zaměřena pomocí GPS. Současně byla využita metoda určování stáří stromů zakořeněných v pozůstatcích zdiva jednotlivých usedlostí, která určila přibližnou dobu jejich zániku. Veškerá tato terénní zjištění pak byla porovnána s dostupnými historickými mapami a leteckými snímky. Z výzkumu vyplývá, že všechny obytné domy s výjimkou jednoho byly bořeny pomocí těžké mechanizace, a to kolem roku 1960. O této události, která zásadním způsobem změnila tvář lokality, však neexistují žádné archivní prameny. Výzkum potvrdil, že poslední z domů (čp. 7) byl opuštěn skutečně kolem roku 1968. O dva roky později je již v pusté vesnici budována nová silnice, která dokonce překrývá jednu z demolovaných usedlostí.

Výzkum odkryvem

Tato část výzkumu se soustředila výhradně na poznání vývoje parcely č. 27 (čp. 7). Jejím cílem bylo především poznání vývoje zástavby v této části vesnice od založení po její zánik na konci 60. let. Před zásahem pod úroveň terénu však bylo nejprve nutné dokumentovat nadzemní části staveb, a to obytného domu chlévního typu (typického pro tuto oblast), přílehlé hospodářské stavby, stodoly, studny a sýpky.

Terénní odkryv byl realizován v celkem osmi sondách, a to uvnitř i vně obytného domu. Sondáž se záměrně vyhnula podsklepeným částem stavby, protože v těchto prostorech již nebylo možné dokumentovat jiné než nejmladší dochované situace. Výzkum zjistil, že obytný dům čp. 7 prošel minimálně sedmi vývojovými fázemi, přičemž dvě nejstarší z nich lze prokazatelně zařadit do středověku. Stavení na přelomu 14. a 15. století však bylo kratší, roubené s kamennou podezdívkou a vybavené kachlovými kamny. Vůbec nejstarší nález lze datovat na přelom 13. a 14. století, a to profilovaný okraj keramické nádoby (Nováček, Razím a Ebel 2004, 51–94). Výzkum tedy mimo jiné prokázal existenci osídlení v tomto prostoru ještě před prvními písemnými záznamy. Oproti tomu nejmladší fázi objektu lze zařadit do let 1873 – 1968, tedy do období od velkého požáru vesnice až po zánik celé lokality. Při výzkumu bylo získáno několik set keramických střepů, fragmenty předmětů z porcelánu, skla

Interpretace nedestruktivního výzkumu parcely čp. 7 v Bažantově. (Zdroj: Funk 2009, 34–35)

i kameniny, ale i kůže, plastu a nejrůznějších kovů. Příkladně se pak jedná o soubor skleněných a porcelánových lahvíček na léky, fragmenty sošek, užitných i obalových materiálů a části vybavení domu.

K nejvýznamnějším nálezům patří dvě stříbrné medaile za chrabrost z 1. světové války a soubor ostrých nábojů do zbraní z 2. světové války. Vědecky nejceněnější je však získání celkového obrazu o hmotné kultuře zde žijících osob v jednotlivých obdobích.

Historický a archeologický výzkum zaniklé vesnice Bažantov přinesl několik zásadních a neočekávaných zjištění, díky kterým je tato lokalita jednou z nejlépe prozkoumaných svého druhu. Vesnice samotná je unikátní především svou dlouhou kontinuitou, a to nejen v předválečném období, ale i po něm. Výzkum je nyní ve fázi zpracování a měl by být souborně publikován během následujících let.

7 Železná opona a Pohraniční stráž

Události po skončení druhé světové války se nesmazatelně vepsaly do českého pohraničí. Odsun německého obyvatelstva společně se snahami o dosídlení byly jen jednou z příčin razantních změn, jež se v pohraničí udály. Změny geopolitického rozvržení v rámci Evropy daly vzniknout i specifické podobě pohraniční krajiny, která byla dlouhá desetiletí využívána ozbrojenými složkami. Její částečná militarizace zasáhla původní sídelní strukturu i hospodářské využívání zabraných ploch a ovlivnila tak její současnou podobu (viz Hájek 2008). Železná opona mezi východním a západním blokem, již W. Churchill naznačil v roce 1946 ve Fultonském projevu, brzy poté dostala podobu fyzické bariéry tvořené souborem ženijně technického zabezpečení hranic se západními zeměmi, symbolizované především drátěnými zátarasy podél nemalé části státních hranic a nezbytnými pozorovatelnami.

Jednou z nejvýznamnějších složek zajišťujících, po více než čtyřicet let ostrahu státních hranic, byla Pohraniční stráž, která společně s dalšími jednotkami dislokovány v pohraničí za sebou zanechala množství objektů – od stále stojících či již zaniklých budov rot přes lesní průseky a účelové komunikace až po betonové bunkry, jež měly sloužit k obraně v případě napadení Československa. Ženijně technické zabezpečení (ŽTZ) používané k ostraze státních hranic (OSH) zahrnovalo celou řadu opatření usnadňujících odhalení či zadržení narušitele hranic, zároveň bylo nejvýraznější podobou ostrahy státní hranice. Relikty ženijně technického zabezpečení a objekty po Pohraniční stráži jsou stále k nalezení. V blízkosti lesních průseků či cest, podél kterých vedl drátěný zátaras, je ponecháno velké množství demontovaných součástí, ojediněle lze nalézt i pomníky upomínající na příslušníky Pohraniční stráže. Po mnoha bývalých pohraničních rotách zbyly ruiny či patrné terénní pozůstatky. Podoba jednotlivých prostředků ŽTZ prošla od 50. let, kdy byl zrušen staniční systém OSH, řadou výrazných změn, stejně jako organizace ostrahy státních hranic. Každá z nich zanechala svůj otisk na dnešní krajině.

Pohled do okolí roty Starý Pochr koncem 60. let.
(Autor: L. Štekl, Vojensko.cz)

Rota Starý Pochr v květnu 1981 s charakteristickými
UBA baráky. (SOKA Tachov, f. Sbíрка soudobé doku-
mentace, sign. F 60)

Organizace ostrahy hranic do roku 1949

Již koncem května 1945 byly do pohraničí vysílány jednotky mobilizovaných záložníků rozšířené jednotkami československé armády. K nim se připojil i nově zformovaný Pohotovostní pluk 1 Národní bezpečnosti (NB) redислоkovaný z Prahy. Výběr jeho příslušníků byl zcela pod vlivem KSČ, která se již od roku 1945 snažila o dosažení úplného politického vlivu v bezpečnostních složkách (Herajt 2014). V srpnu téhož roku byl ustanoven systém ozbrojených jednotek zajišťující ostrahu pohraničí a státních hranic, tvořený finanční stráží, zaměřenou na hospodářskou trestnou činnost a obsluhu hraničních přechodů, pohraničními stanicemi SNB, rotami Pohotovostního pluku 1 NB, armádními asistenčními oddíly a záložními motorizovanými divizemi (Pulec 2006, 15). Jejich hlavním úkolem byla především pochůzková a hlídková činnost na nejexponovanějších místech v blízkosti státní hranice. Po reorganizaci v roce 1946 došlo ke stažení vyčleněných armádních jednotek, Pohotovostní pluk 1 NB byl zrušen a nahrazen Pohraničním útvarům SNB 9600 (*Stručný přehled dějin Pohraniční stráže* 1986, 31). Vzhledem k narůstajícímu počtu uprchlíků po únorových událostech roku 1948 byly pod pohraniční prapory v Karlových Varech, Plzni a Českých Budějovicích převeleny některé oddíly Pohraničních útvarů ze Slovenska, které se do té doby podílely na pronásledování oddílů Ukrajinské povstalecké armády na polsko-slovenské hranici (tamtéž, 33).

Vznik a vývoj Pohraniční stráže 1949–1989

K 1. 1. 1949 byla definitivně zrušena finanční stráž, v níž sloužilo velké množství prvo-republikových příslušníků a byla tedy pro režim politicky nespolehlivá (Pulec 2001, 58). Její působnost přešla na Pohraniční útvary SNB a nově vzniklé útvary Pohraniční stráže (PS), které byly zaměřeny proti prchajícím osobám a „agentům – chodcům“ západních zpravodajských služeb. Spolehlivost příslušníků PS byla zajišťována

důkladným kádrováním. V průběhu roku 1950 byla Pohraniční stráž převedena pod ministerstvo národní bezpečnosti a posílena vojáky základní služby. Ve stejné době byl také zaveden takzvaný vojskový způsob ochrany státních hranic dle sovětského vzoru a probíhaly přípravy na novou dislokaci sestavy Pohraniční stráže. Od ledna 1951 byla na česko-bavorské hranici Pohraniční stráž reorganizována do brigád. Vznikly tak 5. bPS Cheb, 12. bPS Planá, 9. bPS Poběžovice, 7. bPS Sušice a 10. bPS Volary. Zároveň došlo ke sloučení jednotek armádní 13. divize s jednotkami Pohraniční stráže (tamtéž, 61). Oproti tomu byly na hranici s NDR a Rakouskem jednotky Pohraniční stráže reorganizovány do početně menších oddílů PS – 3. karlovarského, 15. českobudějovického, 4. znojenského a 11. bratislavského. Sestavu doplnila v roce 1952 ještě 19. bPS v Děčíně a v roce 1954 také 25. samostatný pohraniční prapor Komárno, posléze včleněný do bratislavské 11. bPS (Pulec 2006, 19–20). Pod brigády, případně oddíly spadaly prapory, jimž byly podřízeny jednotlivé roty PS, vykonávající vlastní pohraniční službu. Legislativní podklad pro fungování Pohraniční stráže byl dodán dodatečně až v červenci 1951 zákonem č. 69/1951 Sb., o ochraně státních hranic, a nařízením ministra národní bezpečnosti č. 70/1951 o právu příslušníka PS použít zbraň.

1. prapor PS Dolní Žandov	2. prapor PS Halže	3. prapor PS Lesná	4. prapor PS Rozvadov
1. rota Oldřichov	6. rota Broumov	11. rota Pavlova Huť	16. rota Jedlina
2. rota Dyleň	7. rota Tišina	12. rota Vašíček	17. rota Hraničky
3. rota Mohelno	8. rota Branka	13. rota Zlatý Potok (Skláře)	18. rota Kóta 605
4. rota Bezejmenná	9. rota Hraničná	14. rota Bezejmenná	19. rota Střeble
5. rota Slatina	10. rota Pavlův Studenec	15. rota Starý Pochr - Stoupa	20. rota Kóta 512

Tab. 3: Organizace 12. brigády Pohraniční stráže Planá u Mariánských Lázní k 1. 1. 1951

Zdroj: Pulec, Martin. 2001. "Nástin organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek v letech 1948–1951." *Securitas Imperii* 7: 86–87.

Jedno ze stanovišť roty Vašíček. (Autor: R. Holba, Vojensko.cz)

Hlídkka PS v úseku roty Vašíček s nezbytným služebním psem. (Autor: L. Holba, Vojensko.cz)

Počet rot jednotlivých praporů byl během roku 1953 navýšen o rotu zajišťující ostrahu v odlehlých částech úseků státní hranice (Pulec 2006, 19). Do roku 1954 zajišťovala Pohraniční stráž ostrahu státní hranice od ústí řeky Ipel po česko-polsko-německé trojmezí, ale i „uzavřeného území v Jáchymově“, které bylo následně svěřeno do kompetencí Vnitřní stráže. V letech 1954–57 došlo k navýšení početních stavů PS na rakouské hranici vyvolanému odchodem sovětských okupačních vojsk z Rakouska (Vaněk 2009, 48–49). V souvislosti s událostmi v Maďarsku roku 1956 byl dočasně rozšířen úsek střežení státní hranice a navýšen počet vojáků i na maďarské hranici.

Organizační struktura Pohraniční stráže zůstala nezměněna až do roku 1962, kdy byla zrušena 10. bPS ve Volarech. Její úsek byl rozdělen mezi přílehlou sušickou a českobudějovickou brigádu. Plánská brigáda byla v roce 1964 přetvořena na školní brigádu, do níž byly přesunuty poddůstojnické školy PS. Úsek státní hranice plánské brigády byl svěřen chebské a domažlické brigádě. K obnově 12. bPS v Plané došlo již v roce 1966 a fungovala až do roku 1973, kdy byla reorganizována opět na brigádu školní. K 1. 1. 1966 byla Pohraniční stráž přesunuta z kompetence ministerstva vnitra pod ministerstvo národní obrany a začleněna do pozemních vojsk ČSLA (Pulec 2006, 21). Zároveň byl Pohraniční stráž svěřen úkol obrany hranic ČSSR a byla posílena těžkou bojovou technikou, zejména obrněnými transportéry a bezzákluzovými děly. Ve stejné době byla zrušena ostraha hranice s NDR, jež byla svěřena oddělením ochrany státních hranic zajišťovaným Veřejnou bezpečností. 3. bPS v Karlových Varech a 19. bPS v Děčíně byly zrušeny.

V letech 1972–73 byla Pohraniční stráž převedena zpět pod tehdejší Federální ministerstvo vnitra, v rámci něhož byla vytvořena Hlavní správa Pohraniční stráže a ochrany státních hranic (HS PS OSH). Do její působnosti spadala jak Pohraniční stráž, tak i oddělení pasové kontroly, oddělení ochrany státních hranic zajišťující ostrahu hranic se socialistickými státy, oddělení správy státních hranic a sekretariát hlavního hraničního zmocněnce, jenž vyřizoval pohraniční záležitosti s orgány sousedních zemí. V následujících letech byla pod HS PS OSH převedena i vojska ministerstva vnitra (tamtéž, 22–23). Pohraniční stráž v této podobě fungovala až do roku 1989. Již v prosinci 1989 bylo započato odstraňování ženině technických zabezpečení. Během let 1990–91 docházelo k výraznému omezování Pohraniční stráže. Dne 27. 9. 1991 vešel v platnost zákon č. 333/1991, o Federálním policejním sboru a Sboru hradní stráže, rušící Zákon č. 69/1951 Sb. a nařízení ministra národní bezpečnosti č. 70/1951. Tímto dnem byla i definitivně zrušena Pohraniční stráž.

Pohraniční režim v pásmech ostrahy státních hranic

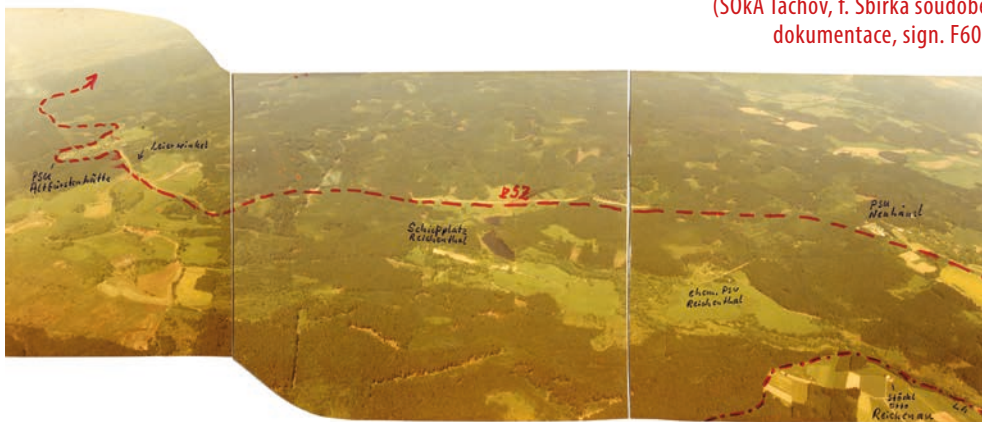
Obnovou ČSR v roce 1945 vešlo znovu v platnost 10–15 km široké celní pásmo, jež bylo v předválečných letech prostorem zásahů finanční stráže. Během let 1946–48 postupně docházelo v některých pohraničních okresech na pokyn okresních národních výborů k zavedení a následným úpravám pohraničního pásma, které razantním způsobem omezovalo pohyb osob bydlících uvnitř pásma i mimo něj (např. Edl 2013). V dubnu 1950 došlo ke zrušení předchozího pásma a zavedení pásma hraničního. Rok

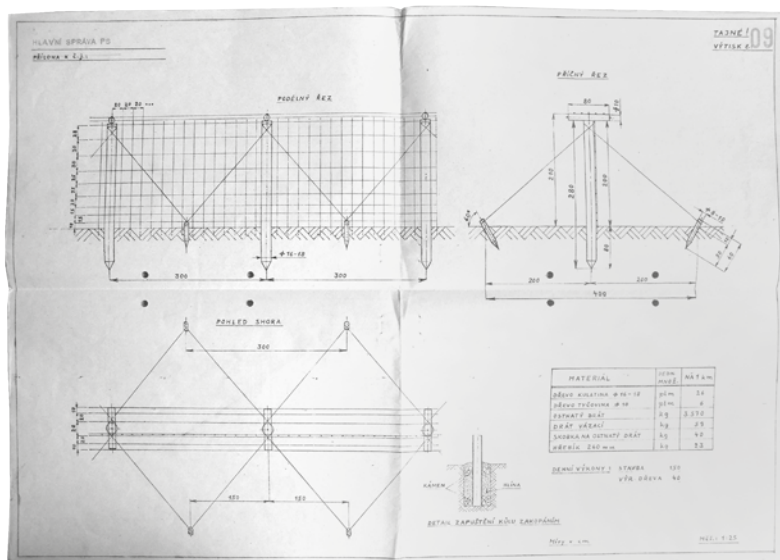
poté k němu přibýlo ještě zakázané pásmo probíhající zhruba dva kilometry od hranice a nové pohraniční pásmo s rozlohou pohraničních okresů vymezující operační prostor PS. Zakázané pásmo bylo rovněž vysídleno a pohyb v něm povolen pouze v doprovodu příslušníka PS. Přístup či pobyt v hraničním pásmu, které ve své největší šíři sahalo místy až patnáct kilometrů hluboko do vnitrozemí, byl umožněn pouze na povolení. Zároveň z něj byli vysídleni „nespolehliví“ obyvatelé a nepotřebné budovy byly určeny k demolici. (Pulec 2006, 103–104) V pohraničním pásmu nebyl pobyt ani pohyb osob nikterak omezen. K reorganizaci došlo v roce 1964, kdy bylo zakázané pásmo zrušeno a hraniční pásmo zásadně zúženo maximálně na tři kilometry či dle aktuálních podmínek. Nově bylo zakázáno v hraničním pásmu bydlet. V obcích přiléhajících hraničnímu pásmu se Pohraniční stráž snažila o spolupráci s obyvateli; vznikli tak pomocníci Pohraniční stráže (PPS), kteří se aktivně podíleli na ostraze státních hranic. Posledními změnami prošlo hraniční pásmo koncem 70. let po změně průběhu signálních stěn.

Podoba signální stěny v 80. letech. (SOKA Tachov, f. Sbíрка soudobé dokumentace, sign. F60)

Letecký snímek průběhu signální stěny v 80. letech mezi rotami Stoupa a Nové Domky. Na snímku je též zvýrazněno stanoviště Háje, střelnice u Dolního Hraničního rybníka a zrušená rota Hraníčky. (SOKA Tachov, f. Sbíрка soudobé dokumentace, sign. F60)

Nákres konstrukce drátěného zátarasu. (Archiv bezpečnostních složek, f. 2342, k. 357)

Signální stěna v okolí Pavlova Studence s kontrolním orným pásem v letech 1986-88. (Autor: R. Žežulka, Vojensko.cz)

Ženijně technické prostředky užívané k ostraze státních hranic

Nejdůležitějším prostředkem ŽTZ byl trojstěnný, případně jednostěnný **drátěný zátaras** (DZ), budovaný v letech 1951–52, který byl v následujících letech opatřen signalizačními zařízeními narušení zátarasu. Ve stejné době se přikročilo i k budování **kontrolních orných pásů**, jejichž účelem bylo zaznamenat směr postupu narušitele (Vaněk 2004, 193–198; 216–218). V zimním období se užívalo pásů sněžných. Od počátku 50. let se používalo i **osvětovacích prostředků** tvořených výmetnicemi

se signálními náboji nebo žárovkami s nástražným drátem. Rovněž bylo používáno světlometů a jiných reflektorů určených k prosvětlování terénu. Podél průběhu drátěného zátarasu, ale i mimo něj byly vystavěny nejprve dřevěné, posléze kovové věžové **pozorovatelný**. Na vhodných místech byly stavěny i pozorovatelný zemní (Slavík 2013, 28–29). V počátečním období se pozorovatelný umísťovaly i na budovy v blízkosti hranice. Pozorovatelný byly často umísťovány také do široce vykácených **lesních průseků** táhnoucích se podél státní hranice. V letech 1952–65 byl DZ opatřen vodiči vysokého napětí o hodnotách 2000–6000 V (Pulec 2006, 94), čímž vzniklo zařízení EZOH (elektrické zařízení k ochraně hranic) – smrtelně nebezpečné nejen pro případné narušitele, ale i pro samotné pohraničníky. Jeho provoz však nebyl stálý, neboť byl doprovázen častými poruchami a výpadky v dodávkách elektrické energie (Slavík 2013, 26–27). Mezi lety 1952–1957 bylo překročeno i k **zaminování** prostoru DZ v hlavních směrech postupu narušitelů. Užíváno k tomu bylo protipěchotních min různých typů, kladených do země i nad zem. Od jejich užívání bylo po čase upuštěno vlivem častého ohrožení příslušníků PS a poškozování DZ (Pulec 2006, 95). V první polovině 60. let byl původní DZ nahrazen dvoustěnným zátarasem s kontrolním orným pásem o šířce 3–4 metry. Roku 1965 byla zrušena elektrifikace DZ a demontovaný EZOH byl nahrazen tzv. **signální stěnou** se slaboproudým signalizačním zařízením, umístěnou hlouběji ve vnitrozemí z důvodu rozšíření prostoru pro zachycení případného narušitele (tamtéž, 96). V pozdější době byla signální stěna doplněna v některých místech i o odrazové stěny proti zvěři. Současně započalo zhušťování sítě **zásahových komunikací**, určených pro vozidla PS a vedených podél signální stěny i po obou stranách DZ. V průběhu 50. a 60. let byly budovány pro armádní účely i pro účely PS prefabrikované objekty polního opevnění (viz Dubánek, Lakosil a Minařík 2011). Palebné sruby, pozorovatelný a úkryty z prefabrikovaných dílů, které stojí zhusta roztroušené v hraničním pásmu, tvořily výraznou součást obrany železné opony v případě napadení státu.

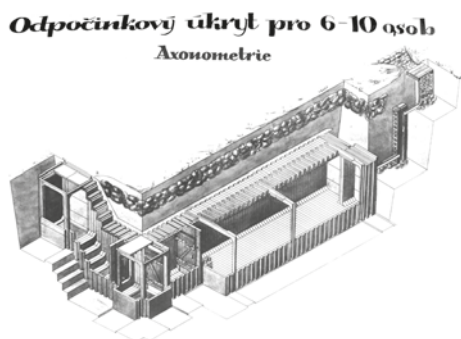
Níže uvedený výčet prostředků ženižně technického zabezpečení není zcela úplný a poskytuje jen hrubý přehled toho, co železná opona obsahovala a jak fungovala. Systém ostrahy státních hranic podléhal vývoji a reagoval na aktuální události i předchozí zkušenosti pohraničníků s pokusy o překonání železné opony. Pohraniční stráž tvořila specifickou součást komunistického režimu, který si z ní budoval své hrdiny – strážce hranic. Stala se také nástrojem i cílem ideologické propagandy. Vývoj organizace Pohraniční stráže a prostředků používaných v rámci železné opony nám ukazuje, jak složitým procesem během čtyřiceti let své existence prošly. Společně s historií nesčetných pokusů o útěk představují pohnutou historii českého pohraničí.

	1965	1970
EZO signalizační prostředky:	1415 km	Zrušen
rotní	713 km	802 km
hlídkové	49 km	18 km
výmetnice a nástražná osvěcovadla	3645 ks	2110 ks
drátěné zátarasy a překážky všeho druhu	1780 km	460 km

kontrolní pásy	1640 km	632 km
věžové pozorovatelný 6 a 9 m	1150 ks	735 ks
zemní pozorovatelný a skrytá stanoviště	3456 ks	1860 ks
vybudované a udržované plošiny	7970 km	2431 km
udržované cesty (včetně mostků a lávek)	2380 km	1116 km
světlomety k OSH	485 ks	490 ks
ocelové rozsocháče a železobetonové jehlany	5250 ks	10640 ks
hlídkové čluny k OSH na Dunaji	72 ks	28 ks
počet ženistů na údržbu trasy TZ	1 na 1,12 km	1 na 3,65 km

Tab. 4: Ženíjné technické prostředky používané k OSH v letech 1965 a 1970

Převzato z: Pulec, Martin. 2006. Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek; Seznamy osob usmrčených na státních hranicích 1945–1989. Sešity úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu 13. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, s. 150.

Do správy PS byl předán blíže nespecifikovaný počet palebných srubů KŽ-1 (nahore), pozorovatelů PŽ-1 a úkrytů UŽ-1 (dole), ale i dalších objektů. (Archiv bezpečnostních složek, f. 2342, k. 358)

Plán dislokace 12. bPS počátkem 60. let se zřetelně vyznačeným úsekem jednotlivých praporů a jejich rot včetně pozic hlídek PS. (Archiv bezpečnostních složek, f. 2342, k. 359)

8 Jedlina – archeologický výzkum studené války

Události let 1945–1989 – vznik krajiny „studené války“

V roce 1989 začal pádem Berlínské zdi konec komunistických režimů ve střední a východní Evropě a také ukončení nikdy nevyhlášené „studené války“. Ta trvala zhruba čtyři desetiletí, a ačkoliv nedošlo k ozbrojenému střetu, přípravy na něj a vláda totalitních režimů výrazně ovlivnily vzhled a využití krajiny, což se v případě tehdejšího Československa týkalo zejména oblastí sousedících s Německou spolkovou republikou a Rakouskem. Bývalý západočeský okres Tachov byl přímo v centru těchto událostí a změn. Ty první nastaly již v roce 1945, bezprostředně po skončení 2. světové války, ve formě odsunu německy mluvícího obyvatelstva a pokusu o jeho nahrazení novým, českým, případně slovenským, z různých koutů Evropy. Tyto snahy však nebyly zcela úspěšné a mnoho domů, výrobních zařízení a dalších staveb zůstalo pustých a začalo zanikat. Část z nich byla rozebrána na stavební materiál, část byla vyrabována a ponechána svému osudu. Rok 1948 a převzetí moci komunisty s sebou přináší zásadní změny pro celé pohraničí. Je rozhodnuto o plošných demolicích opuštěných staveb, které měly být ukončeny v první polovině 50. let, a je zvýšena ostraha státní hranice.

V červnu 1951 v rámci reorganizace ostrahy státní hranice vzniká ve vzdálenosti 2 kilometry od státní hranice zakázané pásmo. V této oblasti nesměl nikdo bydlet ani se pohybovat bez speciální propustky a doprovodu. Každý zdejší obyvatel prošel speciální prověrkou a i pro práci v tomto prostoru bylo nutno získat propustku. V oblasti byla odstraněna všechna místní označení a zakázána hromadná rekreace. Na veřejných cestách byly vybudovány závory. Od listopadu 1951 začalo vyklízení obcí v zakázaném pásmu, následované druhou vlnou demolic opuštěných staveb. Po přesídlení všech civilních osob z tohoto prostoru množství nevyužívaných a chátrajících objektů ještě vzrostlo. Ty měly ztěžovat ostrahu státní hranice, a proto měly být všechny objekty nevyužívané Pohraniční stráží (PS) strženy. Samotné

práce byly prováděny pod dohledem PS civilními zaměstnanci a brigádníky v letech 1953–1957. Avšak ani tentokrát se nepodařilo realizovat všechny naplánované aktivity a řada objektů nebyla z různých důvodů zbourána. Proto mezi květnem 1959 a říjnem 1960 došlo k „celostátní demoliční akci“, během které bylo odstraněno celkem 37 698 objektů, a jen na Tachovsku mělo díky této akci zaniknout asi 30 vesnic (Kovařík 2009). Ovšem ani během této akce nedošlo k odstranění všech plánovaných staveb a jejich relikty jsou v krajině dodnes patrné.

V roce 1951 bylo také rozhodnuto o vybudování ženině-technického zabezpečení hranice, začala tak výstavba vlastní „železné opony“. V první fázi se jednalo o 20 metrů široký průsek u hranice doplněný plotem z ostaného drátu, v průběhu následujících let se pak tento systém několikrát změnil a obsahoval velkou řadu staveb různého typu (více k ostraze hranice – kapitola 7). Poměrně málo známou skutečností pak je, že jednotky PS měly k dispozici i objekty zcela vojenského charakteru – polní opevnění. To se skládalo jak z železobetonových bunkrů, tak objektů dřevozemních a okopů pro jednotlivou techniku a příslušníky PS. Armáda začala novou obrannou linii budovat v roce 1952 v souvislosti s válkou v Koreji, nové bunkry čs. konstrukce z prefabrikátů se začaly stavět o rok později. Pro potřeby PS byl tento objekt poprvé vystavěn v roce 1955. Výstavba byla v různém tempu a pod přísným utajením prováděna až do roku 1964. Dnes již není známo, kolik objektů bylo vybudováno a na kterých přesně místech se tak stalo. Obranná linie PS pak patří k nejméně známým fortifikačním pracím na našem území vůbec (Dubánek, Lakosil a Minařík 2008, 77–91).

Všechny tyto události a s nimi spojené aktivity zanechaly na dnešním obrazu krajiny na Tachovsku výrazné stopy, které však nové události pomalu překrývají a ničí, stejně jako mnoho reliktní té doby, které ustupují současné lidské činnosti. Je proto důležité tyto pozůstatky zaznamenat, zdokumentovat a případně ochránit pro budoucí generace jako připomenutí důležité etapy naší historie.

Kulometný bunkr z železobetonových prefabrikátů na obranné linii PS u zaniklé obce Pavlův Studenec. (Foto Lukáš Funk, 2013)

Nedestruktivní archeologický výzkum „studené války“

Ještě než přistoupíme k vlastnímu popisu krajiny „studené války“, budou stručně přiblíženy moderní nedestruktivní archeologické metody, které jsou k výzkumu krajiny používány, a to zejména s ohledem na skutečnost, že širší veřejnost si pod pojmem

archeologie představuje rozsáhlé výkopy na zaniklých vesnicích či pohřebištích pravěku a středověku. Současná archeologie však dává přednost výzkumům nedestruktivním, tedy těm, při kterých nedojde k žádnému poškození zkoumané lokality – destruktivnímu zásahu do terénu. Každý odkryv je totiž konečný, a pokud během něho dojde k jakékoliv chybě, nemůže být později napravena, jakákoliv přehlédnutá informace je navždy ztracena. Navíc dochází v poslední době k prudkému rozvoji technologií a metod, které v budoucnu mohou velmi pomoci s přesnější analýzou nálezů a jejich interpretací. Odkrývány jsou tak dnes zejména památky, které jsou ohroženy současnými lidskými aktivitami, jako je výstavba a lesní či zemědělské práce. Neohrožené lokality jsou pak zkoumány metodami nedestruktivními, kterých je celá řada. K těm nejrozšířenějším a pro výzkum krajiny „studené války“ dobře použitelným patří povrchový průzkum, letecká archeologie, geofyzikální metody, geobotanická indikace a stále kontroverzní průzkum pomocí detektorů kovů (Kuna 2004, 15–18). Povrchový průzkum je vyhledávání, zaměřování, dokumentace a interpretace tvarů reliéfů, které jsou relikty minulé lidské činnosti. Jednoduše řečeno, ve vybrané oblasti jsou vyfotografovány, pomocí přístroje GPS polohopisně zaznamenány a následně popsány objekty, které by mohly být pozůstatkem minulosti. V případě našeho tématu se jedná např. o pozůstatky staveb, nefunkční náhony vodních děl, opuštěné cesty, hřbitovy a sakrální stavby či relikty fortifikací. Ty na sledovaném území nemusí být samozřejmě jen z období 20. století, ale i ze starších období historie. Je pak prací archeologa pokusit se o interpretaci nalezených reliktnů a jejich správné časové zařazení.

Povrchový průzkum „drátů“ u zaniklé obce Jedlina. (Foto Lukáš Funk, 2013)

Pro výběr vhodného území k povrchovému průzkumu je vhodné aplikování metod letecké archeologie, kterých je v současné době velké množství. Pro sledovanou problematiku je nejvhodnější analyzovat historické i současné letecké snímky. Na nich mohou být identifikovány objekty hodné zájmu, jako například stavby jednotek PS či průběh „železné opony“ ve formě průřeků v zalesněných oblastech. Na historických snímcích tak mohou být zaznamenány stavby, po kterých dnes v terénu již nenajdeme

žádné stopy. Podobnou funkci pak má aplikace nejmodernější metody letecké archeologie – leteckého laserového skenování. Během ní dochází k naskenování vybraného území pomocí letadla a následně v počítači dojde k tvorbě trojrozměrného modelu, kdy si zadavatel určí, které typy objektů na výsledném modelu chce vidět. Velmi dobré výsledky jsou s vyhledáváním liniových či kumulovaných objektů (např. zaniklé cesty, fortifikace, mohylová pohřebiště, těžba). Díky této metodě bylo v posledních letech identifikováno mnoho dosud neznámých historických lokalit.

Na takto definovaném území následně můžeme aplikovat geofyzikální metody, hlavně geoelektrické a magnetometrické, které na základě odlišných vlastností různých prvků pod zemí dokážou zmapovat objekty pod povrchem. Dozvíme se tak například, kde se nachází základy zaniklého domu a jejich rozsah, aniž bychom museli zkoumanou plochu odkrýt. Podobně i výskyt určitých druhů rostlin, např. ovocných stromů uprostřed lesa, nás může upozornit na dřívější lidskou činnost. Na hraně nedestruktivních metod pak stojí použití detektoru kovů. Ten může být použit dvěma způsoby. Všechna jím identifikovaná místa mohou být jen zaznamenána do mapy a neexkavována. Pak se jedná opravdu o výzkum nedestruktivní. Nebo může být již zaznamenané místo odkryto a artefakt vyjmut a následně zpracován. Tento postup je označován za málo destruktivní, protože dochází jen k minimálnímu zásahu do země. Ovšem i při tomto odkryvu dochází k podrobné dokumentaci místa výkopu a ověření prostorového vztahu k okolním historickým místům, případně dalším nalezeným předmětům v okolí, zda nemají spolu nějakou souvislost (více k nedestruktivním metodám archeologie Kuna a kol. 2004).

A na závěr této části jen stručně shrnutí archeologického zájmu o období „studené války“, protože někoho může překvapit, že se archeologové zajímají o takto mladé období. Současná archeologie, a to zejména v anglo-saském světě, se totiž událostem jen několik desítek let starých věnuje stále více. Dlouhou tradici, a to i u nás, má výzkum památek období industriální revoluce, které nyní stále více doplňuje bádání nad otázkami z let 1. i 2. světové války či pozůstatků různých forem totalit. Zájem o „studenu válku“ pak začíná již v 90. letech ve Velké Británii. Po skončení studené války totiž začalo celosvětové zmenšování velikostí armád. To kromě vyřazování vojenské techniky z výzbroje znamenalo také rušení velkého množství základen a dalších vojenských zařízení. Ve Velké Británii si naštěstí brzy uvědomili, že tím mizí i veškeré stopy kulturních a technických památek jedné etapy jejich historie, jako byla letiště určená pro těžké bombardéry RAF nebo základny pro rakety s jadernými hlavicemi. Proto začali tyto objekty mapovat a vybrané chránit jako kulturní památky. Následně byl podobný projekt zahájen i v USA a jeho hlavním cílem byla místa spojená s protiletadlovou obranou a testy jaderných zbraní. Následoval výzkum a dokumentace Berlínské zdi, výzkum pozůstatků kubánské krize či identifikace postavení protiletadlové obrany na území bývalého SSSR za využití špionážních snímků. Dnes je již období „studené války“ standardně zkoumáno archeology na celém světě a i česká archeologie k této problematice může přinést mnoho nových a zajímavých informací (Rak, Funk a Váňa 2012).

„Železná opona“ v okolí zaniklých vesnic Jedlina a Hraničky

Vesnice Jedlina (Neu Losimthal) byla založena roku 1637, ale většího rozvoje se dočkala až po roce 1664, kdy získala i své původní německé jméno. O sto let později zde bylo situováno 34 usedlostí v rozptýlené zástavbě. Vzhledem k nevhodným přírodním podmínkám pro zemědělství se zde rozvinula především domácí výroba a řada řemesel spojených s lesními pracemi a dřevovýrobou. Roku 1816 zde byl vystavěn farní kostel sv. Anny, ke kterému byla v letech 1854–1855 dostavěna i věž. Významným objektem v obci byla tzv. Güntnerova nemocnice, později ústav pro duševně choré, která byla vybudována v druhé polovině 19. století. V meziválečném období došlo také ke zřízení místního poštovního úřadu i četnické stanice (Procházka 2011, 125–130). Roku 1930 žilo v Jedlině 392 obyvatel v 67 usedlostech (SLO 1934, 358). Dne 24. dubna 1945 do vesnice dorazila americká armáda a utkala se zde s menším oddílem německých vojáků. V září 1946 místní obyvatelé za dohledu příslušníků SNB exhumovali několik mrtvých z hromadných hrobů z pochodů smrti, kteří pak byli přeneseni do Tachova. Po odchodu německých obyvatel se vesnice osídlila jen zčásti a na velmi krátkou dobu (Seznam obcí 1946, 77). Kostel byl následně využíván jako pozorovatelná i sklad sena, rozsáhlý komplex nemocnice pak jako sídlo PS. K prvním demolicím neobývaných a chátrajících objektů došlo již na počátku 50. let, ale práce pokračovaly i v následujících desetiletích. Kostel i bývalá nemocnice byly strženy roku 1963 a jejich původní umístění je dodnes v terénu patrné mocnými destrukcemi (Procházka 2011, 130).

Lokalita Hraničky (Reichenthal) byla založena na katastrálním území Nových Domků roku 1716. Původně zde bylo zřízeno několik sklářských provozů, ke kterým v roce 1730 přibily i hamry. Ty však svým významem původní sklárnu zcela zastínily, takže o 23 let později zanikla. Hamry se specializovaly na výrobu kovových prutů, plechů i cínových produktů. Roku 1866–67 byly tyto provozy přebudovány na leštírny a brusírny skla, které zde v omezené míře fungovaly až do roku 1938 (Procházka 2011, 105). Nejmladší údaj přesně zachycující počet obyvatel i usedlostí v Hraničkách je z roku 1930, kdy zde žilo 325 obyvatel v 51 domech (SLO 1934, 356). V prvním poválečném roce vesnici opustilo veškeré obyvatelstvo a Hraničky již nikdy nebyly znovu osídleny. Roku 1950 zde došlo ke zřízení sídla PS, které využívalo několik původních objektů. Ty však byly jako poslední budovy z původní vesnice demolovány roku 1985, kdy se posádka přesunula do nově zbudované roty v Nových Domcích. Před touto budovou pak došlo 23. prosince 1989 ke slavnostnímu přestřižení drátů železné opony (Procházka 2011, 106).

„Železná opona“ symbolizuje specifický typ architektonické památky jak svojí vlastní fyzickou podobou, tak i psychologickým a sociálním aspektem. Sledování jejího umístění v krajině a typového zařazení poskytuje důležité informace o životě v pohraničních pásmech naší země a tehdejší podobě krajiny. V současné době také není k dispozici kartografické dílo, které by přesný průběh jednotlivých fází zaznamenávalo. Nejblíže k takovýmto výstupům má soubor papírových map ZM10, do kterých byl kresebně zaznamenáván průběh „železné opony“ příslušníky PS (případně dokumentátory této složky). Přesnost a vlastní chronologické zařazení jednotlivých úseků „železné opony“ však tyto podklady nereflktují. Aplikace archeologických nedestruk-

ktivních metod popsaných výše a komparace takto získaných dat s informacemi z dalších zdrojů (písemné záznamy, fotografie, vzpomínky pamětníků atd.) tak přináší možnost k jeho vytvoření. Jako modelové území byl zvolen prostor mezi již zmíněnými zaniklými vesnicemi Jedlina a Hraničky. Jako základní prospekční metoda byly zvoleny snímky leteckého laserového skenování nejnovější, 5. generace. Na základě jejich analýzy a vyhodnocení byly digitalizovány liniové objekty představující pravděpodobný průběh „železné opony“ v úseku Jedlina – Hraničky. Jejich prvotní interpretace jakožto reliktní „železné opony“ byla následně ověřena několika metodickými postupy, od terénní verifikace po konfrontaci s historickými leteckými snímky či výše zmiňovanými mapami ZM10, velký informační potenciál prokázaly též letecké ortosnímky v rozlišení 1:5000, na kterých lze části „železné opony“ vysledovat v podobě průseků v lesních porostech pohraničních oblastí.

Pravděpodobný průběh nejstarší fáze „drátů“ jižně od zaniklé vesnice Jedlina. (Foto Lukáš Funk, 2013)

Ve sledované oblasti se nakonec podařilo identifikovat nejméně tři linie „drátů“. První se nachází jen několik metrů od státní hranice, přesná vzdálenost závisí na charakteru krajiny, která je zde tvořena zejména lesy a pastvinami. Na pastvinách byla na některých místech zřetelně vidět úprava terénu, která má zřejmě souvislost právě s umístěním sloupů s ostatním drátem. Navíc se zdá, že tyto sloupy byly po roce 1989 druhotně využity k výstavbě ohrad pro pasení skotu, protože vzhledově odpovídají sloupům známým z fotografií, včetně charakteristického umístění hřebíků pro úchyt pletiva, které mělo zabránit přístupu divoké zvěři a zamezit tak falešným poplachům. Nalezené sloupy – ohradníky – byly těsně nad zemí stále propojeny ostatním drátem. V zalesněném úseku průběhu této linie se sice sloupy nenacházely, podařilo se ale nalézt koncentrace keramických izolátorů. Proud o vysokém napětí byl na „železně oponě“ používán do poloviny 60. let (Jílek, Jílková a kol. 2006, 32–33).

Druhá linie byla identifikována ve vzdálenosti zhruba 300 metrů severně od této první. První část zkoumaného úseku procházela pastvinou a byla nezřetelná, v krajině se navíc zřetelně rýsovalo několik zaniklých liniových objektů a nebylo tak snadné určit, který z nich je pozůstatkem „železné opony“. Linie znázorněná na plánu se jeví jako nejpravděpodobnější s přihlédnutím k datům leteckého laserového skenování. Severně od tzv. Güntnerovy nemocnice vstupuje tato linie do lesa, kde je jasně identifikovatelná dochovanými průseky. Jako ohradníky jsou v okolí lesa opět

V zalesněných částech předpokládaného průběhu „železné opony“ je možno narazit na velké množství ostnatého drátu včetně rozměrných smotků. (Foto Lukáš Funk, 2013)

Elektrické izolátory několika druhů u ztrouchnivělého kůlu. (Foto Lukáš Funk, 2013)

Na pastvině severozápadně od Jedliny je průběh „drátů“ málo zřetelný, rekonstrukce vychází z dat leteckého laserového skenování. (Foto Lukáš Funk, 2013)

použity původní sloupky, které v lese znovu doprovází keramické elektrické izolátory. Hlouběji v lese bylo také nalezeno několik volně pohozených sloupů včetně několika, které měly již zmíněné izolátory stále připevněny ke svému vrcholu. Kolem tohoto průřezu bylo také nalezeno větší množství smotaného ostnatého drátu. Povrchový průzkum této části byl ukončen na hrázi Horního Hraničního a Dolního Hraničního rybníka, které „dráty“ od sebe původně oddělovaly. V prostoru těchto dvou rybníků také začíná zaniklá ves Hraničky. Výskyt izolátorů opět odkazuje na fakt, že i tato linie byla vystavěna před polovinou 60. let. Předpokládáme, že má spojitost s úpravami ostrahy hranic na konci předchozího desetiletí (Jílek, Jílková a kol. 2006, 32–33).

Dále na sever od druhé linie ženíjně-technického zabezpečení hranice se nalézá třetí, nejmladší fáze „drátů“. Ta je v terénu stále velmi dobře patrná, dokonce po ní dnes vede červená turistická stezka. Také zde bylo nalezeno větší množství ostnatého drátu a jedna koncentrace sloupů, celkem asi osm kusů. Nebyly však nalezeny žádné elektrické izolátory, což svědčí o tom, že linie byla stavěna po polovině 60. let.

Severně od tzv. Güntnerovy nemocnice vstupují „dráty“ do lesa, na jeho okraji na jejich průběh upozorňuje řada náletových dřevin. (Foto Lukáš Funk, 2013)

Detail sloupu, který je dnes využíván jako ohradník na pastvině, v dolní části se stále nachází ostnatý drát. (Foto Lukáš Funk, 2013)

„Dráty“ jsou pak na několika místech doplněny fortifikačními objekty, kdy nejhustší výskyt je právě u zaniklé obce Jedlina. Její centrum dnes tvoří památník padlým v 1. světové válce, informační cedule a ruiny zbořeného kostela. Přímo na západ o tohoto místa, na okraji obce, je možno nalézt dobře maskovaný bunkr z železobetonových prefabrikátů, který je doprovázen okopem pro nějaký typ vojenské (blíže těžko definovatelné) techniky. Tato stavba se nachází nedaleko cesty, která obcí dnes prochází. Na její druhé straně je pak střelecký zákop. Ochrana této cesty je zřejmě hlavním účelem objektu. Na sever od obce, respektive Güntnerovy nemocnice, se nachází druhý bunkr. Jedná se o pozorovatelnu, která je umístěna na hraně svahu a své osádce nabízí nerušený výhled nejen na českou, ale hlavně na bavorskou stranu hranice. Za ní na okraji lesa se nachází zákop a betonový podstavec pro strážní věž. Podobná kumulace objektů polního opevnění se nachází na jižní a západní straně zaniklé vesnice Hraničky. Předpokládáme, že tyto fortifikace patří útvarům PS. Severně od obce, pod vrchem Kňourek (729 m. n. m), se nachází obecní hřbitov a na vrcholu kopce jsou

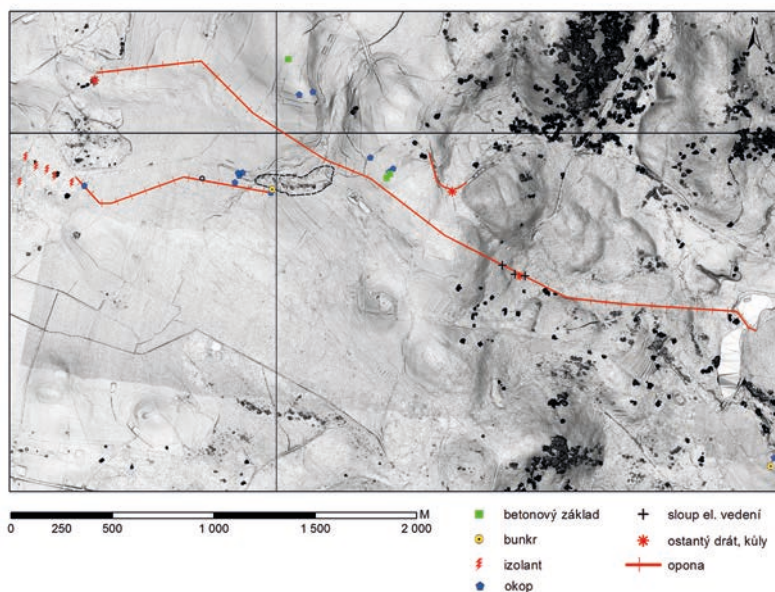
Okop polního opevnění
PS v Jedlině. (Foto
Lukáš Funk, 2013)

Vnitřek jedlinského
bunkru. (Foto Lukáš
Funk, 2013)

betonové sokly, které sloužily k ukotvení věže protiletadlové hlídky ČSLA. Tato stavba je pak z jižní a východní strany chráněna několika okopy polního opevnění. Přitom jako protiletadlová hláska sloužila až do svého stržení věž jedlinského kostela.

Ačkoliv zkoumaná oblast má rozměry zhruba 3,5 x 2 kilometry, podařilo se pomocí aplikací metod nedestruktivní archeologie získat mnoho nových informací a nastínit, jak mohla zdejší krajina v období „studené války“ vypadat. Jednalo se o velmi složitý komplex mnoha objektů, které mají na její podobu stále vliv. Její poznání a pochopení můžeme využít k jejímu lepšímu využití, ale také k ochraně vybraných reliktnů 40 let nesvobody, které mají v naší historii velmi důležité místo.

Krajina „studené války“ v okolí zaniklé vesnice Jedlina; plán zachycuje tři průběhy „drátů“, místa s největší koncentrací nalezených artefaktů a rozmístění objektů polního a stálého opevnění. (Autor: J. Čibera)

9 Lesná a okolí na mapách i v živé paměti obyvatel

Na krajinu můžeme nahlížet jako na výsledek lidského působení. Krajina je prostorem vytvářeným lidmi, kteří jej obývají a formují, přičemž právě ono lidské formující vnímání krajinu vytváří (Schama 2007, 8). Krajina není jen polem formovaným a strukturovaným lidmi, je zároveň formující a strukturující součástí lidského společenství. Každé lidské společenství vymezuje v prostoru určitý rámec, kam zasazuje své vzpomínky, k nimž se vrací. Skrze příběhy o místech v krajině se bez tvarý prostor stává čitelným polem vytvářejícím náš domov (Basso 1996). Tento proces je neodmyslitelně propojený s utvářením kolektivní identity srozumitelné ve vztahu k okolní krajině, kterou skupina obývá, přičemž klíčovou dimenzí v tomto procesu je koncept kolektivní paměti vždy spojené s určitým časem a prostorem (Halbwachs 2009). Kolektivní paměť je skupinovou představou toho, co se událo, je zasazovaná mj. v prostoru/krajině a stává se základem kolektivní identity i sociální soudržnosti (Assmann 2001, Halbwachs 2009, Olick 1999).

Krajina v okolí Lesné je rovněž prostorem vytvářeným lidmi a zároveň je polem, které místní obyvatelé formuje. V kolektivní paměti lesenských obyvatel je obsaženo mnoho názvů, příběhů i vzpomínek, které jsou spojeny s okolní krajinou a které z okolního prostoru vytvářejí srozumitelné místo, kde se nachází jejich domov. Obraz krajiny v okolí Lesné je zachycen nejen v živé paměti místních (například v pomístních názvech zeměpisných objektů či vzpomínkách na zmizelá místa), svébytně konstruovaný obraz svérázné krajiny českého pohraničí poskytují například i staré mapy.

Lesná a okolí na starých mapách

Současná krajina i sídla v ní jsou poznamenány mnoha proměnami. Do určité míry lze odraz vývoje lesenské krajiny sledovat v dobových mapách. Mapy jsou otiskem či obrazem krajiny, jsou důležitým zdrojem informací o území i jeho prostorovém

uspořádání. Znázornění světa nebo části území v mapě provázelo lidstvo již v dávné minulosti, ovšem mapy, které vznikaly na základě měření v přírodě, můžeme spojit s obdobím zhruba posledních 300 let. Mapová díla zachycují vedle reliéfu, vodstva, sídel, zalesnění, hospodářské i kulturní topografie, komunikací a dalších údajů i množství zeměpisných místních a pomístních jmen. Zároveň můžeme mapy pojímat nejen jako pasivní odraz objektů světa, ale jako sociálně konstruované formy vědění, které vypovídají o sociálním světě minulosti (Harley 2013). Mapy nikdy nejsou hodnotově neutrální obrazy reality, jsou selektivní v obsahu, v názvech i stylech reprezentace, nalézáme v nich představení, artikulace i strukturace lidského světa. Dobové mapy obsahují ikonografické motivy s hlubšími symbolickými významy a jsou podobně jako knihy prostředníkem v toku informací o jejich tvůrcích, stejně jako médiem státu, prostředkem kontroly či mocenským nástrojem, neboť obsahují informace relevantní k výkonu státní správy (Harley 2013, 277–280). Z tohoto důvodu je i historie moderního mapování nerozlučně spojena s rozvojem státu, administrace a byrokratizace moderní společnosti. Na dobových mapách Lesné a okolí řada z těchto informací rovněž nalezneme.

V roce 1720 vznikla mapa Čech rakouského vojenského inženýra Jana Kryštofa Müllera, kde je zobrazeno i okolí Lesné, označované zde tehdejším německým jménem Schönwald. Zajímavostí mapy je bohaté prokreslení vodních toků, minimální značení cest, schematické zobrazení reliéfu symboly kopečků i stylizovaná vyobrazení stromů, která znázorňují lesní porost (k tomu např. Semotanová 2001, 72–77 či Kuchař 1959, 22–27).

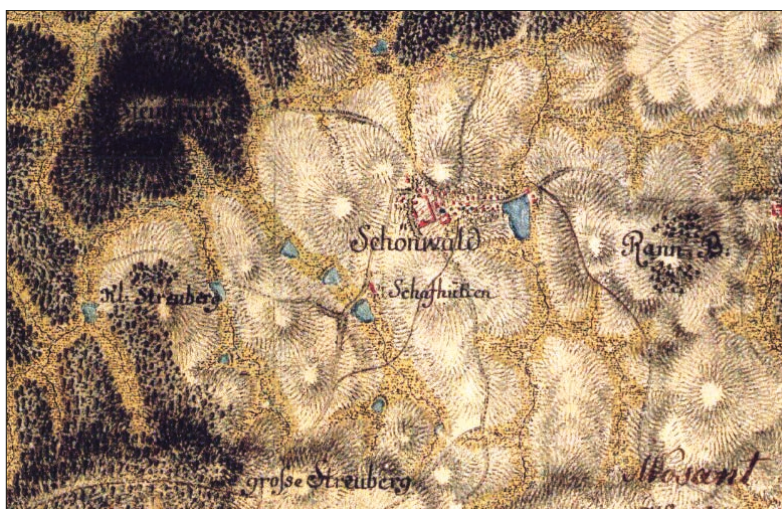

Lesná a okolí na Müllerově mapě Čech z roku 1720. (Podkladová data © Historický ústav AV ČR - <http://www.hiu.cas.cz>)

Müllerova mapa Čech se stala ve 2. polovině 18. století podkladem pro nové mapové dílo nazvané 1. vojenské (nebo také josefské) mapování. V této době důstojníci vojenské topografické služby projížděli krajinu na koni a mapovali krajinu „od oka“, tj. pouhým pozorováním v terénu. Na mapě **1. vojenského mapování** jsou v okolí Lesné znázorněny klíčové komunikace, vodní toky, rybníky, využití půdy (les, louky, pastviny) i budovy, které lze díky červenému barevnému rozlišení snadno identifikovat. Rovněž je na mapě nepravými sklonovými šrafami znázorněn terén (k tomu Semotanová 2001, 97–99; Boguszak a Císař 1961, 9–13)

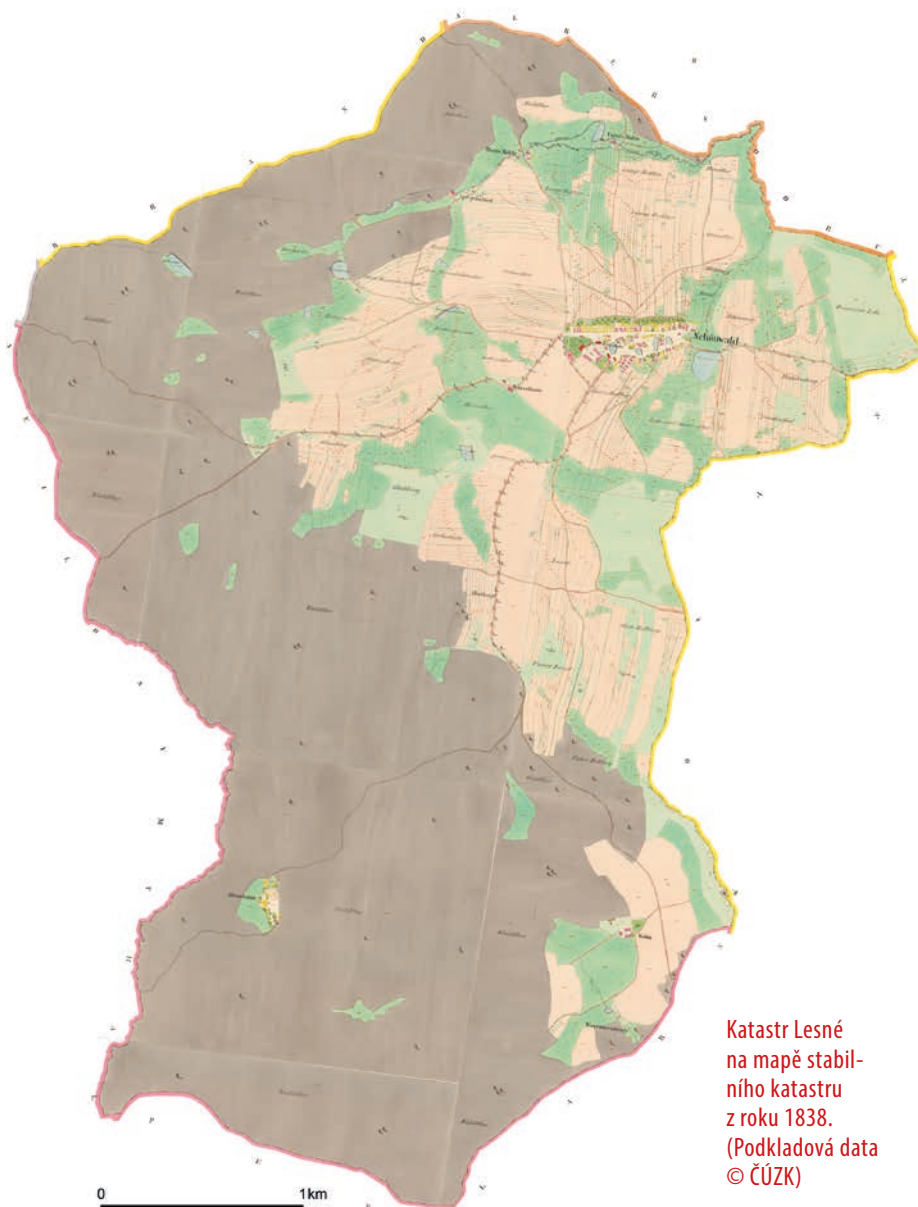

Rukopisný plánek z období 1722–1725, který zachycuje Lesnou (nahore) a dnes již zaniklou obec Bažantov (dole). Plánek vznikl v souvislosti s řešením sporů o právo výčepu piva, louky a pastviny mezi Bažantovem a velkostatkem Schönwald. (SOA Plzeň, f. Vs Tachov, i. č. 700)

Lesná a okolí na mapě 1. vojenského mapování z 80. let 18. století. (Podkladová data © 1st Military Survey, Section No. 135, Austrian State Archive/ Military Archive, Vienna, © Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>, © Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>)

Potřeba přesně evidovat pozemkovou držbu a vyměřit z ní adekvátní daně vedla na počátku 19. století císaře Františka I. k vydání patentu, který v celé habsburské monarchii znamenal založení **tzv. stabilního katastru**. Stabilní katastr, který obsahoval dokonalé zmapování a soupis půdy (údaje o vlastních pozemků, druhích a bonitě půdy, pěstovaných plodinách atd.), měl sloužit zejména pro účely veřejné správy monarchie. V Čechách probíhalo měření v letech 1826–1830 a 1837–1843 a bylo tak přesné, že tyto mapy jsou dodnes podkladem oficiálních katastrálních map. Pro zhotovení stabilního katastru byly nejprve v terénu pořízeny polní náčrty, které se dále překreslovaly a vznikaly tím tzv. originální mapy stabilního katastru (Semotanová 2001, 106–108). Z ručně kolorovaných kopií původních kreseb (tzv. císařských povinných otisků) můžeme jednoduše vyčíst podrobné informace o jakékoliv lokalitě: okrová jsou pole, šedé lesy, sytě zelené parky a zahrady, zelené louky, světle

Katastr Lesné
na mapě stabilního katastru
z roku 1838.
(Podkladová data
© ČÚZK)

zelené pastviny; červené jsou zděné (nespalné) budovy, kamenné mosty, jezy a silnice, tmavě červené veřejné stavby, žlutě jsou zobrazeny dřevěné (spalné) budovy, dřevěné mosty a jezy. Bílou barvu mají veřejná prostranství a půda, která se neobdělává (dvory a nádvoří). Hnědou barvu mají cesty, modrou vodní plochy (k tomu více viz Boguszak a Císař 1961, 45–60). Stabilní katastr je významným zdrojem pro interpretaci vývoje a charakteru krajiny i jednotlivých krajinných prvků (srov. Brůna, Křováková a Nedbal 2005). Tento katastr je zároveň klasickým příkladem mapy, která byla plně využívána pro potřeby státní správy, obsahuje relevantní informace o majetku i vlastnických vztazích a slouží jako médium státní moci ke kontrole i dohledu nad ekonomickým chováním jejích obyvatel (srov. Harley 2013).

Srovnání současné Lesné s mapou stabilního katastru z roku 1838. (Podkladová data © ČÚZK)

Stabilní katastr zachytil Lesnou a její extravilán (pole, louky, lesy) v roce 1838. Zhruba polovina obytných a hospodářských budov v Lesné je zděná, polovina celodřevěná. V centrální části obce můžeme jasně rozeznat dnes již neexistující čtyři rybníky. Na ves navazují drobná políčka různých tvarů (jedná se o kombinaci záhumenicového, délkového a traťového typu plužiny), která dokonale využívají tvar terénu a jsou členěna četnými mezemi i polními cestami, na kterých se ještě v polovině 19. století hospodařilo středověkým tzv. trojpolním způsobem. U jednotlivých domů nacházíme velké zahrady, v okolí vodotečí (i uprostřed lesa) pak louky a pastviny. Na mapě jsou v jižní části katastru zachyceny dnes již zaniklé osady Skelná Hut (Glasshütte) a Kolm (též Kulm). V osadě Kolm se nacházelo několik stavení, která vznikla patrně po roce 1631 z pozemků sklárny a později byla začleněna do panského dvora (čp. 108). V severní části katastru jsou patrná dnes již zaniklá stavení Horního mlýna (čp. 99 a 100) a Dolního mlýna (čp. 97 a 98), místa zvaného též U Rozsochy.

Promítneme-li si do mapy stabilního katastru dnešní pozemkovou mapu, vidíme, že vesnice si zachovala v podstatě svůj původní půdorys. Rozrostla se pouze v jižní části o nově postavené rodinné domky (označované dnes místními jako tzv. Milionářská čtvrť) a na severu, kde vznikly velké hospodářské budovy bývalého JZD. Výrazně se však proměnil střed obce. Na místě někdejších rybníků byly vybudovány obytné domy (včetně několika panelových domů v centrální části obce) a jiná veřejná účelová stavení (např. škola). V okolí obce přibýly nové vodní plochy (Spálený rybník) a v severní části katastru se k obci přiblížila hranice lesa, který pokrýval dřívější louky a pastviny v okolí potoka.

Zjednodušený obsah map stabilního katastru, který evidoval zejména pozemkovou držbu, se stal podkladem pro **2. vojenské mapování** z let 1842–1852. V průběhu 19. století proběhla v českých zemích nová vojenská mapování, neboť původní mapy z 18. století (zejména mapy z **1. vojenského mapování**) bylo nutné zejména pro potřeby rakouské armády neustále zpřesňovat. V průběhu prusko-rakouské války v roce 1866 se však projeví nedostatky stávajícího mapového díla, a to zejména v oblasti nepřesného topografického měření. Zejména z tohoto důvodu bylo přistoupeno k **3. vojenskému mapování** v letech 1874–1880 (k tomu více viz Sementanová 2001, 109–110 nebo Boguszak a Císař 1961, 14–30). Ve vzniklém díle jsou pro přesnější zobrazení využity např. kóty udávající výškopisná data terénu, jako je tomu i na mapě zachycující Lesnou a okolí. Obsah i forma zpracování všech tří vojenských mapování jsou v souladu s účelem map, což bylo využití mapových děl pro vojenské účely a potažmo státní moc.

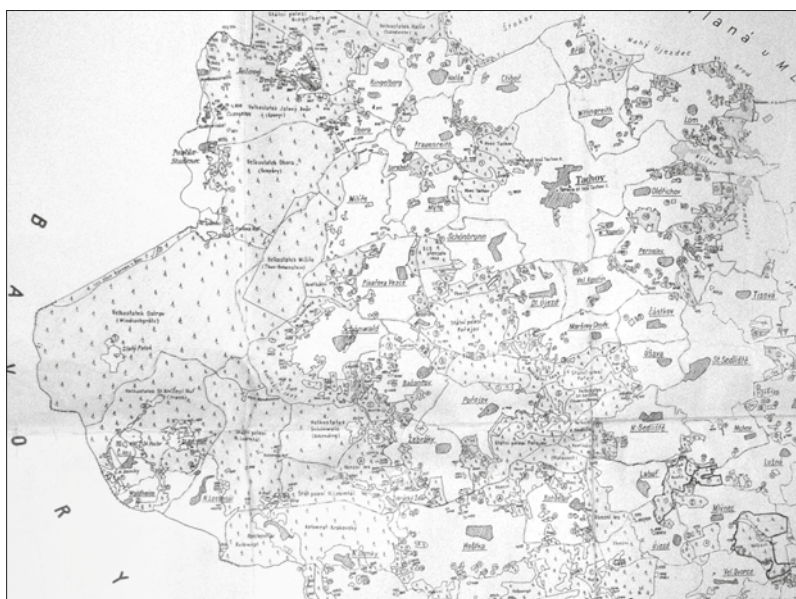

Lesná a okolí na mapě 2. vojenského mapování (z let 1842–1852) a 3. vojenského mapování (1874–1880). (Podkladová data © CENIA)

Od počátku 19. století se na mapách stále častěji objevovala hospodářská, přírodovědná i kulturní tematika a začaly vznikat **speciální hospodářské mapy**. Tyto mapy se lišily účelem, obsahem i způsobem zpracování, ale spojovalo je uplatnění v zemědělství, hornictví či lesnictví (Semotanová 2001, 122–130). Okolí Lesné bylo charakteristické lesnickou činností, proto i do dnešní doby zachované mapy z 19. a počátku 20. století znázorňují zejména činnosti spojené s tímto sektorem hospodářství (např. rozsah lesních revírů jednotlivých velkostatků, stav a skladbu lesů i jiné hospodářské údaje).

Na lesnické porostní mapě z roku 1917 jsou znázorněny lesy statku Schönwald. Barevně je odlišen nejmladší les (světlé barvy) a nejstarší les (tmavé barvy). Větší zachycená oblast znázorňuje polesí s bývalým panským domem Kolm, který vznikl na místě bývalé sklářské hutě, menší oblasti znázorněné na mapě jsou lesy v blízkém okolí Lesné. (SOA Plzeň, f. Vs Schönwald, nečíslováno)

Přehledová mapa k soupisu drobných lesů z roku 1946 ukazuje mj. rozmístění lesních pozemků a jejich vlastníky v Lesné a okolí. (SOKA Tachov, f. ONV Tachov, sign. X/12)

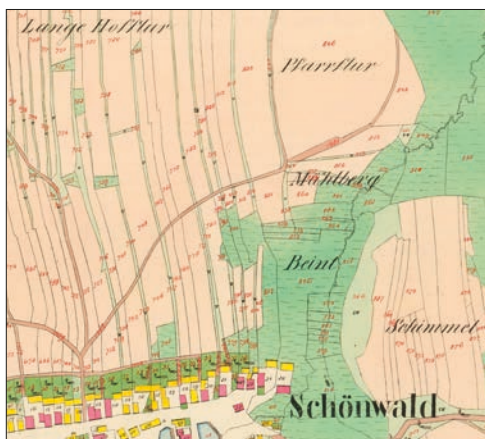
Pomístní názvy v Lesné a okolí

Ve starých mapách jsou zachycena i mnohá pojmenování míst v krajině, zeměpisná jména (odborně *toponyma*), která označují osídlené i neosídlené zeměpisné objekty (např. vesnice, samoty, louky, pole, lesy, cesty, apod.). Místní a pomístní názvy vznikly z potřeby člověka orientovat se v krajině a odlišit od sebe jednotlivé objekty. Odrážejí původní topografii, růst, zánik i proměny sídel, významné události, osobnosti a mnoho dalších stop lidské činnosti v kulturní krajině (Olivová a Nezbedová 1995). V českém kontextu je v rámci *onomastiky* (nauky o jménech) rozlišováno mezi místními názvy - zeměpisná jména označující osídlené objekty - a pomístními názvy - zeměpisná jména označující neobydlené přírodní objekty (srov. např. Olivová a Nezbedová 1995, David 2011, aj.). Pojem *pomístní názvy* nebo *pomístní jména* je v této kapitole pojímán v širokém slova smyslu, zahrnuje tak sídelní i nesídelní označení míst v krajině, podobně jako je užíván anglický pojem *toponymy* (srov. např. Vuolteenaho a Berg 2009).

Názvy míst v krajině se přizpůsobují novým situacím, jsou v nich obsaženy poznatky, ideje a paměť událostí, slouží jak k identifikaci místa, tak k propojení místa s určitým významem. Prostřednictvím zeměpisných jmen člověk vyjadřuje i svůj vztah k pojmenovanému objektu v krajině (Semotanová 2011). V průběhu času dochází neustále k přejmenování krajiny, některé z pomístních názvů zachycují staré mapy či kroniky, jiné přetrvávají v žité paměti místních, další pojmenování vznikají, jiná zanikají. V návaznosti na události spojené s vysídlením a následným dosídlením českého pohraničí po 2. světové válce však došlo k určité nepřírozené proměně místních a pomístních názvů pohraniční krajiny. Během čtyřicátých a padesátých let 20. století byla všechna původní pomístní jména systematicky vyměňována za nová, česky znějící, přičemž změnou jména byla signalizována mimo jiné i změna majetkových poměrů v pohraničním regionu. Tento proces změn vlastnických vztahů a následných změn kartografického i názvoslovného kódování českého pohraničí může být označen za „ztrátu paměti krajiny“, která byla způsobena výrazným umělým zásahem do staleté struktury toponym (Hlavačka 2011). Přestože řada pomístních názvů zmizela z mapových dokumentů a psaných záznamů, mnoho z nich se dochovalo v živé paměti místních obyvatel.

Pomístní názvy odrážejí významy, které lidé vkládají do krajiny, jsou přenášeny z generace na generaci a stávají se součástí kolektivní paměti zapouštěné do prostoru (srov. Halbwachs 2009). V kolektivní paměti místních obyvatel Lesné je například prostor „železné opony“ symbolicky zastoupen vrchem Havran, kde dnes na místě bývalého vojenského radarového objektu stojí rozhledna. Pomístní jména pomáhají místo odlišit od jiných, rozeznat a lokalizovat jej a zároveň vypovídají o dalších skutečnostech; například mohou poukazovat na autoritativní osoby, činnosti nebo události, po nichž byla místa pojmenována. Osoby, po nichž jsou místa pojmenována, jsou často držiteli vysokého symbolického kapitálu (Alderman 2008). V tomto smyslu je i obec Lesná rozčleněna do jednotlivých okrsků a ulic, které nesou jména jejích obyvatel s vysokým symbolickým kapitálem (např. U Danků, U Packana). Vzhledem k tomu, že Lesná nemá oficiální názvy ulic, pojmenovávají se její jednotlivé části podle základních charakteristik jednotlivých ulic a okrsků, např. „Finské domky“

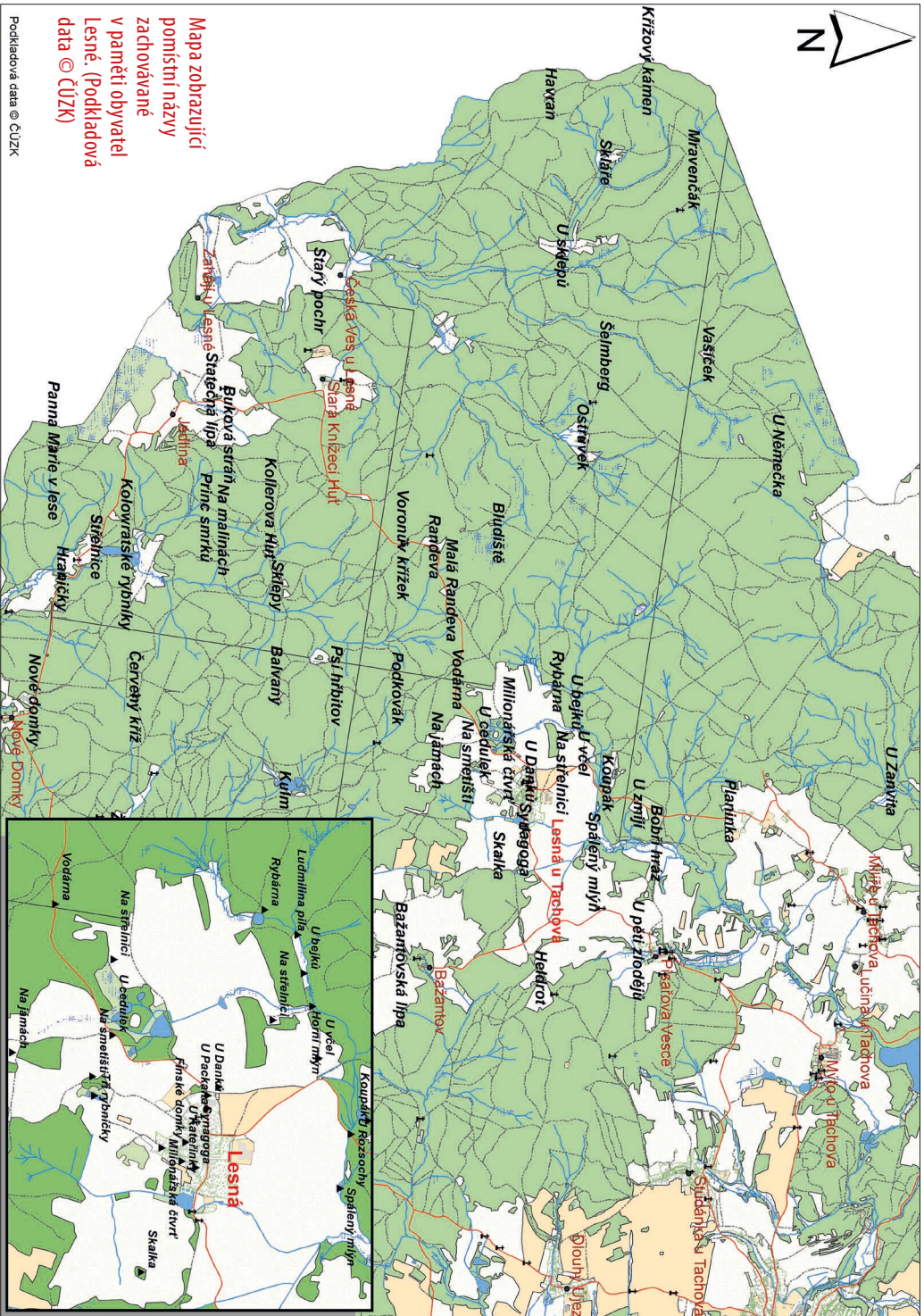
či „Milionářská čtvrť“. „Tenkrát v roce 52, 53, když začali péesáci, tak ty **finské domky**, něco dostali přímo z Finska. To bylo nějaká úmluva, ale jinak potom je stavěli OSP, tady konkrétně já znám chlapce z Dlouhého Újezda, kterej stavěl můj fiňák.“ (rozhovor L02)

Pomístní názvy v okolí Lesné zachycené ve stabilním katastru z roku 1838. (Podkladová data © ČÚZK)

Pomístní názvy v okolí Lesné zachycené na mapě III. vojenského mapování z let 1874–1880. (Podkladová data © CENIA)

V rámci aktuálně žitých pomístních názvů obyvatel Lesné se vyskytují jak stará německá označení míst zaznamenaná v historických mapách, tak oficiální české pomístní názvy, stejně jako modifikovaná jména odvozená od oficiálních českých pomístních názvů i celkem početný soubor alternativních pomístních jmen zcela odlišný od oficiálních názvů, která si místní sami vytvořili (Fatková a Zíková 2013).

Mezi stará německá označení míst zaznamenaná v historických mapách, která jsou dodnes reprodukována a zachovávána v paměti obyvatel Lesné, patří například název „Heldrot“, označující samotu, která se nachází od Lesné směrem na jihovýchod. V historických mapách se setkáme s variantami názvu „Hölldrot“ (Mapa III. vojenského mapování a Müllerova mapa Čech z roku 1720) nebo „Helldroht“ (Müllerova mapa Čech z roku 1720, Mapy I., II. a III. vojenského mapování). „*Tuhle je samota **Heldrot**, tam snad ani jiný jméno není, Heldrot. A tam, tam zůstal Němec, ten nebyl odsunutej, a opravoval hodinky. Když jsem sem přišla, tak i mně taky opravoval. Von byl nějakej hodinář vyučenej a žil tam sám.*“ (rozhovor L03) Dalším místem označovaným německým jménem je například „Pochr“ (dnes Stoupa). Název Pocher pochází od slovesa *pochen*, což znamená bouchat nebo tlouci, dnešní název Stoupa je tak jeho doslovným překladem. „*Tam byl **Pochr** tak zvanéj. To byla vojenská rota. (...) To se jmenuje tak... **Pochr**. To to byla vesnice. To byla celá vesnice. Tam byl jeden hospodář... jako ne hospodář... jak bych to řek... sedlák jeden! Velkej, velkej... tam sou i brány ještě postavený. Ta vesnice zanikla. Tam sou už jenom základy. A zůstal ten rybník, co honil mlejn.*“ (rozhovor L12) „Starý Pochr“ nebo „Alt Pocher“ bývala vesnice, poblíž které byla po jejím vysídlení vybudována pohraniční rota.

Mezi oficiální české názvy, které jsou nejčastěji výsledkem práce tzv. názvoslovných komisí, jež usilovaly o odgermanizování české krajiny a jejichž činnost byla nejintenzivnější mezi lety 1946–1950 a 1951–1957 (Hlavačka 2011, 528–550), patří například „Ostrůvek“. „*Protože tady za Lesnou, 3–4 km, na té cestě na **Ostrůvek** (...) tam je taková ta křižovatka, tak tam stála taková plechová bouda a tam byli vojáci, když jsi chtěl jet na Huť, tak si musel mít povolení. Mně když bylo dvanáct, já jsem s tátou zavážel až k čáře do pásma, on tam vozil krmení, tak jsem s ním mohl jet, ale jak mně bylo víc jak dvanáct, tak mě tam nepustili. Vždycky jsem na něj musel čekat, než se vrátí zpátky.*“ (rozhovor L01) Oficiálním pomístním názvem je i „Zlatý potok“: „*Byly tu sklárny už v 17. století, tam, jak je **Zlatý potok**, byla sklárna, **Kollerova Huť** byla sklárna. Na těch potocích, co tečou z kopce dolů, tak byla možnost síly, ne -vodní kolo- a byly jako tady pode vsí byl katr, kde se řezalo dřevo, protože tady bylo hodně dřevěnejch baráků, pak tam byly tři mlýny.*“ (rozhovor L02) „*Na **Zlatým potoce** se říkalo. Tam tedko jsou nějaký chatky, já už tam fakt nejezdím, tam jsem se najezdila, ještě tam byly dráty. Já jsem jela s traktorem, že jo, tak tam jsem musela čekat, až oni to všechno obvolají z Domažlic, kdo jede, jestli je ověřenej, protože my jsme museli mít propustky, jo, za dráty. No a já jednou jsem přijela k těm drátům a byla nějaká zima. Já jsem měla takový kecky, jak se tomu říkalo dřív. No a tam jsem prostě chodila a oni ty stopy tam zvostaly, že jo? No a chudáci vojáci z toho měli takovej průšvih!*“ (rozhovor L18)

Další pomístní názvy užívané obyvateli Lesné byly odvozeny od aktuálních počeštěných názvů. Nejčastěji se jedná o zjednodušení původního aktuálního českého názvu. Například místo názvu „Na střelnici“ místní užívají označení „Střelnice“. „*Tam*

se říká **Střelnice** a to je takovej název, že tam střelnice byla, ale dneska je to tam zarostlý brázama, tam vůbec to není znát, že tam nějaká střelnice byla. Je tam rybníček a ten tam tenkrát nebyl, když tam vojáci stříleli. (...) Všichni to vědí, protože tenkrát se tam pásly, když tady měli ty soukromníci, měli krávy. A děti tam chodily s krávama pást, ty krávy na tu střelnici, a byl obecní rozhlas na zámku u vojáků, a když měli druhej den střílet, tak večer hlásil obecní rozhlas, že zejtra se budou provádět ostrý střelby, je zákaz vstupu na střelnici, tak všichni vědí, kde je **Střelnice**, i když to není nikde napsáno, tak všichni to tady vědí, kde je střelnice.“ (rozhovor L02) Místo „Na schořovně“ je místními nazýváno jednoduše „Schořovna“. „**Jak je Schořovna...** Tak jsme chodili na brusinky – takhle horem a tam odtud s jednou paní jsme tahaly pytle. To jsem měla sílu. Na tej jsme měly kolo, tak, bylo to něčim, život byl jinak jak teď. Tak pytle, dalo se to do sklepa na nějakej den, přebralo se a to bylo. (...) Brusinky chtěj do tmy a oni chytanou tu barvu, prostě dozrávají, v tý tmě ale musí být.“ (rozhovor L18)

Obyvatelé Lesné používají rovněž mnohé názvy, které si vytvořili sami na základě užívání a osvojování okolní krajiny. Tyto alternativní názvy ukazují, která místa jsou pro místní obyvatele v okolní krajině důležitá a s jakými událostmi, lidmi nebo jevy tato místa spojují prostřednictvím aktu pojmenování. Bažinatý les obyvatelé Lesné nazývají „Bludiště“, přičemž oficiální název je „Farský les“ či přírodní rezervace „Farské bažiny“: „Tomu říkali **Bludiště**, protože vodtaď málokdo jako trefil.“ (rozhovor L04) Hájovnu s oficiálním názvem „Oborská hájenka“ nazývají místní „U Zanvita“: „Tam jsou rybníky u toho, tam je dva nebo tři baráky, velký. A říkalo se tam **U Zanvita**, protože tam bydlel Zanvit.“ (rozhovor L24) Podobně je tomu i s označením „Hrachovák“: „No třeba to, jak se říká na tom **Hrachováku**, tak že tam bydlel poslední hajný, který se jmenoval Hrachovský, tak proto se tam tak říká. A je tam ještě zřícenina toho domu.“ (rozhovor L03)

Mnoho dalších alternativních názvů dokládají následující citace:

„Ne polozapomenutý, to místo je velmi navštěvovaný a je úžasný, choděj tam hlavně Němci. Bohužel je to tak, že ty Němci tady o to lépe pečujou než my. A to je právě ta **Panna Marie v lese**. Ono totiž ten památníček, tu panenku Marii, nechala postavit porodní bába tady z novýho Losinthalu na vlastní náklady.“ (rozhovor L10)

„Planinka se to jmenuje... **Planinka**. A přejedeš tu Planinku. To je z kópce a pak do kopce a za posledním barákem doleva. A tam přijedeš na tu Stoupu. A tam uvidíš nejstarší álej z modřínů. To si chlapi neuvědomujou. Je jich tam celá álej... je tam celá álej od těch modřínů. To nikdo si nedovolí pokácet. To je zakázaný. To byla tzv. **Hrabská cesta**.“ (rozhovor L12)

„To je **Na armádě**, se říkalo. Tam byli armáďáci, tam byli ty, co dělali na Havranu, ty vojáci, tak ty tam měli rotu.“ (rozhovor L24)

„**Na rybárně**, tam byl velkej mlýn a tam byli normálně za Němců... katr tam byl. Všechno tam řezali dřevo (...) tři rybníky jsou nahoře no tom kopci. Od těch šla voda, no, a normálně poháněla jim, tam měli turbínu a poháněla jim katr. A když nebyla voda, tak tam měli motor dieselák, tak poháněl ten motor.“ (rozhovor L14)

„Tady „**Na křížku**“ padlo letadlo, tady hned, jak je ten křížek tady na tom kopci, jak jedete na Tachov, tak tam spadlo americký letadlo časně po konci války.“ (rozhovor L13)

„No, **Spáleňák** jo, to je, tam to nějak vyhořelo, to vím, že to se říká **Spáleňák**, kvůli tomu.“ (rozhovor L15)

V lesích v okolí Lesné se setkáme s dalšími místy, jedná se například o místo „U zmije“ – loučku, kde vždy bylo hodně hadů, místo „U sklepů“, kde lesní dělníci skladovali stromky, nebo místo „U včel“, kde dříve byly úly. „Na malinách“ nebo „Na jámách“ jsou zase místa v lese, kam chodí místní na houby nebo sbírat lesní plody: „**Na jámách** – byly tam jámy, protože Němci za války tam dělali kryty.“ (rozhovor L02)

Zmizelá místa zachovaná v paměti obyvatel Lesné

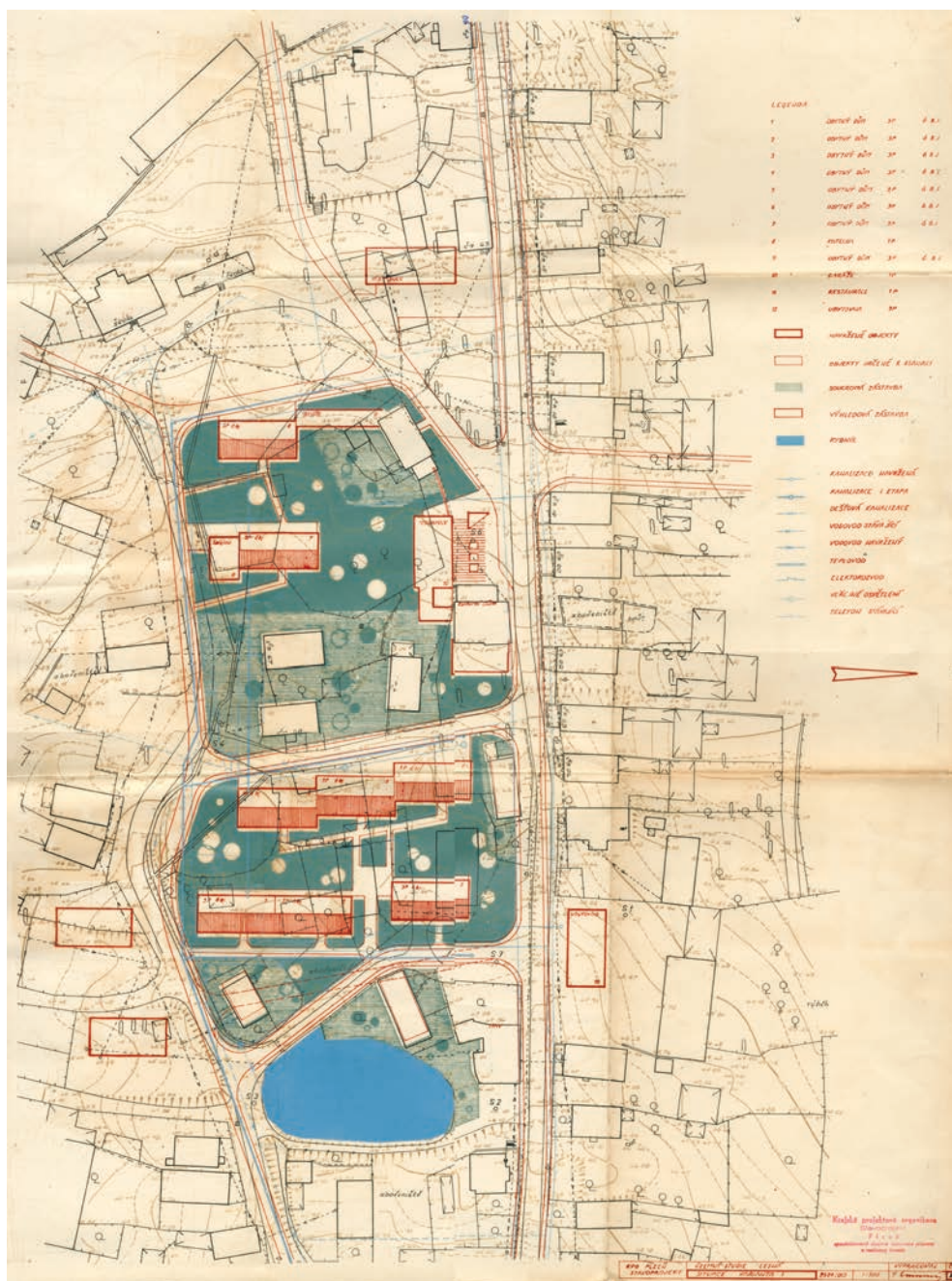
Každá společnost vytváří své vlastní pojetí krajiny, v níž žije, zasazuje do ní své vzpomínky, k nimž se vrací, přičemž jednotlivé události jsou v ní ukotvovány a přináší s sebou i změnu vztahů skupiny k místům v prostoru/krajině (Halbwachs 2009, 224–227). Krajina prochází v průběhu času řadou změn. Některá místa v krajině, která byla důležitá, ztrácí na významu, další místa, kde se lidé scházeli, zmizela stejně jako některé stavby, které byly zbourány. Mnohá místa a stavby, které zmizely z obce Lesná, nezmišly z živé paměti tamějších obyvatel. Jedná se zejména o stavby, které byly v sedmdesátých letech zbourány a na místo nich byly vystavěny jiné, které více odpovídaly požadavkům socialistické doby – bytové domy a prodejna smíšeného zboží. Celkem bylo v Lesné vybudováno 48 nových bytů, které sloužily zejména zaměstnancům lesů, místního družstva a členům MNV.

Dle územní studie obce Lesná vypracované Stavoprojektem KPO Plzeň v prosinci roku 1967 měly být bytové jednotky vystavěny jako náhradní byty za zatopené objekty obce Lučiny, kde žilo zhruba 600 obyvatel (SOKA Tachov, f. ONV Tachov, i. č. 150/03). Přehradní nádrž stejnojmenného názvu Lučina byla napuštěna v roce 1975 a slouží dodnes jako zásobárna pitné vody pro většinu okresu Tachov. V rámci výstavby bytových jednotek byla také vybudována kanalizace, čistírna vod a ve škole byla přistavěna jedna učebna a kabinet. Většina stavebních změn v obci v 70. a 80. letech 20. století vč. výstavby občanské vybavenosti nebo objektů Státního statku, které Lesnou výrazně proměnily, se řídila právě výše uvedenou územní studií. Nová urbanistická studie počítající mj. s výstavbou nových bytovek i rodinných domů na JV obce byla opět plzeňským Stavoprojektem připravena v roce 1989 (SOKA Tachov, f. ONV Tachov, i. č. 149/03). K naplnění jejich záměrů ale již nedošlo, na místě plánovaných bytovek dnes stojí vilová zástavba označovaná místními jako Milionářská čtvrť.

O výstavbě v Lesné a přeměně tamější obce informovaly i dobové deníky. (Interní archiv Obecního úřadu Lesné, nečíslováno)

Přestavba centra Lesné a rozšíření areálu Státního statku v 60. a 70. letech 20. století se řídily územní studií vypracovanou v roce 1967 Krajskou projektově-inženýrskou organizací v Plzni.

Plán tzv. I. etapy výstavby v Lesné ukazuje zamýšlenou stavbu bytůvek a dalších objektů v centru obce. (SOKA Tachov, f. ONV Tachov kart. 149/03)

Výřez z tzv. směrného územního plánu ukazuje všechny hlavní plánované změny v zástavbě. (SOKA Tachov, f. ONV Tachov kart. 149/03)

Dům služeb

Dům služeb stál v místě dnešní bytovky č. 157. Fungoval jen krátkou dobu. Jednalo se o dřevěnou budovu, kde provozoval svoji dílnu například místní krejčí. Budova domu služeb vyhořela a její zbytky byly zdemolovány kvůli výstavbě bytovek v sedmdesátých letech.

Stavba Domu služeb v akci Z. (Foto Ondrej Sulima)

Hostinec u kostela

V obci Lesná bylo několik hostinců, které se přesouvaly z místa na místo. Pan Sulima zachycuje na svých fotografiích hostinec U Kostela, který byl však z důvodu nevyhovujících podmínek přestěhován. Místní kronika informuje o hostinci v roce 1972 následovně: „Místní pohostinství je v naprosto nevyhovujícím stavu jak po stránce kulturního stolování, tak i sociálního zařízení. Není možnost rozšíření sortimentu a podávání teplých jídel. V dohledné době se počítá s přemístěním pohostinství do vhodnějších prostor“ (zapsáno v kronice obce Lesné roku 1972). V roce 1973 bylo pohostinství pře-

místěno do zámku, kde funguje do dnešních dní. V kronice je toto přemístění zejména popsáno z hlediska personálního zabezpečení hostince: „vedoucí Koeglerová se odstěhovala, vedoucím byl s. Štrunc, ale i ten odešel a od září vedla Pohostinství paní Nevařilová, pomáhal jí pan Nevařil, paní Bezdědová a Anna Pákanová. Vlivem prostředí se zlepšila i kultura stolování“ (zapsáno v kronice obce Lesné roku 1972).

Štamgasti u bývalého hostince u kostela.
(Foto Ondrej Sulima)

Hřiště

Dětské hřiště bylo u bytovek vybudováno v roce 1974, a to v důsledku výstavby bytovek. V současné době již toto původní hřiště v Lesné nenajdeme, ale můžeme zavzpomínat díky fotkám místních obyvatel a zápisu v kronice: „V srpnu členky Dohlížecího výbor uspořádaly pro děti malování na asfaltu. Děti malovaly barevnými křídami na asfaltové ploše mezi bytovkami. Nejzdařilejší kresby byly odměněny pěknými cenami, které zakoupily členky Dohlížecího výboru“ (zapsáno v kronice obce Lesné roku 1986).

Hřiště před bytovkami. (Foto Ondrej Sulima)

Státní statek

V polovině šedesátých let byl lesenský Státní statek sloučen s hospodářstvím Písařova Vesce. Celé hospodářství obhospodařovalo celkem 801, 29 ha půdy, z toho orné půdy dle tamější kroniky bylo 481, 22 ha, luk a pastvin 317, 45 ha a zahrad 1, 62 ha, ustájeno bylo v té době 120 kusů mladého chovného dobytka. V roce 1973 byl ke státnímu statku dostaven po několika letech nový kravín pro 850 kusů dobytka. Nový kravín popisuje kronika následovně: „Všechna práce je tam mechanizována. Provoz je tam na dvě směny, obsluhu provádí

Exteriér a okolí Státního statku Lesná.
(Foto Ondrej Sulima)

12 zaměstnanců.“ V roce 1988 došlo ke spojení rostlinné a živočišné výroby na státním statku a lesenské hospodářství bylo sjednoceno s podnikem Tachov, OZ Halže.

„Tady nějaké to družstvo bylo, tak ti lidi tam byli zaměstnaní někteří. Potom přišly jiné zákony. Tak to chtěli statky, nejdřív to JZD chtěli postavit, ale pak, že jsou tady lesy, to nedovolili, že jsme lesní dělníci a nejsme stavění na zemědělství. Tady to vzali do státních statků. Tak lidi si vydělali, dobytek tu byl, věže tu byly.“ (rozhovor L07)

Kulturní dům neboli Sokolovna

Kulturní dům či tzv. Sokolovna stála na návsi v Lesné na místě dnešního obchodu se smíšeným zbožím. Sokolovna sloužila jako kulturní centrum, kde se dělaly zábavy, tancovačky, hrálo se zde ochotnické divadlo. *„Bejvala tu takzvaná sokolovna. To byl jednopatrovej barák, před válkou tam byli četníci naši a nevím, protože se kronika nevedla, až v roce 67 jsme se domluvili tady s pani učitelkou a začala ji psát. A tam vybourali ty příčky a z toho jsme měli sál, kde se tančilo, kde potom jsme tam měli tělocvičnu, hrálo se tam taky divadlo, paní učitelky manžel dělal šéfa. No a to nechali bejvalí funkcionáři národního výboru, to nechali rozvalit, odvézt...“ (rozhovor L02)*

Bývalý kulturní dům v Lesné. (Foto Ondrej Sulima)

V sedmdesátých letech byl kulturní dům na návsi zbourán. Budova již byla ve velmi špatném stavu a obec upřednostnila výstavbu bytovek a obchodu. *„Úřad byl dřív – tady byl velkej kulturák, tak tam. To se zbouralo. Teď je tam takovej plac, za těma smrčkama, tam je takovej barák, tam si koupil kus, soused kus a bylo po hehe. Ale to byl ruína barák.“ (rozhovor L01)*

V roce 1975 tak byla Místním národním výborem schválena výstavba nové prodejny a na podzim téhož roku se začalo s její stavbou. *„Byla přemístěna kanalisace, vykopali a zabetonovali základy, bylo oploceno staveniště. Před započítím stavby došlo k zakoupení části pozemku od pí Baniarové, p. Kratochvíla a p. M. Lupši. Hodnota nové prodejny je 1 500 000 Kčs, má být dokončena do konce roku 1976.“ (zapsáno v kronice obce Lesné roku 1975)*

Během roku 1976 se pokračovalo ve výstavbě nové prodejny, nicméně práce na stavbě se značně zpomalily. Stavba byla dokončena v listopadu roku 1977. *„Průběh prací narážel na nepochopení některých občanů, kteří se nezúčastnili na brigádách. Přes všechny překážky byla prodejna včas dokončena a v předvečer oslav 60. výročí VŘSR byla slavnostně otevřena a předána do užívání občanům.“ Dne 6. listopadu 1977 byla slavnostně otevřena prodejna za doprovodu dechovky, slavnostního projevu a kulturního vystoupení žáků místní školy. „Pak byla přestřižením pásky prodejna slavnostně otevřena a občané si mohli nový objekt prohlédnout. Celá slavnost byla zakončena taneční zábavou v kulturním domě.“*

Obecní úřad – Národní výbor

Obecní úřad stál původně na místě dnešních bytovek - v místě, na kterém se v současné době nachází soukromý pozemek se zahradou. V původní budově národního výboru bylo provozováno kino a místo sloužilo i k dalším účelům (svatby, kulturní akce aj.). V roce 1973 byl národní výbor přestěhován do budovy zámku. Budova obecního úřadu sloužila následně lesnímu závodu jako kancelářská budova až do doby, kdy byly na tomto místě vybudovány bytovky.

Bývalý obecní úřad v Lesné, rok 1972.
(Foto: Ondrej Sulima)

„K 8. březnu – Mezinárodnímu dni žen byla uspořádána hezká oslava v místním kinosále. Do programu přispěly děti místních škol, byl přednesen referát a promítnut film. Na závěr pozvali členové SSM ženy na malé pohoštění do nově adaptované klubovny v budově: národního výboru. Tím dokázali, jak si našich žen a matek váží. Ty zase hovořily o mládežnících, kteří dokázali, že i ze skromných prostředků se dá udělat pěkné dílo“ (zapsáno v kronice obce Lesné roku 1971).

10 Co bylo po sametové revoluci ...

Pro ty, kdo přichází zvenčí, turisty a další, je krajina kolem Lesné působivá. Zvlněný terén s rozsáhlými lesy a pro oko příjemnými pastvinami přímo vybízí k vyjíždkám a procházkám. Zdejší krajina má svá tajemství, zasutou paměť, kterou někde objevuje cizinec sám, a někde, třeba na nových naučných stezkách, s návodem. Lesensko má však i paměť „živou“, vzpomínky svých obyvatel, které s námi, výzkumným týmem ZČU, sdíleli při interview o okolní krajině v letech 2012–2013. Kromě dospělých informátorů jsme představy o krajině domova zkoumali prostřednictvím mentálních map a techniky Photovoice také u místních dětí. V této kapitole se zaměříme na dobu posledního necelého čtvrtstoletí a na nejdůležitější proměny, které se s krajinou v okolí obce odehrály, tak jak se odráží ve vzpomínkách, představách a vyprávění místních obyvatel.

To, co zde pro absenci lepšího termínu označujeme „živou pamětí“, se mírně odlišuje od běžně užívaného termínu paměť krajiny. Mluvíme-li o paměti krajiny, míváme obvykle na mysli vzdálenější události, než které se odehrály za posledních několik let, a komplexnější pojetí temporality krajiny (Bender 2002, Ingold 2000). Paměť se vždycky váže na matérii (Bergson 2003), paměť krajiny je ukotvena na více či méně výrazných krajinných prvcích, ať jsou to staré domy, stopy po výrobě dřevěného uhlí nebo klimatické události zachycené v geologickém profilu. V tomto ohledu se „živá paměť“ od běžného konceptu neliší, ale „živá paměť“ v sobě akumuluje ještě něco víc. Propojují se v ní krajina, paměť i novodobá historie (srov. Steward a Strathern 2003, Climo a Cattell 2002) s místními obyvateli. „Živá paměť“ se v našich rozhovorech objevuje jako reflexe přináležení k místu (tzv. *belonging* nebo *place-attachment*). Přináležení není jen osobní pocit domova, patřit někam, ale i diskurzivní zdroj, který vytváří a ospravedlňuje socio-prostorové exkluze a inkluze, jak argumentuje Marco Antonsich (Antonsich 2010). Když člověk někde žije, někam patří, podílí se na vytváření místa a vytváření místa je i do značné míry vytváření jeho minulosti a tyto procesy jsou neoddelitelně propojené s procesy vytváření osobní i sociální identity (Basso

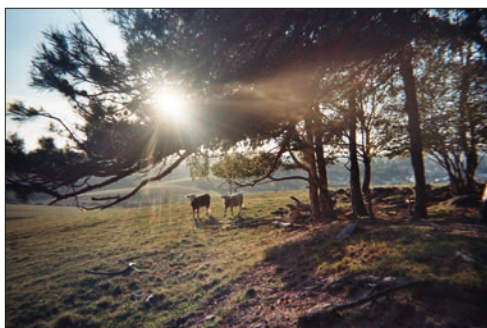

Letecké snímky Lesné z roku 1988 a 2007. (Letecké snímky poskytl VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2013)

1996, 7; Rose 1995, 87–118). V určitém smyslu tak „živá paměť“ reprezentuje propojení mezi pěti faktory: fyzickou krajinou, pamětí krajiny, představami o krajině, novodobou historií a místními obyvateli.

Letecký snímek Lesné z roku 1988 (viz níže) ukazuje zastavěné území obklopené poli a orávaným lesem. Při pohledu na něj oproti současnosti (viz Letecký snímek Lesné z roku 2007) se zastavěná plocha mírně rozrostla k jihu. Ve své paměti má však zdejší krajina i jiné změny, které letecký snímek nezachytí a o kterých nám vyprávěli místní obyvatelé. Některé z nich ukazuje tato kapitola. Život v pohraničí není lehký, ale možná i to přidává určité romantičnosti dříve zakázaného území, plného opuštěných míst, kterou oceňují zejména turisté (viz kapitola 12 v tomto svazku). I v očích místních je Lesensko krásné, i když se v něm pohybují jinak než turisté. V jejich vyprávěních se krajina od roku 1989 proměnila hlavně v pěti ohledech: (1) dříve obdělávaná pole se změnila na louky, (2) bobři začali stavět své hrady a lákat pozornost ochránců a turistů, (3) dávno zapomenutý a znovu objevený tetřívěk posunul hraniční přechod a proměnil možnou budoucnost krajiny, (4) opuštěné vysídlené vesnice, které bylo najednou možné navštěvovat, a otevřené, dříve zcela nedostupné vojenské pásmo podél hranic přitáhlo pozornost turistů, vznikly nové stezky, a konečně (5) s příchodem nového stylu kácení lesa pomocí velkých strojů – harvestorů – začala vznikat v jinak krásném lese místo pasek ohyzdná místa zkázy.

Těchto pět ohledů, které jsou výsledkem analýzy interview s místními dospělými, se prolíná i do světa lesenských dětí, zejména druhý, čtvrtý a pátý. Do světa dětských představ jsme nahlédli prostřednictvím dvou projektů – fotografickým pro-

Pastviny v okolí Lesné
očíma místních dětí,
2013, Kristýnka, 7let.

Pastviny v okolí Lesné.
(Foto Karolína Pauknerová,
2012).

Když převažovala pole. Státní
statek cestou na Milíře, 1972.
(Foto Ondrej Sulima)

jektem a kresbami domova. Pro fotografický projekt, provedený technikou Photovoice, jsme požádali děti, aby nám na jednorázové aparáty vyfotografovaly místa, kde to mají rády, kde se cítí doma a kam rády chodí. Později jsme uspořádali debatu nad fotografiemi, kde nám děti vysvětlily význam fotografovaných míst. Z komentářů vyplynula struktura celkem šesti kategorií: domov, místa her, naučná stezka, památky (kostel, zámek), další významná místa v obci (hasičská zbrojnice, škola) a kategorie ostatní. Zdaleka ne všechny kategorie byly zastoupeny u všech informátorů, ale téma domova a míst her se objevovalo u všech. Domov byl nejčastěji zastoupen vlastním domem či zahradou, případně domem prarodičů. Ke stejnému tématu se vázaly i fotografie zachycující domácí mazlíčky a další zvířata. Místa her bývají nejčastěji sportoviště a hřiště, ale komentáře dětí ozřejmily i celou řadu dalších dětských hradů a bunkrů v remízcích v blízkosti obce. Naučná stezka a objekty na ní byly také hojně zastoupenou kategorií. Ačkoli stezka vznikla až v roce 2006, jeví se jako velmi důležitá pro identitu místních dětí. S obcí a svým domovem děti spojují také památky, ať už velké, jako kostel nebo zámek, tak i drobné, jako křížky a sochy. V neposlední řadě jsou pro děti důležitými místy často fotografovaná škola nebo hasičská zbrojnice.

V druhém projektu jsme se rozhodli použít techniku mentálních map. Děti jsme požádali, aby nakreslily místa, kde to mají rády, kam rády chodí. Tato technika nám sloužila jako doplňková k fotografiím. Místa na fotografiích a nakreslená na mentálních mapách jsou podobná a dají se znovu rozdělit do kategorií domov, místa her, naučná stezka, památky, novější významná místa v obci (škola, hasičská zbrojnice) a do zbytkové kategorie ostatních míst uvnitř a v okolí obce. Kresby se od fotografií liší v tom, že v okamžiku sběru dat je při pořizování fotografie samozřejmě nutné místo fyzicky navštívit, což se v případě mentální mapy nedělá. Proto mapy navíc obsahují místa vzdálenější, která děti navštěvují výhradně s dospělými, jako jsou Tesco, Albert, McDonald nebo výběh jelenů v Tachově (Světlík 2013, Světlík a Pauknerová 2013). Se světem dospělých rezonují dětské představy a vzpomínky zejména u témat naučných stezek, jak Vodního světa, tak Naučné stezky Lesná (bod 2 a 4), ale i s představou, že les je krásný a je místem bunkrů a tajných dětských míst (bod 5).

Přechod od polí k loukám souvisí se změnou vlastnických vztahů po revoluci v roce 1989 i s možností získat dotace z Evropské unie. Rozdíl je opravdu markantní. Podle údajů o základních územních jednotkách představovala v Lesné v roce 1990 orná půda 269,8 ha, v roce 2000 klesla na 41,9 ha, naopak louky, které v roce 1990 zabíraly plochu 99,4 ha, narostly v roce 2000 na 327,4 ha (Data báze dlouhodobých změn využití ploch Česka 1845–2000). Většina z těch, kdo se zúčastnili našeho výzkumu, se staví k této změně neutrálně, někteří ale považují omezení obdělávání půdy za ztrátu. Pro někoho představuje návrat do neuspořádaného stavu. Jeden z místních o této proměně říká: „...přibýlo hodně divočiny ... když se jede k Tachovu, ... po pravé straně nahoře, to je divočina“ (rozhovor L02). Pole měla svoji krásu, zvláště když, jak říká v jiném rozhovoru, „na té stráni byl jeden rok nasetej len a to tady bylo modro, ... to bylo hezký. No a dneska tu jsou jenom samý pastviny“ (rozhovor L03).

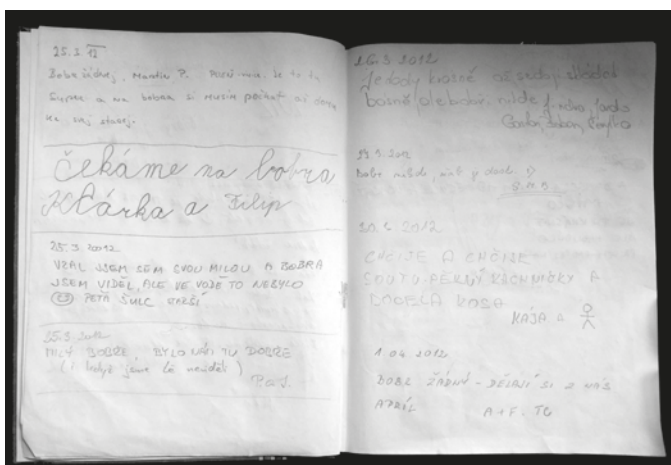
Příchod bobrů a jejich aktivita je další velkou krajinnou změnou. Kde se bobři vzali, jestli přišli sami, nebo je někdo přivedl, není podle místních lidí jednoznačné, ale převažuje názor, že se před pár lety objevili na Kateřinském potoce. Bobři staví svoje hrady, vytváří hráze, zaplavují menší území a mění tak výrazně místní krajinu. Spolu s nimi přišla i jejich ochrana a budování naučné stezky, otevřené v roce

Tabule při silnici Lesná – Stará Knížecí Hut' upozorňující na naučnou stezku Vodní svět. (Foto Karolína Pauknerová, 2012)

Území bobrů, naučná stezka
Vodní svět očima dětí, 2013,
Roman 9let.

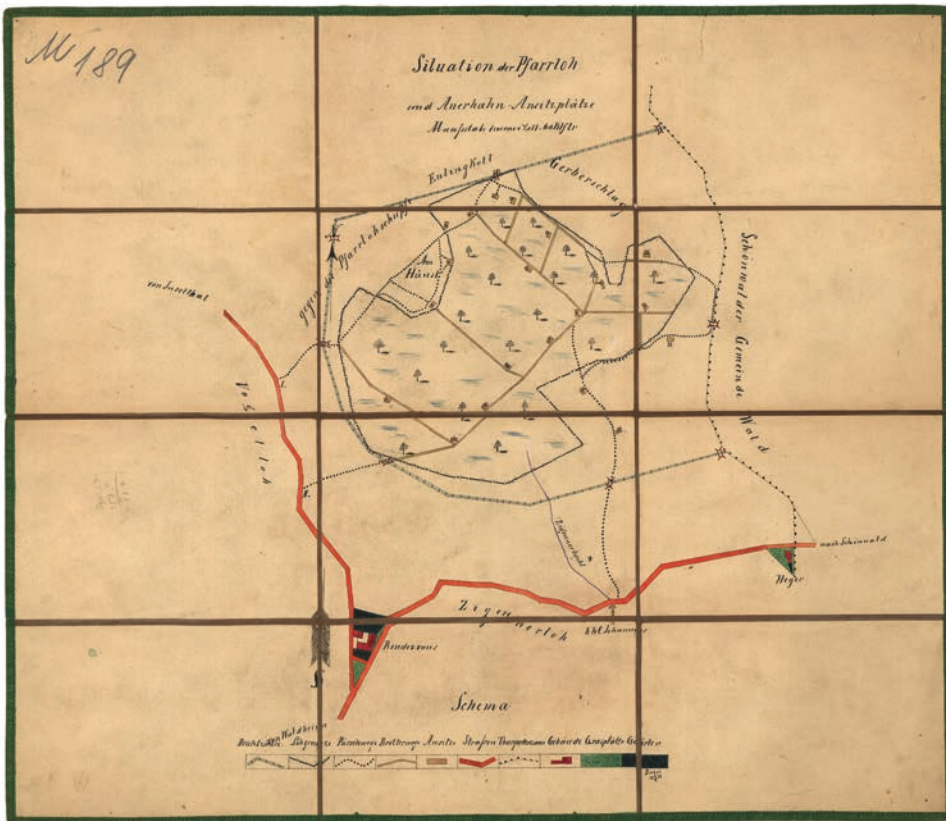
Návštěvní kniha z pozorovatelny
bobrů na naučné stezce Vodní
svět. (Foto Karolína Pauknerová,
2012)

2010, která zase přitáhla pozornost návštěvníků zdaleka. U většiny Lesenských bude platit to, že [bobr je] *užitečnej, ... vlastně neškodí, sem tam shodí nějaký strom, na tom tak nezáleží*“ (rozhovor L05). Bobří hráze jsou „*pro turisty opravdu lákadlo*“, na Hrachováku mají svou naučnou stezku, říká místní obyvatelka, ale zároveň hned dodává, že zná i další místa, kde je možné bobří aktivitu pozorovat, ale protože je tam „*opravdu divoká nedotčená krajina, [je] tam turisty neradno lákat*“ (rozhovor L06).

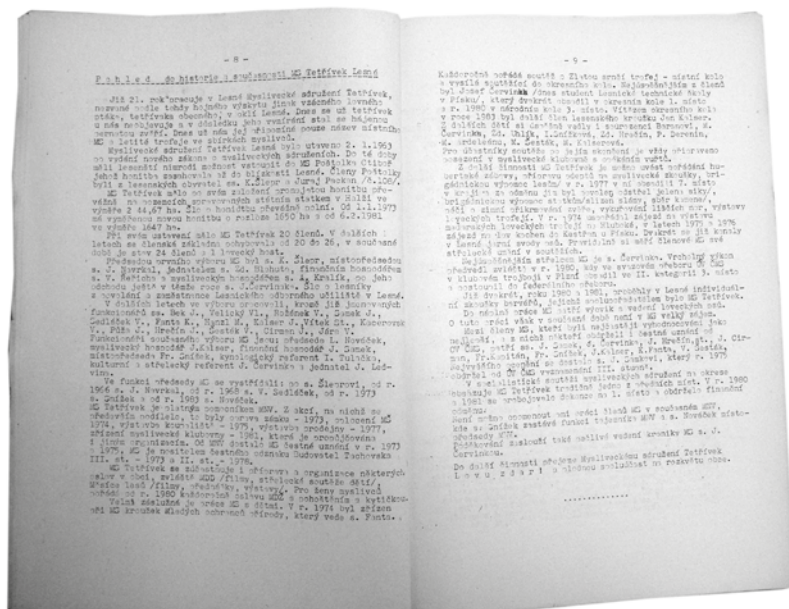
Na první pohled by se zdálo, že největší změny působí v krajině hlavně lidé, ale podle výpovědí místních jsou to také bobří a tetřívky, kdo mění krajinu. Tetřívčí tok, mnohými z místních zpochybňovaný, ač se to na první pohled zdá nepravděpodobné, způsobil posun plánovaného přechodu pro pěší, když byla vyhlášena Národní přírodní památka Na požárech v blízkosti bývalé obce Jedlina (Neu Losimthal). Dnes jsou v blízkosti Lesné dva hraniční přechody, jeden leží severně Pavlův Studenec – Bärnau, a druhý jižně, Rozvadov – Waidhaus. O osudech tetřívky mluvili místní často: jeden pán tvrdil, že „*tetřívky tu byl od jakživa, akorát když se to tu začalo za komančů plundrovat ... vymlátilo se to a ... pozdrhalo*“ (rozhovor L01). Někteří dokonce znají

Tetřev, který byl a už zase není, na panelu CHKO „Na požárech“. (Foto Gabriela Fatková, 2013)

Tetřev v archívech I - Situační mapa z roku 1878 prostoru Farských bažin (Pfarrloh (e)), v němž byli nasazeni tetřevi (Auerhuhn, něm. tetřev). Prostor je dnes přírodní rezervací. (SOA, f. Vs Tachov, i. č. 189)

Tetřívek v archívech II – Článek o místním „Mysliveckém sdružení Tetřívka“, 1984. (Zpravodaj hraniční obce Lesná 3/84, vyd. ZO KSČ, MV NF, MNV, SOKA Tachov, fond MNV Lesná, karton 21/99)

osoby, které se na vystřílení tetřívka podílely: „...pana X brácha tu střelil jednoho z posledních tetřívků“ (rozhovor L02). Kvůli tetřívkovce se hraniční přechod neotevřel, i když „ho tam [Na požárech] nikdo neslyšel ...“, říká místní obyvatelka a dodává: „...kdyby se býval tady otevřel ten hraniční přechod, tak by určitě udělali tady přes to údolí od Písařovky do Lesný dlouhý most ... tím, by se hodně zkrátila takovej můj sen“ (rozhovor L03).

Spolu s politickými změnami po pádu železné opony se dříve zakázaná zóna podél hranice otevřela a dříve nepřístupné území s ruinami vysídlených vesnic a výrobních provozů, zapomenutými místy původních obyvatel skrytými v lese a zbytky železné opony se stalo lákadlem pro turisty a začala vznikat nová turistická infrastruktura. O existenci naučných, turistických a cyklo stezek a turistického ruchu na nich místní vědí, někteří na nich byli, jiní ne. Přímo

Naučná stezka Podkovák ukazuje faunu a floru rašelinišť. (Foto Karolína Pauknerová, 2012)

z Lesné vychází tři turistické značky a v její blízkosti jsou čtyři naučné stezky: NS Lesná (zřídily LS Přimda, org. jednotka podniku Lesy ČR, a obec Lesná, otevřena 2006), NS Vodní svět (zrealizovala ZO ČSOP Sylva Lunae za podpory NET4GAS, podpořily Lesy ČR v rámci „Programu 2000“, otevřena 2010), NS Sklářství v okolí Lesné (zřídila obec Lesná z programu EU Phare CBS, otevřena 2000–2001), NS Přírodní rezervace Podkovák (zřídila ZO ČSOP Sylva Lunae, stezku spravuje spolu s AOPK ČR a Správou CHKO Český les, financoval RWE Transgas, otevřena 2009) a několik jednotlivých panelů CHKO. Tyto stezky a panely slouží pro místní jako cenný zdroj povědomí o historii a bohatství zdejší krajiny. Při našem výzkumu s lesenskými dětmi se dokonce naučná stezka ukázala jako klíčová, jako to, co patří k domovu, jako oblíbené místo. Rozdíly v povědomí o stezkách ilustruje například rozhovor s místním dospělým, který o Přírodní rezervaci Podkovák s naučnou stezkou říká: „Prej jsou tam nějaký dřevěný mola a můžeš chodit po bažinách“ (rozhovor L01), ale nikdy místo nenavštívil. Vesměs ale místní lidé soudí, že turismus je „jediná věc, která se tady dá [dělat]“ (rozhovor L15). A stejně jako paní z rozhovoru L24 vidá turisty na kolech i pěší, ale i autobusy, které jezdí „na bobry“.

Les je krásný, 2013, Jiřík, 6 let,
a Julinka, 7 let, z Lesné.

Zámek v Lesné očima
dětí, 2013, Tereza
z Lesné, 10 let.

Křížek v Lesné u cesty
směrem k Tachovu, 2013,
Eliška z Lesné, 10 let.

Kde je doma? Ukázka dětských kreseb – mentálních map pořízených s lesenskými dětmi (Světlík a Pauknerová 2013, 161).

Posledním často zmiňovaným zvratem, který místní krajinu potkal, je nový plošný způsob kácení lesa, přičemž místní byli zvyklí spíše na výběrové nebo maloplošné kácení. Pobouření v mediích, že se brdské a šumavské lesy ničí harvestory, platí i pro Lesensko. Místní si lesa velmi cení: „...*strašně hezký lesy jsou tady ... Tady je to prostě nádhera*“ (rozhovor L15). Les je místem, kam mnozí chodí velmi rádi, např. místní obyvatelka říká: „*V lese je mi na borůvkách nejlíp*“ (rozhovor L18). A proto nejspíš Lesenské tolik pálí spoušť, která zůstává za těžkými stroji – harvestory. O těžbě dřeva informátor říká, že je obrovská a pokračuje: „*kdybych vám ukázal některý místa, to byste se zhrozili*“ (rozhovor L16). Těžba je hodně viditelná i proto, že se kmeny vozí přes vesnici, a místní se tak bojí, že les docela zmizí. Obávají se, že: „*Přijdou naše děti, vnoučata, pravnoučata a nebudou mít les*“ (rozhovor L05).

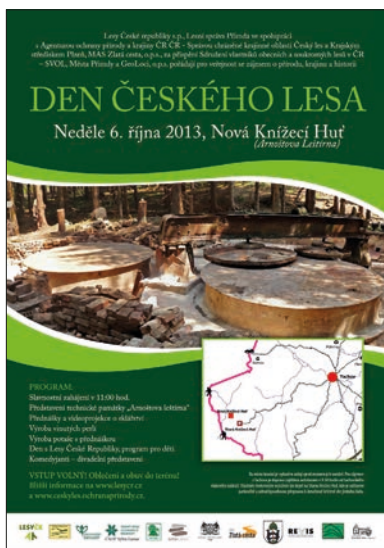
Výpovědi místních obyvatel ukazují, že „živá paměť“ v sobě váže nejen jednotlivé aktéry, kterým je ta která krajinná změna připisována, ale implicitně i odkazy na společenské, politické a historické změny, ke kterým došlo (pád železné opony, proměna vlastnických vztahů po revoluci, změna životního stylu), a v neposlední řadě i krajinu jako fyzické prostředí a její proměny.

11 Ochrana přírody a turistika

Unikátní příroda Českého lesa resp. Tachovska se utvářela po několik tisíc let. Od 13. století ji pozvolna a od 17. století již velice silně ovlivňoval svou přítomností člověk (viz kapitoly 2 a 4). Vznik uzavřeného hraničního pásma v 50. letech 20. století, zánik sídel a vylidnění krajiny vedly přes nikdy nepřerušené zemědělské a lesní hospodaření ke vzniku zvláštní „rezervace“, ve které se příroda mohla vyvíjet daleko nerušeněji než kdekoliv jinde v českých zemích. Svérázná symbióza militarizované krajiny plné vojenských cest, bunkrů, strážních věží, rot Pohraniční stráže, zátarasů atd. s krajinou bez lidí a obhospodařovanou jen v nejnútnejší míře je dnes na evropské úrovni vnímána jako svébytný typ kulturní krajiny (<http://www.europeangreenbelt.org/>; Engels et al. 2003). Vyznačuje se na jedné straně mnoha hmotnými pozůstatky lidské činnosti dávného i nedávného data a mnohdy dosti brutálních rozměrů, díky nezamýšlené ochraně jejich přírodních hodnot, nerušenému vývoji rostlinstva i živočišných společenstev ovšem také i přírodními kvalitami, na které lze narazit jen málokde. Ve středoevropských poměrech, Tachovsko nevyjímaje, převažuje v posledních zhruba dvaceti letech v laické a částečně i odborné veřejnosti náhled na podobné krajinné útvary jednostranně upřednostňující právě jejich přírodní hodnoty. A tak jsou také podobné enklávy (v Čechách je typickým příkladem vedle Českého lesa Šumava) prezentovány. Jejich kulturní význam a krajinná paměť bývají bohužel poněkud podceňovány.

Ve zvláště krajinně Českého lesa (hlavní hřeben má průměrnou výšku 700–800 m n. m., nejvyšším vrcholem Tachovska je Havran vysoký 894 m n. m.) se kromě pozůstatků železné opony a někdejšího osídlení dodnes uchovaly vzácné kyselomilné bučiny s bohatou květenou (aron plamatý, lilie zlatohlávek, bledule jarní) a vrchovištní rašeliniště s borovicí blatkou, rašeliničkovými smrčínami a svébytnou rašeliništní květenou. Najdeme zde i hojná luční společenstva tvořená podmáčenými až zrašelinělými loukami (slatiništi) s výskytem vzácných druhů rostlin (vrba borůvkovitá, tučnice obecná, různé druhy orchidejí). Vodní toky obývají mj. vydra říční či mihule potoční a pozornost místních i turistů extrémně přitahující bobr evropský. Při toul-

kách lesy a loukami je kromě lovné zvěře možno narazit na mnohé vzácné ptáky, třeba čápa černého, jeřábka lesního, datlíka tříprstého či lejska malého, na loukách a pastvinách zaniklé Jedliny žila ještě kolem roku 1992 populace tetřívka obecného. Pro celou řadu vzácných živočichů i rostlin jsou na první pohled paradoxně těmi nevhodnějšími stanovišti právě ruiny zaniklých vesnic a postupně zarůstající zemědělská půda (Kolektiv 2005, 240–261).

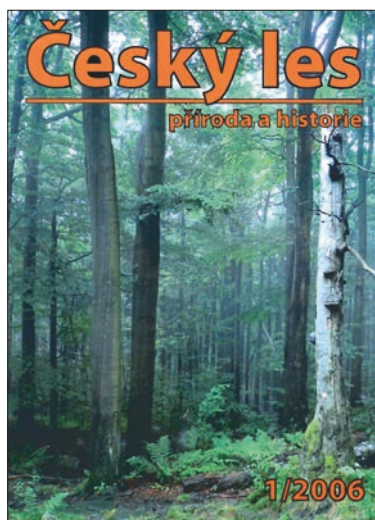

Jednou z nejvýznamnějších akcí, která propojuje rozvoj turistiky, ochranu přírody, osvětu o lesním hospodářství a poznávání minulosti regionu jsou pravidelné Dny Českého lesa, při jejichž organizaci unikátním způsobem spolupracuje celá řada firem, spolků, organizací, vlastníků lesů atd. (Správa CHKO Český les)

CHKO Český les

První návrh na zřízení chráněné krajinné oblasti (CHKO) na území Českého lesa vznikl již v roce 1990 a počítal s velkoplošnou ochranou podstatně rozsáhlejšího území, než je tomu dnes (podrobněji k CHKO Kolektiv 2005, 249–252 a <http://ceskyles.ochranaprirody.cz/>). Po řadě složitých jednání v letech 1997–2003 byl původní návrh zredukován a CHKO Český les byla vyhlášena nařízením vlády ČR z 12. 1. 2005 s platností od 1. 8. 2005. Celková výměra CHKO je 473 km² a v jejím rámci je ještě přísněji chráněna řada maloplošných území (v okolí Lesné je to např. Národní přírodní památka Na požárech a Přírodní rezervace Ostrůvek, Křížový kámen, Pavlova Huť, Farské bažiny, Podkovák a Přírodní památka Prameniště Kateřinského potoka), na území CHKO zasahuje i několik evropsky významných lokalit soustavy NATURA 2000. Přes 80 % výměry CHKO pokrývají lesy, zbytek pak zemědělská půda, hlavně louky a pastviny. Na Tachovsku má díky historickým trajektoriím vývoje zdejší krajiny, intenzivní těžbě a lesnímu hospodářství v lesích jednoznačně největší zastoupení smrk, zajímavostí je zde i výskyt introdukované severoamerické dřeviny – douglasky tisolisté. Drtivá většina zdejších lesů jsou tedy lesy sekundární, hospodářské, ve kterých se však stále častěji upřednostňuje přírodě blízké hospodářství a postupný návrat k původní druhové skladbě.

Podobně jako to známe z národních parků, je území CHKO členěno do zón. V nejpřísněji chráněné první zóně se na Tachovsku nacházejí hlavně rašelinná vrchoviště. Vzácná příroda Českého lesa si ochranu nepochybně zaslouží. Z našeho pohledu je významné, že pracovníci CHKO se aktivně zapojují i do ochrany a propagace pozůstatků zdejší kulturní krajiny, jejíž pohnutá historie je úzce provázána se současnou podobou přírody, neboť hlavním důvodem uchování mnoha přírodních hodnot byly nejrůznější historické události, často tragické pro zdejší obyvatele.

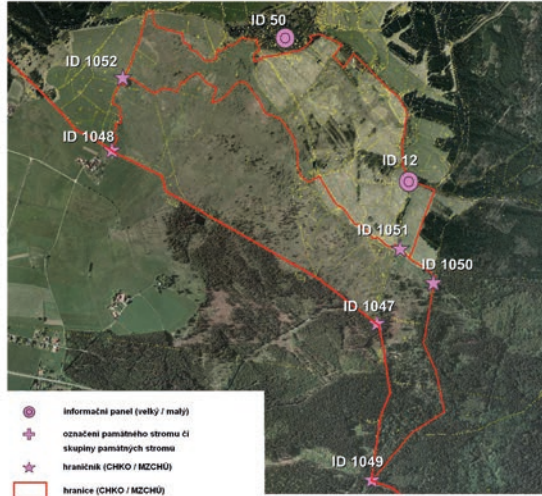
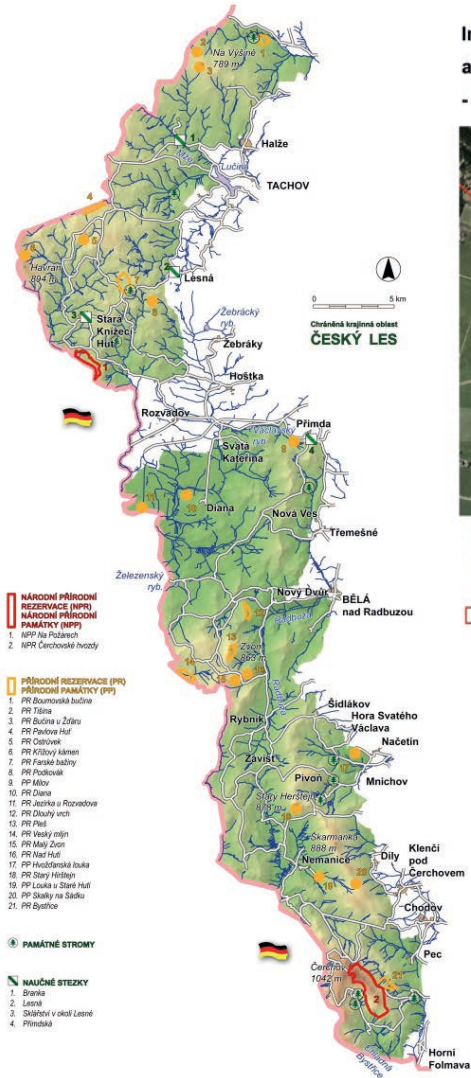
Časopis Český les – příroda a historie vydává od roku 2006 Správa CHKO Český les ve spolupráci se Základní organizací Českého svazu ochránců přírody Kladská. Od skromných počátků se časopis vypracoval v kvalitní vlastivědné periodikum, které přináší zajímavé informace zdaleka nejen pro turisty a návštěvníky regionu. (Archiv CHKO Český les)

Turistika

Turistický ruch se v severní části Českého lesa, na Tachovsku, začal ve větší míře rozvíjet až po roce 1989 a zrušení zakázaného pohraničního pásma. Turistika neměla v tomto regionu zdaleka tak bohaté tradice (sahající třeba až do 19. století) jako na Domažlicku, ačkoliv i v letech totality se zde legálním i pololegálním způsobem turisté a trampové pohybovali; od roku 1973 se dokonce v okolí Plané pořádal dálkový pochod „Plánská padesátka“. Rozvoj turismu po roce 1989 byl doprovázen vznikem mnoha značených turistických tras, o které pečuje Klub českých turistů. Jejich páteří je červená turistická značka kopírující zhruba někdejší linii „železné opony“. Po roce 2000 roste raketovým tempem i množství značených cyklotras. Tachovsko se konečně vyznačuje i množstvím naučných stezek, které, jak ukázal náš výzkum, jsou důležitým médiem zprostředkovávajícím znalosti o zdejší přírodě, krajině a historii nejen turistům, ale i místním.

Zcela zvláštním a svým rozsahem v rámci ČR unikátním fenoménem, který na Tachovsku propojuje aktivity ochránářské se snahami o poznání a zprostředkování informací o pohnutých dějinách regionu, jsou četné informační panely zřizované CHKO Český les. Na místech zaniklých vesnic lze občas narazit i na provizorní informační tabule a památníky budované hlavně v 90. letech minulého století odsunutými

**Informační panely u bývalé osady Jedlina
a NPP Na Požárech
- zakres informačních zařízení**

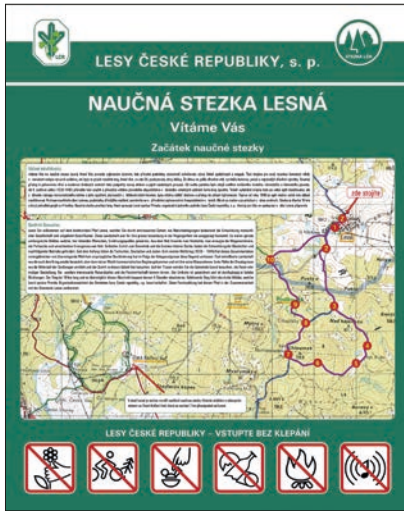

Plán rozmístění informačních panelů zřízovaných CHKO Český les v prostoru zaniklé obce Jedlina. Tyto panely často přinášejí podrobné a unikátní informace dalece přesahující „pouhé“ turistické využití. (Správa CHKO Český les)

Mapa CHKO Český les.
(Správa CHKO Český les)

Němci. Pamětní knížky, které lze na těchto místech nalézt, přitom poskytují unikátní svědectví o percepci zdejší krajiny běžnými turisty i návštěvníky, kteří sem přicházejí zavzpomínat na své kořeny a předky (viz kapitola 12).

Rozvoj turistiky na Tachovsku je v posledních více než 20 letech vázán na straně jedné na poznávání reliktnů někdejšího osídlení a zdejší kulturní krajiny, na straně druhé, a to převážně, na unikátní přírodní hodnoty regionu. Jistou „proslulost“ v měřících celé České republiky, která je často marketingově využívána, získala zejména zdejší stále rostoucí populace bobra evropského, který je vděčným cílem návštěv turistů z velké dálky, ale jak se ukázalo při našem výzkumu, i živým tématem pro místní obyvatele. Odlehlost, špatná dopravní dostupnost a málo rozvinutá infrastruktura nicméně prozatím přejí hlavně tzv. měkkým formám turismu (zejm. pěší turistice), což je spíše ku prospěchu zdejší přírody a krajiny.

Úvodní panel Naučné stezky Lesná, kterou jako jednu z několika v tomto regionu zřídily Lesy České republiky (LS Přimda). (LCR, s. p. – LS Přimda)

Rozcestí v místě zaniklé osady Stoupa (Altpocher) na páteřní červené turistické značené cestě, která protíná tachovskou část Českého lesa. (Foto Jiří Woitsch, 2013)

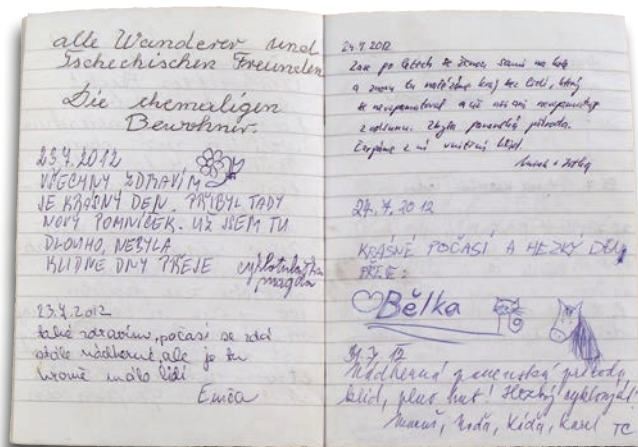

Průvodce Naučnou stezkou Vodní svět, vydaný v roce 2012, která je zaměřena zejména na bobra evropského a vede skrz zaniklou sklárskou huť, později hospodářský dvůr, oboru a rybí sádky na Kolmu. (Správa CHKO Český les)

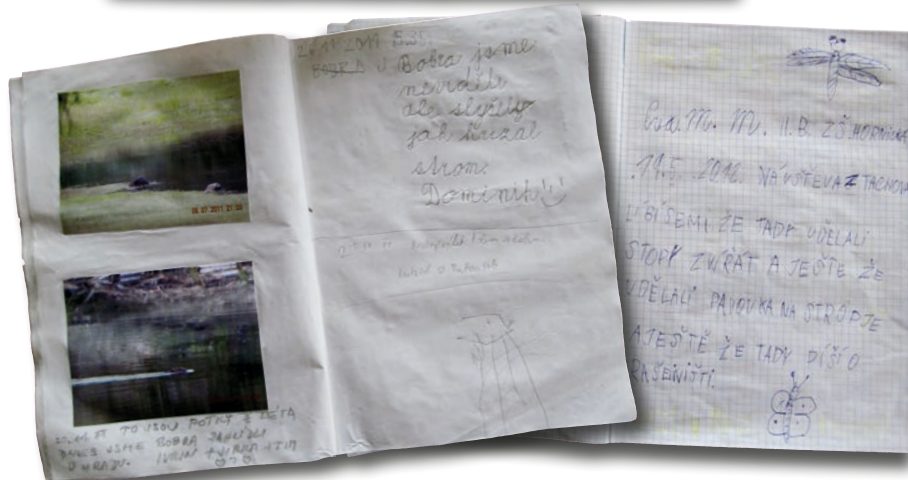

Naučná stezka Podkovák z roku 2009. Naučné stezky, které vznikají z iniciativy orgánů ochrany přírody a krajiny, mají zpravidla dva (jen zdánlivě protichůdné) účely. Jednak seznamují turisty s přírodním a kulturním bohatstvím regionu, jednak „usměrňují“ pohyb návštěvníků, kteří rádi naučné stezky využívají a nemají důvod vstupovat do dalších vzácných lokalit.

Množství informačních panelů v tachovské části Českého lesa je v měřících České republiky zcela unikátní. Díky snaze mnoha místních nadšenců, Správy CHKO, obcí, LČR a dalších akterů jsou turistické trasy, naučné stezky i místa úplně liduprázdna plná zdrojů kvalitních informací. Panel NS Branka a informační panel Správy CHKO Český les u Oborské hájovny. (Foto Jiří Woitsch, 2012)

Zápisky v pamětních sešitech, které umísťují na místa zaniklých vesnic potomci vysídlených Němců, ukazují diametrální rozdíly ve vnímání zdejší přírody a krajiny. Návštěvníci z Čech v zápisech zpravidla oceňují romantickou a „panenskou“ přírodu, německé texty jsou plné vzpomínek na zaniklé vesnice a samoty a život v nich. Tatáž krajina je jednou chápána jako přírodní, jindy jako zcela kulturní. (Pamětní sešit z České Vsi / Böhmischdorf, zápisky z léta 2012, foto Jiří Woitsch, 2012)

Zápisy v návštěvnických knihách naučných stezek ukazují na jejich velkou oblibu u velkých i malých návštěvníků z blízka i z daleka. (Návštěvní kniha NS Vodní svět, zápisky z roku 2011; Správa CHKO Český les)

12 Jedlina – místo kondenzované paměti

V oblasti zaniklé vesnice Jedlina (německy *Neu Losimthal i Rosenthal*) se nachází zvláštní prostranství, kde jsou paměť a místo svázány silnými pouty. Na tomto místě, uprostřed někdejší vesnice, stojí památník padlým v první světové válce, vedle něj je na stromě umístěna schránka na „pamětní knížku“ a též naučný panel o „bývalé Jedlině“, o obci a její historii od CHKO Český les. Je to místo, kde se paměť kondenzuje a mobilizuje své síly, aby bojovala se zapomněním.

Jedlina leží asi 2 km od hranice (49° 42' 18" s. š., 12° 28' 37" v. d.) a kromě jádra vesnice se na jejím katastru nacházelo ještě několik hutí a vrchnostenských hájoven. První pokus o její založení se datuje do roku 1626, samostatnou farností se stala 1787 a roku 1816 zde byl postaven kostel sv. Anny, při němž byla 1893 zřízena nová škola. Za Československé republiky tu od roku 1924 fungoval i poštovní úřad a četnická stanice. Bývaly tu vždy 3–4 hospody, několik obchodů se smíšeným zbožím i mlýn. Místní obyvatelé se živili soustružením dřeva, prací v lese a v žulovém lomu v okolí obce. Výjimečnou budovou, která se často objevuje na pohlednicích, byla tzv. Güntnerova nemocnice, vybudovaná z daru místního rodáka, lékaře Wenzela Güntnera. Zánik obce se odehrál postupně. Americká armáda obsadila Jedlinu v dubnu 1945, od listopadu 1945 byla ves pod správou českého komisaře a byla zřízena stanice Sboru národní bezpečnosti (SNB). V září 1946 za dozoru SNB vykopali jedlinští Němci hroby obětí pochodu smrti a na jaře 1948 byla už Jedlina bez obyvatel, pohybovali se v ní již jen příslušníci Pohraniční stráže (PS), kteří využívali objekt Güntnerovy nemocnice. Na počátku 50. let byla zbořena většina domů, zůstal stát pouze kostel, který do roku 1963 sloužil jako sklad sena; poté do něj uhořel blesk, kostel vyhořel a jeho ruina byla odstřelena. Úředně obec zanikla v roce 1974. Památník obětem první světové války, o kterém zde píšeme, přežil likvidaci Jedliny a byl opraven po roce 1990. Náhrobky na hřbitově, kam chodí své předky navštěvovat mnozí z těch, kdo zanechali svou poznámku v pamětní knížce, se většinou nedochovaly. Hřbitov byl založený 1787 a v roce 1990 byl v jeho středu vztyčen dřevěný kříž (Procházka 2011,

Památník padlým v první světové válce v Jedlině. (Foto Jiří Woitsch, 2012)

Skříňka s pamětní knížkou v Jedlině umístěná na stromě vedle památníku padlým. (Foto Karolína Pauknerová, 2012)

125–136). Ačkoli se to dnes, kdy z vesnice zbyly jen části kleneb sklepení Gütnerovy nemocnice, zarostlý rybník, pozůstatky kostela a několik drobných památek a kamenů z nároží domů, zdá neuvěřitelné, žilo zde přes pět set obyvatel. V roce 1869 obývalo obec 674 obyvatel v 58 domech (Census 1869 Jedlina (Neu Losimthal)) a před válkou, podle Sčítání lidu v r. 1930, 530 obyvatel v 93 domech (Procházka 2011, 128).

Nazvali jsme toto místo místem kondenzované paměti (srov. místa paměti in Nora 1984–1992), protože je zde paměť posilována a evokována několika různými způsoby, které působí dohromady. Paměť není totéž co historie (k tomuto tématu viz např. Nora 1998), ale úzce s ní souvisí. Paměť je proměnlivá a může snadno vymizet, ale zároveň, i když je prchavá, nesmíme podceňovat její působení na to, jak se srze ni utváří náš vztah k současnosti (viz např. Connerton 1989). Snad proto vznikají místa, jako je toto v Jedlině (k věcem jako „nosičům“ paměti např. Assmann 2008, 111). Paměť je vždy vázaná na nějaké místo, jak píše klasik studií paměti Maurice Halbwachs: „Neexistuje kolektivní paměť, která by nebyla ukotvena v prostorovém rámci“. (Halbwachs 2009, 200). Paměť slouží také k legitimizaci identity (viz Mergill 1998). V této souvislosti je velice zajímavé, jak se paměť sudetské krajiny objevuje v české literatuře. Nejčastěji se tak děje v souvislosti s popisy vykořeněnosti či ztráty možnosti porozumět této krajině a její paměti. Ivan Plicka například píše: „V Sudetech byl skutečně drastický experiment, konfrontující krajinu a její paměť s obyvateli bez paměti. Obyvatelé-hospodáři zde byli na čas nahrazeni obyvateli-konzumenty.“ (Plicka 2008, 8). Je otázka, nakolik je představa vykořeněnosti relevantní pro současnost, protože pokud jde o současné obyvatele regionu, ti tento koncept spíše popírají a chápou jako přežitě klišé (srov. kapitola 10 v tomto svazku), ale pokud jde o návštěvníky, kteří zanechali své zápisy v pamětní knížce, pak u nich je představa vykořeněnosti a nostalgie po ztracené paměti velmi aktuální.

Památník, naučná cedule i pamětní knížka spolupůsobí na návštěvníka. Památník evokuje historickou lokální paměť na místní hrdiny z první světové války a skrze svou zachovalost evokuje představu přetrvávání této lokální paměti. Jediné, co bylo v Jedlině možné obnovit, byly drobné památky – v Jedlině se ještě nachází křížek a dále v lese Mariánská pobožnost (někdy nazývaná Panenka) a pozůstatky hřbitova. Hned u památníku stojí panel CHKO, který podává zdánlivě nezaujatý, odborný výklad historie. Autoritativní hlas, zaštiťtý všeobecně uznávanou a respektovanou institucí, však píše o „Bývalé Jedlině“, jak zní název panelu, nepoužívá vžitě „zaniklá obec“. Panel se sice tváří neutrálně, ale v souladu s běžnou literaturou o sudetské krajině buduje názor o lítosti nad ztrátou paměti krajiny (srov. Říha 2008, Spurný 2006, Scholl-Schneider, Schneider a Spurný 2010, Matějka 2010). A tuto dvojici, která buduje a posiluje individuální a kolektivní paměť, doplňuje pamětní knížka, které se zde budeme věnovat podrobně.

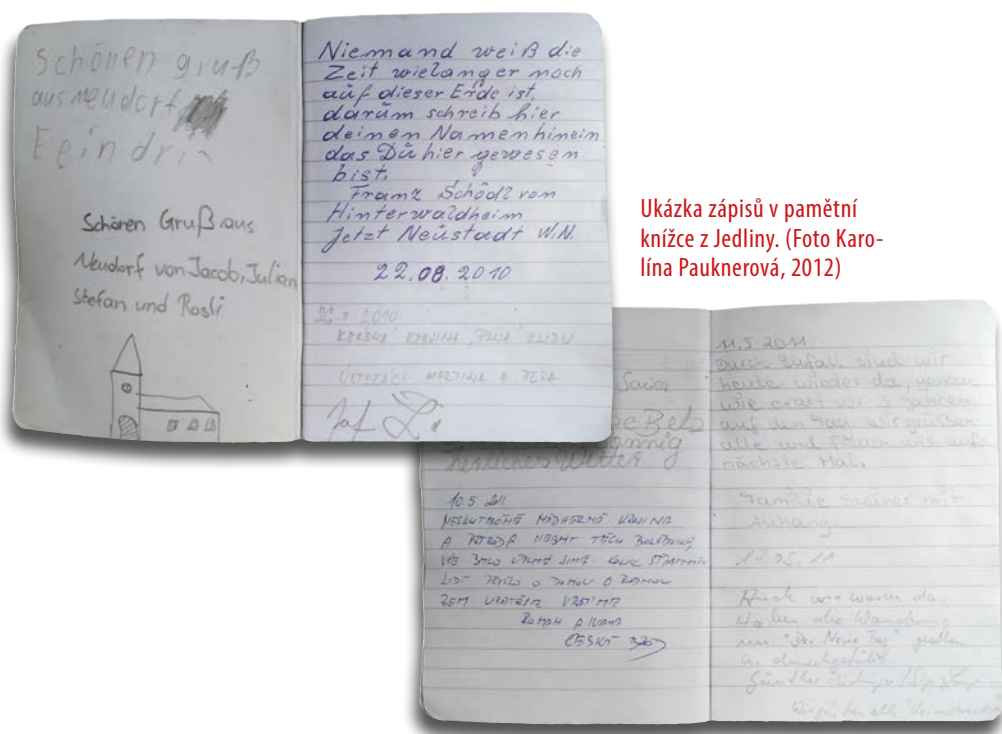
Naučná tabule CHKO v Jedlině.
(Foto Karolína Pauknerová, 2012)

Pamětní knížka v Jedlině je volně přístupná a každý v ní může zanechat svou stopu. Jedná se i o zvláštní typ pramene, ze kterého můžeme vyčíst vazbu paměti a místa, jak ji vnímají příchozí. Knížka funguje jako záznamník vazeb mezi místem, pamětí a jednotlivcem i mezi příchozími navzájem, neboť se objevují reakce na zápisy nebo zmínky o tom, co příchozí v knížce vyčetli. Úvodní zápis napsal Franz Schödl, který je tvůrcem těchto míst. Na vybraná místa zavěšuje schránky (jsou z bývalých vlakových košů) se sešity a sešity pak i shromažďuje. Jeho zápis zní: *Nikdo neví, jak dlouho ještě na této zemi budeme. Proto sem napište svá jména, a že jste tu byli. Franz Schödl z Hinterwaldheimu, nyní Neustadtu. W. N. [tj. an der Waldnaab] 22. 8. 2010.*⁷ Za tři roky, v období 2010–2012, přibýlo do knížky 179 zápisů, z toho 98 německy, 80 česky a 1 rusky. Zápisy lze podle obsahu rozčlenit do sedmi kategorií. Ve většině kategorií jsou přibližně stejně zastoupeny české i německé zápisy. Výjimkou je typ, který se týká předků a který tvoří téměř bez výjimky zápisy v němčině, a naopak výlučně v češtině je typ vtipných a ironických záznamů.

Prvním a nejčastějším typem je zápis, který říká: byli jsme tu, případně byli jsme tu s rodinou, na exkurzi, na kole apod. Někdy návštěvníci připojí též další komentáře jako: *Žádná cesta není daleká s dobrými přáteli po boku! Zážitková turistická skupina, Weiden, 8. 9. 2010* (Pamětní knížka Jedlina, 11. zápis v pořadí, dále uváděno zkratkou PKJ 11)⁸ nebo *Jsmo tu nejspíš už po desáté a líbí se nám tu pořád stejně.*

⁷ V originále: Niemand weiß die Zeit wielanger noch auf dieser Erde ist. Darum schreib hier deinen Namen hinein das Du hier gewesen bist. Franz Schödl von Hinterwaldheim, jetz Neustadt. W.N. 22.8. 2010.

⁸ V originále: *Kein Weg ist weit mit gute Freunden an der Seitel! Erlebniswadergruppe, Weiden, 8. 9. 2010* (PKJ 11).

Ukázka zápisů v pamětní knížce z Jedliny. (Foto Karolína Pauknerová, 2012)

Martin Liška a Pažoutkovi z Plané 19. 9. 2010 (PKJ 14), případně Dnes je překrásný letní den. Jsem tu na kole. Werner Nicole, 22. 8. 2011 (PKJ 83).⁹

Jiným typem zápisu je vzkaz, kdy návštěvník zanechává pozdravy, přání nebo i poděkování. Návštěvníci děkují za upravené místo: Děkuji za obnovu všeho. [podpis, adresa] A za více. 22. 8. 2011 (PKJ 84). Někdy se objevují pozdravy fyzicky neexistující obci: Moc se nám zde líbilo a posíláme pozdrav Jedlině. [následuje jiným rukopisem:] Zdravíme Jedlinu, která stála v roce 1950–1952. V době naší služby u lesů do roku 1958. Kollerovi, 19. 7. 11 (PKJ 68), častěji pozdravy všem: Putujeme po stopách dědy s mým otcem Juliem Schwanterem, moc pozdravů všem. Sonja Rupp, 30. 6. 12 (PKJ 163).¹⁰

Vtipné a ironické zápisy se v pamětní knížce objevují pouze v českém jazyce. Na jednu stranu jsou to zápisy, které lze vyhodnotit jako vtip, např. Chválíme KSČ, že vyčistili tato místa od germánského nánosu [jinou rukou otazník v kroužku](PKJ 155), ale mohly by být myšleny i vážně. Na druhou stranu se objevují zápisy vtipné jednoznačně: Klub cestovatelů Masarykova Gymnasia Plzeň – skoro tma, na konci svých sil a energie. Jídlo došlo a vlci se stahují. Snad nás někdo najde! 13členná expedice přes Český les. Zapsal Ondřej. P. S. Ostatky zašlete našim rodinám. 28. 10. 11 (PKJ 109) nebo Moc se mi tu líbí, akorát tu strašně prší. Stopař. (PKJ 69).

⁹ V originále: Heute ist ein herrlicher Sommertag. Ich bin mit dem Rad da. Werner Nicole, 22. 8. 2011 (PKJ 83).

¹⁰ V originále: Wandern auf Großvaters Spuren mit meinem Vater Julius Schwanter, Viel Grüße an Alle. Sonja Rupp, 30. 6. 12 (PKJ 163).

Skupina zápisů věnovaná místu nebo krajině v sobě spojuje oceňování krás okolní přírody, klidu a smutku a nostalgie, kterou návštěvníci často spojují s pohnutým osudem tohoto místa v poválečném období. Některé zápisy jsou krátké: *Krásná krajina, plná klidu. Ústečáci Martina a Pepa* 26. 8. 2010 (PKJ 4) nebo *Expedice Líná noha + Vlažné pedály. 12 cyklistů. Krásná nostalgická krajina*, 2. 7. 2012 (PKJ 37). Motiv smutku se váže k poválečnému vývoji: *J sme z Tachova, výprava rodinná o 17 lidech. Tato trasa je krásná a zároveň smutná v důsledku 50. let. [jména rodin s podpisy]* (PKJ 126). Často je také krása krajiny spojována s motivem návratu: *Už jsem tu podruhé, protože je tu tak krásně. Milujeme tuhle krajinu. Gerhard Singer a Elka Bücherl aus Amberg*. 29. 9. 2010 (PKJ 21)¹¹ či *Neskutečně nádherná krajina a příroda. Nebýt těch bolševiků, vše bylo úplně jiné. Kolik šťastných lidí přišlo o rodnou zem. Určitě se vrátíme. Roman a Ivana, Český Brod*. 10. 5. 2011 (PKJ 48), případně – *Je tu krásně, ale hrozně smutno z minulosti. Rádi se sem vrátíme. Cibulky Plzeň J*, 26. 5. 2012 (PKJ 145).

Výlučně německou skupinou jsou zápisy, které se váží k předkům. Toto téma je spojováno s návštěvou „staré vlasti“, vzpomínáním, hledáním či návštěvou hrobu a rodinnými vztahy. Sem patří zápisy, které se nejvíce blíží úvodnímu zadání: *Byl jsem, dne 13. 10. 10, zde ve staré vlasti. Stich Walter /Matka Schwantner*. (PKJ 24)¹² nebo *Byl jsem tu dnes navštívit Erwina Krause. Syn Josefa + Anny Kraus dříve z Josefstalu nyní 97849 Roden Uterfranken* (PKJ 75)¹³. Motiv „staré vlasti“ se často opakuje, např. *Zažili jsme krásný den ve staré vlasti. Hilde + Robert Heinrich + K*, 17. 9. 11 (PKJ 90)¹⁴, či je spojován se „starou vlastí“ vlastních předků, např.: *Dědo, byli jsme ve tvé vlasti, v dobrem jsme na tebe s přáteli vzpomínali!* (PKJ 105)¹⁵. Některé zápisy mají v sobě poetiku: *Pojednou srdce bije silněji, když člověk navštíví vlast – tu starou. Zdravíme všechny krajany! Elfriede a Erhard Süß s Niklasem (roz. Hauberer)* 4. 9. 2010 (PKJ 7)¹⁶, některé jsou spíše lakonické: *Hledali jsme hrob, ale nenašli. G.+H., 13.11. 11* (PKJ 113)¹⁷.

Motiv návratu prostupuje více kategorií, je spojován s krásou kraje, historií, ale také s osobními zážitky. Vrací se jak původní obyvatelé a jejich potomci, tak i turisté, bývalí vojáci základní vojenské služby a další, které sem přivedlo povolání. Turisté se smyslem pro historii píší: *Vracíme se sem zas a zas a jak čteme, nejsme zdaleka sami, koho tento kraj, jeho minulost, zaniklé vesnice a divoká příroda učarovaly. Škoda, že jsme tu nezažili předválečná léta. Mít tak stroj času a vrátit se do časů „nejdelšího století“ – někam mezi roky 1890–1910... Mirek + Jitka, Benešovsko, 24/7 2012* (PKJ 173). Jiní návštěvníci prostě oceňují krásu místa: *Jednoho letního dne byli Jakob*

.....
11 V originále: *Schon zum zweiten Mal hier, weil es hier so schön ist. Wir lieben diese Landschaft. Gerhard Singer und Elka Bücherl aus Amberg*. 29. 9. 2010 (PKJ 21).

12 V originále: *Bin heute, d. 13. 10.10, hier in des alten Heimat gewesen. Stich Walter /Mutter Schwantnes* (PKJ 24).

13 V originále: *Bin heute hier zu einem Besuch Erwin Kraus. Sohn von Josef + Anna Kraus ehemals Josefstal jez 97849 Roden Uterfranken* (PKJ 75).

14 V originále: *Wir erlebten einen schönen Tag in den alten Heimat. Hilde + Robert Heinrich + K*, 17. 9. 11 (PKJ 90).

15 V originále: *Opa, wir waren in Deiner Heimat, wohl Ich und Freunde denken wir an Dich!* (PKJ 105).

16 V originále: *Bis läst das Herz wieder höher schlagen, wenn man die Heimat – die alte – besucht. Wir grüßen alte Landsleute! Elfriede und Erhard Süß mit Niklas (geb. Hauberer)* 4. 9. 2010 (PKJ 7).

17 V originále: *Wir haben ein Grab gesucht aber nicht gefunden. G.+H., 13.11. 11* (PKJ 113).

*a Margret z Kölnu opět v této posvátné, překrásné přírodě, 29. 06. 2012 (PKJ 162)*¹⁸. A bývalí vojáci zase zdraví při svém návratu všechny tehdejší kamarády: *Sloužil jsem na STARÉM POCHRU – 1978–80. Jsem tu po 30 letech. Je tu stále nádherně, leda z roty už není nic a moc mě to mrzí, PEPA BŘEMEK Z KRAVAŘ U OPAVY, zdravím Málka, Hulína, Horváta a všechny vojáky z PS2, 17. 7. 2011 (PKJ 67).*

Poslední velkou kategorií tvoří minulost, jež se někdy spojuje opět s motivem krásné krajiny, který tvoří protipól nepěkné minulosti: *Zdenka + Jirka z BRNA, Je tu nádherně, krásná příroda, stále se učíme z historie, 29. 7. [2012] (PKJ 177)*, případně ostřeji formulováno: *Moc hezké místo, ještě že ten bolševik je v pr... a můžeme se tu kochat. Milan, 30. 5. 2012 (PKJ 149)*. Návštěvníci k minulosti referují často, ale vždy jen k té poválečné nebo osobní. Starší minulost v zápisech neexistuje, je jen minulost zaniklých vesnic, např. *Míša a Martina na výletě po zaniklých vesnicích. 28. 4. 2012 (PKJ 130)*.

Místo silně kondenzované paměti, jakým jedlinské prostranství s památníkem, naučnou tabulí a pamětní knížkou bezesporu je, je poměrní unikátní. Vzniklo spontánně a není výsledkem záměrného kalkulu jako jiné typy míst vzpomínání, a o to je možná působivější.

Hřbitov v Jedlině.
(Foto Jiří Woitsch, 2012)

„Bývalá Jedlina“,
torzo zdi domu.
(Foto Jiří Woitsch, 2013)

.....
¹⁸ V originále: *An einem sommerlichen Tag waren Jakob und Margret aus Köln wieder in der heiligen, herrlichen Natur, 29. 06. 2012 (PKJ 162).*

13 Závěr

Naše vyprávění o tachovské krajině se uzavírá, avšak rozhodně se neuzavírá její příběh a neustále znovu a znovu objevovaná a vyjednávaná paměť, která i v době nejnovější evokuje události staré tisíce a stovky let nebo jen několik málo desetiletí. V knize, která vznikla při příležitosti výstavy Tachovsko: krajina v paměti / paměť v krajině, byly formou souvislého výkladu i tematických exkurzů a prostřednictvím neobyčejně pestrého množství obrazového materiálu představeny především ty jevy, události a procesy, které zdejší krajinu poznamenaly jednak z hlediska materiálního, jednak jsou významné v symbolické a paměťové rovině pro žitou každodennost aktérů – zdejších obyvatel.

Výzkum uskutečněný týmem pracovníků Katedry antropologie a Katedry archeologie ZČU v letech 2012–2014 v obci Lesná (dříve Schönwald) a jejím okolí, které bylo zvoleno jako modelový region, na němž lze v dostatečné hloubce dokumentovat vývoj pohraniční krajiny od pravěku až po dramatické události 20. století, odhalil řadu zajímavých skutečností. Aplikována při něm byla teoreticko-metodologická východiska tzv. antropologie krajiny kombinovaná s přístupy historickými a archeologickými, empirickou bází výzkumu byly archeologické exkavace a terénní prospekce, studium archivních materiálů, starých map, plánů a obrazového materiálu a především zúčastněné pozorování a několik desítek polostrukturovaných rozhovorů s obyvateli obce Lesná a dalšími osobami, přičemž ke slovu se dostaly i méně obvyklé přístupy vizuálně-antropologické či tzv. mentální mapování.

Kniha shrnující pouze část celého rozsáhlého projektu prezentuje ta nejdůležitější zjištění, a to jak v rovině „objektivní“, tak z hlediska významů, které jsou různým aspektům paměti krajiny připisovány zdejšími obyvateli, tedy v rovině tzv. živé paměti krajiny. Při rozboru starší historie regionu výklad zahrnuje části panství Tachov a statků Lesná a Waldheim (Zahájí), přičemž jako klíčové krajinotvorné procesy byly – kromě přírodních a geomorfologických poměrů – identifikovány: specifická struktura venkovského osídlení stabilizovaná ve 13. století (Lesná je poprvé písemně doložena roku 1349) doplněná od 17. století rozptýlenými sídly lesních domkářů

(Waldhäusler); masivní rozvoj některých industriálních odvětví (sklářství, železářství, lesní řemesla) v raném novověku; intenzivní exploatace lesního bohatství regulovaná až od počátku 19. století stejně intenzivně zaváděnými formami moderního lesnictví; proměny socioprofesionální struktury a celková marginalizace oblasti ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století.

Při zkoumání novější historie i jevů veskrze současných se potvrdil zásadní a v paměti krajiny hluboce fixovaný význam tragických událostí 2. světové války a následného odsunu německého obyvatelstva. Nové osídlení Tachovska v poválečné době sem přivedlo pestrá směs lidí, konkrétně Lesná byla osídlena migranty z Rumunska, jejichž potomci v obci (čítající dnes zhruba 500 stálých obyvatel) žijí dodnes a udržují i některé pozoruhodné tradice navázané na pravoslavné náboženství. Noví osídlenci si během několika málo desetiletí obývanou krajinu osvojili a počali formovat její novou paměť, jen minimálně navazující na paměť odsunutých Němců. Pro jejich konceptualizace tachovské krajiny se ukázala být významná jednak socioprofesionální struktura silně vázaná na lesní hospodářství, jednak zejména vznik pohraničního pásma i tzv. železné opony, v jejímž až zhmotnělém stínu Lesná a Tachovsko ležely od 50. let 20. století až do roku 1989. Kromě řady vzpomínek a příběhů vázaných na ostrahu státních hranic se význam železné opony podařil průkopnický dokumentovat i metodami archeologickými, archeologicko-historicky byl analyzován i modelový osud jedné ze zaniklých obcí v těsném sousedství Lesné – Bažantova. Avšak nejen velké dějinné události, jak bylo zjištěno, mají formotvorný vliv na živou paměť krajiny. Pro místní obyvatele i návštěvníky – proto byl výzkum zaměřen i na aktuální problematiku ochrany přírody a rozvoje turismu v regionu – byla a jsou mnohdy podstatnější „nedějinná“ místa a události a vzpomínky s nimi spojené. Ty se mohou odrážet např. v nekodifikované toponymii, mentálních reprezentacích krajiny, mohou vyplouvat na povrch v analyzovaných zápiscích turistických návštěvních knih apod.

Závěrem nelze než shrnout, že v knize prezentovaná data a jejich teoretickou reflexi (což je zvláště potřeba zdůraznit) chápeme jako do značné míry zobecnitelné pro mnoho dalších krajinných transektů nejen v západočeském pohraničí, které ve 20. století prodělaly podobné osudy jako Lesná a krajina Tachovska. Na základě provedeného dlouhodobého výzkumu lze konstatovat, že existuje něco jako specifická paměť pohraniční krajiny, a to jak ve smyslu klasického materiálního „krajinného palimpsestu“, tak v mnoha formách aktuálně fungující živé paměti krajiny. Pohraniční krajinu, jakkoliv řídké osídlenou a zjizvenou dramatickými osudy, nelze považovat za vykořeněnou. Její paměť a paměť jejích obyvatel je prostě a jen jiná a je úkolem dalších výzkumů, ke kterým jsme se pokusili nabídnout i základní teoreticko-metodologická východiska, tuto paměť dále studovat, neboť je stejně hodnotná jako ostatní paměti vázané na jiné oblasti České republiky a Evropy.

Literatura

- Alderman, Derek H. 2008. „Place, Naming, and the Interpretation of Cultural Landscapes.“ In *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*. Brian Graham – Peter Howard (eds.): 195–213. Ashgate.
- Altová, Blanka et al. 2008. „Tzv. Tillyho šance u Rozvadova ve světle terénní dokumentace a ikonografických pramenů, předběžná zpráva“. *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003–2007. Sborník k životnímu jubileu Zdeňka Smrže*: 359–374. Most: ÚAPPSC.
- Altová, Blanka et al. 2010. *Neklidná krajina vzpomínání: konkurenční společenství paměti ve městě*. Bratislava: Zing Print.
- Antonsich, Marco. 2010. „In search of belonging: an analytical framework.“ *Geographical Compass* 4(6): 644–659.
- Assmann, Jan. 2001. *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor.
- Assmann, Jan. 2008. „Communicative and Cultural Memory.“ In *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Astrid Erll – Ansgar Nünning (eds.): 109–118. Berlin & New York.
- Basso, Keith H. 1996. *Wisdom Sits in Places: Landscape and Language Among the Western Apache*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Bender, Barbara. 2002. „Time and Landscape.“ *Current Anthropology* 43, Supplement: Repertoires of Timekeeping in Anthropology: 103–112.
- Bergson, Henri. 2003. *Hmota a paměť*. Praha: OIKOYMENH.
- Boguszak, František a Císař, Jan. 1961. *Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století. 3. Díl*. Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie.
- Brůna, Vladimír, Křováková, Kateřina a Nedbal, Václav. 2005. „Stabilní katastr jako zdroj informací o krajině.“ *Historická geografie* 33: 397–409.
- Burzová, Petra et al. 2013a. *V Plzni na Karlově*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Burzová, Petra et al. 2013b. „Dělnická kolonie Karlov: Místo, paměť a identita“. *Český lid* 100 (2013): 259–279.
- Climo, Jacob a Cattel, Maria G. (eds.). 2002. *Social memory and history: Anthropological Perspectives*. Walnut Creek and Lanham: AltaMira Press.
- Connerton, Paul. 1989. *How Societies Remember*. Cambridge, New York etc.: Cambridge University Press.
- Čadková, Iva a Zahradníková, Magda (eds) 2002. *Berní rula 24 – Kraj Plzeňský. 1654 II*. Praha.
- Dargavel, John – Jonann Elisabeth. 2013. *Science and Hope. A Forest History*. Cambridge: The White Horse Press.
- David, Jaroslav. 2011. *Smrdov, Brežněves a Rychlonožkova ulice, Kapitoly z moderní české toponymie*. Praha: Academia.
- Dubánek, Martin, Jan Lakosil a Pavel Minařík. 2011. *Utajená obrana železné opony; Československé opevnění 1945–1964*. Praha: Mladá fronta.
- Drahotová, Olga et al. 2005. *Historie sklářské výroby v českých zemích. Díl 1. Od počátků do konce 19. století*. Praha: Academia.

- Emler, Josef (ed.). 1876. *Ein Bernaregister des Pilsner Kreises von Jahre 1379*. Prag.
- Edl, Jan. 2013. "Nepevná hráz míru a socialismu; Ochrana státní hranice v letech 1948–1949 ve světle archiválií ONV Tachov." In *Ochrana státní hranice 1948–1955*. Pavel Vaněk (eds.): 80–91. Brno: Technické muzeum v Brně.
- Engels, Barbara, Heidrich, Angela, Nauber, Jürgen, Riecken, Uwe, Schmauder Heinrich a Ullrich, Karin. 2003. *Perspectives of the Green Belt. Chances for an Ecological Network from the Barents Sea to the Adriatic Sea? Proceedings of the International Conference*. Bonn: German Federal Agency for Nature Conservation (BfN).
- Fatková, Gabriela a Zíková, Tereza. 2013. „Tenkrát na “čáře”": lidé, věci a čas vepsaní do pohraniční krajiny: případ západočeské obce Lesná.“ In *Tenkrát na západě (Čech). Kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*. Jiří Stočes, Eva Mušková a kol. Plzeň: Vydavatelství ZČU.
- Fiedler, Jiří a Chvátal, Václav, Fred. 2008. *Židovské památky Tachovska, Plánska a Stříbrska*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa.
- Funk, Lukáš. 2009. *Archeologický výzkum zaniklé vsi Bažantov na Tachovsku*. Plzeň, 2009. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická.
- Hájek, Pavel. 2008. *Jde pevně kupředu naše zem; Proměna českých zemí v období socialismu 1948–1989*. Praha: Malá skála.
- Halbwachs, Maurice. 2009. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hamperl, Wolf-Dieter. 1996. *Vertreibung und Flucht aus dem Kreis Tachau in Egerland: Schicksale in Berichten, Dokumenten und Bildern*. Trostberg: A. Erdl.
- Hamperl, Wolf-Dieter. 2004. *Die verschwundenen Dörfer im ehemaligen Bezirk Tachau im südlichen Egerland : Dokumentation von Zerstörung und Verfall der Egerländer Kulturlandschaft in der Mitte Europas nach 1946. Band III. Altenmarkt*.
- Harley, J. B. 2013. „Maps, Knowledge, and Power.“ In *The Iconography of Landscape. Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Stephen Daniels a Denis Cosgrove (eds.): 277–312. Cambridge University Press.
- Herajt, Tomáš. 2014. "Oblastní velitelství Sboru národní bezpečnosti v Plzni a Únor 1948 ve světle dokumentů SOA v Plzni." *PolitictíVězni.cz*. Dostupné z: <http://www.politictivezni.cz/oblastni-velitelstvi-sboru-narodni-bezpecnosti-v-plzni-a-unor-1948-ve-svetle-dokumentu-soa-v-plzni.html>, [cit. 26. 4. 2014].
- Heroldová, Iva. 1978. „Národopisná problematika novoosídleneckého pohraničí.“ *Český lid* 65 (4): 195–206.
- Hertlová, Monika, Hirt, Tomáš a Hollerová, Lenka. 2012. *Nekopejte do nás, ještě nejsme mrtví*. Etnografický dokumentární film, 24 min.
- Heroldová, Iva. 1984. „Novoosídlenecká vesnice.“ *Český lid* 71 (3): 130–141.
- Heroldová, Iva. 1985. „Současné etnické procesy v pohraničí českých zemí.“ *Český lid* 72 (2): 58–64.
- Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. Díl I, Díl II. 2006. Praha: Český statistický úřad.
- Hlavačka, Milan – Marès, Antoine – Pokorná, Magdaléna. 2011. *Paměť míst, událostí*

- a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav AV ČR.
- Hlavačka, Milan. 2011. „Ztráta historické paměti v důsledku umělého přejmenování krajiny.“ In *Paměť míst, událostí a osobností: Historie jako identita a manipulace*. Milan Hlavačka – Antonie Marès – Magdaléna Pokorná (eds.): 528–550. Praha.
- Hlávka, Jiří a Kadera, Jiří. 2010. *Historie železářství a uhlířství v Českém lese*. Planá: Hornicko-historický spolek.
- Hofmann, Gustav. 1972. „Železářství na Tachovsku.“ *Rozpravy NTM* 55, *Z dějin hutnictví* 1 (1972): 151–165.
- Hofmann, Gustav. 1978. „Hamerský statek Střeblo.“ *Sborník Okresního muzea v Tachově* 11 (1978): 7–8.
- Hofmann, Gustav. 1991. „Nové osady vzniklé na území Plzeňska v letech 1654–1854.“ *Minulostí Západočeského kraje* 27 (1991): 141–170.
- Houžvička, Václav a Novotný, Lukáš. 2007. *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí: Sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Ingold, Tim. 2000. *The perception of the environment: essays on livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.
- Janouškovec, Jiří. 1979. *Přehled vývoje správního rozdělení okresu Tachov*. Tachov.
- Jílek, Tomáš, Jílková, Alena a kol. 2006. *Železná opona: československá státní hranice od Jáchymova po Bratislavu v letech 1948–1989*. Praha: Baset.
- Kadera, Jiří. 2010. „Surovinová základna železářských provozů v prostoru Českého lesa.“ In: *Tradice a současnost železářské výroby 6. Materiály z konference konané v Muzeu Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech ve dnech 19.–21. 10. 2010*: 84–92. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka.
- Kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*. Plzeň: Vydavatelství ZČU.
- Koháček, Daniel. 2008. *Současná situace v rumunskými Rusíny dosídlené pohraniční vsi Lesná na Tachovsku (Výsledek terénního výzkumu uskutečněného v létě a na podzim roku 2007)*. Seminární práce. Masarykova univerzita, obor: etnologie a balkanistika. Dostupné z: <http://www.kanata.cz/lesna/lesna.htm>, [cit. 20. 5. 2014].
- Kolektiv. 2004. *Dějiny západních Čech. I. díl, Od pravěku do poloviny 18. století*. Plzeň: Ševčík.
- Kolektiv. 2005. *Český les. Příroda, historie, život*. Praha: Baset.
- Kotrbatá, Ivana. 2010. „Ještě je 400 míst volných v tachovském okrese!“ Příspěvek k „malým dějinám“ reemigrace a dosídlení Tachovska v narativních interview na začátku 21. Století“. *Český lid* 970 (2010): 265–280
- Kovařík, David. 2009: *Demoliční akce v českém pohraničí v letech 1945–1960*. Nepublikovaná disertační práce. Brno.
- Kožnar, Vlastimil a Richter, Karel. 1987. *Armádní generál Ludvík Svoboda*. Brno: Muzejní vlastivědná společnost.
- Köferl, Josef. 1890. *Bezirk Tachau. Eine Heimatskunde*. Tachau: Hermann Holub.
- Kuna M. a kol. 2004: *Nedestruktivní archeologie*. Praha: Academia.

- Kuchař, Karel. 1959. *Mapy českých zemí do poloviny 18. století. 1. Díl*. Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie.
- Ložek, Vojen. 2004. „Mnohost krajinných vrstev: Krajina je jako palimpsest obsahující torza různých sdělení mnohých dob.“ In *Vstoupit do krajiny*. Václav Cílek, Pavel Mudra, Vojen Ložek et al. Dostupné z: <http://krajina.kr-stredocesky.cz/article.asp?id=11>, [cit. 12. 8. 2014].
- Matějka, Ondřej (ed.) 2010. *Tragická místa paměti: průvodce po historii jednoho regionu = Tragische Erinnerungsorte: ein Führer durch die Geschichte einer Region: 1938–1945*. Praha: Pro Collegium Bohemicum, o.p.s. & Antikomplex.
- Matějka, Ondřej. 2013. „Integrace a nové osídlování Československa.“ *Studentská konference: Vyhnání, vysídlení – odsun?: 21–24 Polanka nad Odrou*: Pant.
- Maur, Eduard. 1984. *Chodové. Historie a historická tradice*. Praha: Univerzita Karlova.
- Maur, Eduard. 1999. „Chody, Chodovy a Chodové. Pokus o vymezení středověkých sídel Chodů toponomastickou metodou.“ In *Západočeský historický sborník: 5–23*. Plzeň: Státní oblastní archiv v Plzni.
- Maur, Eduard. 2006a. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*. Praha: Havran.
- Maur, Eduard. 2006b. „Tachovský urbář asi z let 1366–1368. Vzácny pramen k historické topografii Českého lesa.“ In: *Dějepis: sborník katedry historie. „Třicet let učitelem učitelů dějepisu.“ Věnováno profesoru PhDr. Janu Kumperovi, CSc., vedoucímu katedry historie FPE ZČU k šedesátým narozeninám: 104–113*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- Megill, Allan. 1998. „History, memory, identity.“ *History of the Human Sciences* 11: 37–62.
- Mikšíček, Petr et al. 2006. *Zmizelé Sudety / Das verschwundene Sudetenland*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa.
- Minátová, Helena. 1979. „Komunikace na území Českého lesa v letech 1500–1848.“ *Sborník okresního muzea v Tachově* 12 (1979): 26–35.
- Ministr, Josef. 1967. *Historický průzkum lesů lesních hospodářských celků Tachov I, II*. Plzeň (rukopis).
- Nenutil, Jiří. 2010. *Druhá světová válka: případ Tachovsko*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- Nosková, Helena. 1978. „Etnografický výzkum národnostně smíšených vesnic na Chebsku osídlených po roce 1945.“ *Český lid* 65 (2): 98–101.
- Nosková, Helena. 1984. „Rodinné obyčeje Slováků z východního Slovenska a jejich proměny v novoosídlenecké lokalitě západních Čech (Hranice v Čechách).“ *Český lid* 71 (2): 75–80.
- Nora, Pierre. 1998. „Mezi pamětí a historií.“ *Cahiers du CEFRES*, n°13, Politika paměti. Françoise Mayer (eds.). Dostupné z: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1998_mezi_pameti_historii.pdf, [cit. 29. 7. 2014].
- Nora, Pierre. 1984–1992. *Les lieux de mémoire* 1–7. Paris.
- Nováček, Karel, Razím, Vladislav a Ebel, Martin. 2004. „Opevnění města Tachova.“ *Průzkumy památek* 2/2004 (11): 51–94.
- Nožička, Josef. 1957. *Přehled vývoje našich lesů*. Praha: SZN.
- Olick, Jeffrey. K. 1999. „Collective Memory: The Two Cultures.“ *Sociological theory* 17 (3): 333–348.

- Olivová-Nezbedová, Libuše et al. 1995. *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha: Academia.
- Petrášová, Markéta. 1981. „Příchod ukrajinských přesídlenců z Rumunska na Tachovsko, Materiály k problematice novoosídleneckého pohraničí, sv. 1.“ In Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku 4: 58–61. Praha: AV ČR.
- Petrášová, Markéta. 1985. „Ukrajinci–Rusíni v západních Čechách, Etnické procesy v novoosídleneckém pohraničí – dělnictvo v etnických procesech, sv. 1.“ In Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku: 111–128. Praha: AV ČR.
- Přenosilová, Martina. 2011. *Odsun sudetských Němců z Tachova a okolí*. Bakalářská práce. Katedra německého jazyka FPE ZČU v Plzni.
- Plicka, Ivan. 2008. „Jak (ne-)umíme žít v naší sudetské krajině – Kdysi a dnes.“ In *Proměny sudetské krajiny jako poselství dalším generacím*. Říha, Martin (eds.): 8–9. Praha: Společnost pro trvale udržitelný rozvoj.
- Profous, Antonín. 1947. *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I*. Praha.
- Procházka, Zdeněk. 1994. *Český les – Tachovsko. Historicko-turistický průvodce*. Domažlice: Nakladatelství českého lesa.
- Procházka, Zdeněk. 2009. *Sklářství v českém lese na Domažlicku a Tachovsku. Místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice: Nakladatelství českého lesa.
- Procházka, Zdeněk. 2011. *Putování po zaniklých místech Českého lesa. II., Tachovsko. Osudy 45 zaniklých obcí, vsí a samot*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa.
- Pulec, Martin. 2001. „Nástin organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek v letech 1948–1951.“ *Securitas Imperii* 7: 55–96.
- Pulec, Martin. 2006. „Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek; Seznamy osob usmrcených na státních hranicích 1945–1989.“ *Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu* 13. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.
- Rak Michal, Funk, Lukáš a Váňa Martin. 2012. „Vesnice v zajetí železné opony – možnosti archeologického poznání studené války.“ *AntropoWebzin* 3/2012: 241–251.
- Rose, Gillian. 1995. „Places and Identity: A Sense of Place.“ In *A Place in the World: Places, Cultures and Globalization*. Doreen Massey a Pat Jess (eds.): 87–118. Milton Keynes: The Open University.
- Říha, Martin (eds.). 2008. *Proměny sudetské krajiny jako poselství dalším generacím*. Praha: Společnost pro trvale udržitelný rozvoj.
- Sádlo, Jiří et al. 2008. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Praha: Malá skála.
- Sedláček, August. 1909. *Historický místopisný slovník království Českého*. Praha: Bursík a Kohout.
- Semotanová, Eva. 2001. *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*. Praha: Libri.
- Semotanová, Eva. 2011. „Zeměpisné názvosloví českých zemí jako odraz krajinotvorných a dějinných procesů.“ *Český časopis historický* 109: 518–550.

- Seznam obcí v republice Československé. Díl I. Seznam obcí v zemi České podle stavu z konce roku 1946.* Praha: Státní úřad statistický, 1947.
- Schama, Simon. 2007. *Krajina a paměť*. Praha: Argo/Dokořán.
- Scholl-Schneider, Sarah, Schneider, Miroslav a Spurný, Matěj (eds.). 2010. *Sudetské příběhy: vyhnanci, starousedlíci, osídlenci*. Praha: Antikomplex.
- Schott, Sebastian. 2011. *Die Vertreibung und ihre Vorgeschichte* (výstava), Weiden: Tachauer Heimatmuseum.
- Schuster, Franz. 1962. *Tachau-Pfrauberger Heimat. Herausgegeben und verlegt vom Verein zur Erhaltung altern Kulturgutes des Tachauer Gebietes in Weiden*. Weiden.
- Slavík, Tomáš. 2013. "Ženijnětechnická opatření na příkladu 15. českobudějovické pohraniční brigády v letech 1951–1955." In *Ochrana státní hranice 1948–1955*. Pavel Vaněk (eds.): 80–91. Brno: Technické muzeum v Brně.
- Soukup, Roman. 2008. „Zlatá cesta Praha – Norimberk v úseku Trnová – Tachov – Bärnau.“ In: *Staré stezky 12/2008. Sborník referátů z 12. semináře uspořádaného Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Brně 23. dubna 2008*: 53–79. Brno: NPÚ.
- Spurný, Matěj, ed. 2006. *Proměny sudetské krajiny*. Praha: Antikomplex.
- Staněk, Tomáš. 1991. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha: Academia.
- Statistický lexikon obcí v republice Československé. Díl I, Statistický lexikon obcí v zemi České: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. V Praze*: Orbis, 1934.
- Statistický lexikon obcí ČSSR 1965 podle správního rozdělení 1. ledna 1965, sčítání lidu, domů a bytů 1. března 1961*. 1966. Praha: Ústřední komise lidové kontroly a statistiky a ministerstvo vnitra.
- Statistický lexikon obcí Republiky Československé 1955: podle správního rozdělení 1. ledna 1955, sčítání lidu, domů a bytů 1. března 1950*. Praha: Státní úřad statistický a min. vnitra, 1955.
- Stewart, Pamela J. a Strathern, Andrew (ed.). 2003. *Landscape, memory and history : anthropological perspectives*. London: Pluto.
- Stručný přehled dějin Pohraniční stráže*. 1986. Praha: Naše vojsko.
- Sulitka, Andrej. 1985. „K otázke stretávania sa rozmanitých skupín presídlencov a ich kultúr v pohraničí.“ *Český lid* 72 (4): 194–201.
- Světlík, Radek. 2013. *Výzkum percepce krajiny za použití vizuálních metod*. Nepublikovaná diplomová práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Světlík, Radek a Pauknerová, Karolína. 2013. "Dětský svět v zapadlé vesnici na konci Čech." In *Paměť – národ – menšiny – marginalizace – identity I*. Blanka Soukupová, Helena Nosková a Petr Bednařík (eds.): 155–164. Fakulta humanitních studií, Karlova univerzita v Praze, Urbánní studie, sv. 6.
- Široký, Radek a Nováček, Karel. 1998. „K počátkům Norimberské cesty na Tachovsku.“ *Archaeologia historica* 23 (1998): 59–71.
- Štiess, Bedřich. 1955. „Kapitoly z dějin skelných hutí na bývalém panství tachovském.“ *Český lid* 42 (1955): 265–270.
- Štiess, Bedřich. 1959. „Z počátků sklářství na Tachovsku.“ *Český lid* 46 (1959): 219–224.

- Turnwald, Wilhelm. (ed.) 1951. *Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen*. München: Arbeitsgemeinschaft zur Wahrung sudetendeutschen Interessen.
- Vacek, Jindřich. 1965. „Dominikální poddaní v lesních vsích tachovského panství v 17. až 19. století.“ In *Sborník Pedagogické fakulty v Plzni. Marxismus-leninismus a dějepis*: 33–95. Plzeň: Pedagogická fakulta.
- Vaněk, Pavel. 2004. „K vývoji ženijnětechnického zabezpečení státní hranice v letech 1951–1955.“ *Sborník Archivu Ministerstva vnitra* 2: 183–229.
- Vaněk, Pavel. 2009. *Vojenská kronika 4. znojenské pohraniční brigády 1945–1955*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.
- Vuolteenaho, Jani a Berg, Lawrence D. 2009. „Towards Critical Toponymies.“ In *Critical Toponymies: The Contested Politics of Place Naming*. Lawrence D. Berg (ed.): 1–18. Ashgate 2009.
- Woitsch, Jiří. 2003. *Zapomenutá potaš. Drasláři a draslářství v 18. a 19. století*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Woitsch, Jiří. 2010. „Lesní řemesla v raném novověku: koncept.“ *Český lid* 97, (2010): 337–362.
- Zpravodaj hraniční obce Lesná 3/84*, vyd. ZO KSC, MV NE, MNV.
- Živná, Ctirada. 1981. „Přehled vývoje slovenské reemigrantské skupiny z rumunského Rudohoří na Tachovsku v letech 1947–1952. Materiály k problematice novoosídleneckého pohraničí, sv. 1.“ In *Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku* 4: 53–57, Praha: AV ČR.

Internetové zdroje:

- http://lucc.ic.cz/lucc_data/zuj/ [cit. 30. 6. 2014]
- <http://www.env.cz> [cit. 10. 6. 2014].
- <http://ceskyles.ochranaprirody.cz/>, [cit. 28. 6. 2014].
- <http://www.geolab.cz> [cit. 10. 6. 2014].
- <http://www.hiu.cas.cz> [cit. 10. 6. 2014].
- <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10116288585-archiv-ct24/211411058210010/titulky/>, [cit. 20. 7. 2014].
- <http://www.europeangreenbelt.org/>, [cit. 12. 7. 2014].
- <http://rekos.psp.cz/detail-symbolu/id/bc2df2f0-c820-421d-9d02-958cd85ad27e>
- <http://www.vojensko.cz/>

Prameny

STÁTNI OBLASTNÍ ARCHIV V PLZNI (SOA PLZEŇ)

Fond velkostatek (Vs) Tachov

SOA Plzeň, f. Vs Tachov, i. č. 99
SOA Plzeň, f. Vs Tachov, i. č. 631
SOA Plzeň, f. Vs Tachov, i. č. 658
SOA Plzeň, f. Vs Tachov, i. č. 665
SOA Plzeň, f. Vs Tachov, i. č. 700
SOA Plzeň, f. Vs Tachov, i. č. 717
SOA Plzeň, f. Vs Tachov, karton č. 131
SOA Plzeň, f. Vs Tachov, mapa M 71
SOA Plzeň, f. Vs Tachov, mapa M 73
SOA Plzeň, f. Vs Tachov, mapa M 186
SOA Plzeň, f. Vs Tachov, mapa M 189

Fond velkostatek (Vs) Schönwald (Lesná)

SOA Plzeň, f. Vs Schönwald, nečíslováno

Fond velkostatek (Vs) Waldheim (Zahájí)

SOA Plzeň, f. Vs Waldheim, nečíslováno

STÁTNI OKRESNÍ ARCHIV TACHOV (SOKA TACHOV)

Fond Archiv obce Bažantov

SOKa Tachov, f. AO Bažantov, sign. IA

Fond Archiv obce Milíře

SOKa Tachov, f. AO Milíře, i. č. 20
SOKa Tachov, f. AO Milíře, i. č. 39
SOKa Tachov, f. SpÚS Milíře, karton č. 1/10

Fond Okresní národní výbor Tachov

SOKa Tachov, f. ONV Tachov, i. č. 149/03
SOKa Tachov, f. ONV Tachov, i. č. 150/03
SOKa Tachov, f. ONV Tachov, sign. VIII/8
SOKa Tachov, f. ONV Tachov, sign. X/12
SOKa Tachov, f. ONV Tachov, sign. 604/1
SOKa Tachov, f. ONV Tachov, sign. 214
SOKa Tachov, f. ONV Tachov, Majetková podstata pozemkových reforem, Bažantov

Fond Okresní úřad (OÚ) Tachov

SOKa Tachov, f. OÚ Tachov, i. č. 192
SOKa Tachov, f. OÚ Tachov, i. č. 251

SOkA Tachov, f. OÚ Tachov, i. č. 348
SOkA Tachov, f. OÚ Tachov – sbírka speciálních map k vodní knize

Fond Okresní soud (OS) Tachov

SOkA Tachov, f. OS Tachov – katastrální mapy

Fond Sběrka soudobé dokumentace

SOkA Tachov, f. Sběrka soudobé dokumentace, sign. F 60

Fond Spořitelni a úvěrní spolek pro farní obvod Milíře

SOkA Tachov, f. SpÚS Milíře, karton č. 1/10

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK

Fond 2342 – 5. brigáda PS Cheb (1913) 1951–1992

ABS, f. 5. brigáda PS Cheb, 2342, i. č. 357

ABS, f. 5. brigáda PS Cheb, 2342, i. č. 358

ABS, f. 5. brigáda PS Cheb, 2342, i. č. 359

ARCHIV NÁRODNÍHO MUZEA (ANM)

Fond Eichlerova sbírka

ANM, f. Eichlerova sbírka, kraj Plzeňský, statek Schönwald

Heraldická sbírka

ANM, Heraldická sbírka, Širtingárové ze Širtingu

ARCHIV NÁRODNÍHO ZEMĚDĚLSKÉHO MUZEA

Archiv Národního zemědělského muzea, i. č. B2474

Archiv Národního zemědělského muzea, i. č. B2476

Archiv Národního zemědělského muzea, i. č. B2477

Archiv Národního zemědělského muzea, i. č. B4842

TACHAUER HEIMATMUSEUM WEIDEN

Tachauer Heimatmuseum Weiden i.d. OPf., i. č. J302

Tachauer Heimatmuseum Weiden i.d. OPf., i. č. J303

FOTOARCHIV MUZEA ČESKÉHO LESA V TACHOVĚ

SPRÁVA CHRÁNĚNÉ KRAJINNÉ OBLASTI ČESKÝ LES

Propagační materiály

Dokumentace

Sběrka návštěvních knih z naučných stezek

Návštěvní knihy NS Vodní svět

Návštěvní knihy NS Podkovák

LESY ČESKÉ REPUBLIKY, S.P. – LESNÍ SPRÁVA PŘIMDA

Propagační materiály

OBECNÍ ÚŘAD LESNÁ

Kronika obce Lesná

SOUKROMÝ ARCHIV FERDINANDA BUČINY

SOUKROMÝ ARCHIV GABRIELY FATKOVÉ

SOUKROMÝ ARCHIV JIŘÍHO WOITSCHÉ

PAMĚTNÍ SEŠITY (KNIHY) ZANIKLÝCH OBCÍ

Jedlina (Neu Losimthal) 2010–2012

Česká Ves (Böhmischdorf) 2011–2014

Nové Domky (Neuhäusl) 2010–2012

Jmenný rejstřík

Alderman	91	Chvátal	18
Altová	8, 17	Ingold	8, 101
Antonsich	101	Jílek	79, 80
Assmann	83, 117	Jílková	79, 80
Basso	8, 83, 101	Johann	38
Bender	8, 101	Kadera	9, 11, 26, 27, 35, 45, 46
Berg	90	Köferl	9, 13
Bergson	8, 101	Koháček	54, 56
Boguszak	84, 86, 88	Kotrbatá	54, 56
Brůna	86	Kovařík	75
Burzová	7	Kožnar	58
Cattel	8, 101	Křováková	86
Císař	84, 86, 88	Kuchař	84
Climo	8, 101	Kuna	76, 77
Connerton	117	Lakosil	72, 75
Čadková	62	Ložek	8
Čibera	82	Marès	8
Dargavel	38	Matějka	118
David	90	Maur	8, 14, 15
Drahotová	28	Mergill	117
Dubánek	72, 75	Mikšíček	10
Ebel	64	Minařík	72, 75
Edl	69	Minátová	16
Emler	62	Ministr	27, 37, 39, 42
Fatková	7, 11, 93, 106	Nedbal	86
Fiedler	18	Nenutil	50
Funk	63, 65, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82	Nezbedová	90
Hájek	66	Nora	117
Halbwachs	8, 83, 90, 95, 117	Nosková	56
Hamperl	9, 11, 13, 18, 19, 22, 44, 53, 61, 62, 63	Nováček	16, 64
Harley	84, 86	Novotný	50
Herajt	67	Nožička	37, 38
Heroldová	56	Olick	83
Hertlová	7	Olivová	90
Hirt	7	Pauknerová	7, 103, 104, 105, 107, 109, 117, 118, 119
Hlavačka	8, 90, 93	Petrášová	9, 55, 56, 58
Hlávka	9, 26, 35, 45	Plicka	117
Hofmann	26, 35, 42, 44	Pokorná	8
Holba	68	Profous	62
Hollerová	7	Procházka	9, 13, 14, 26, 28, 29, 32, 78, 116, 117
Houžvička	50		

Přenosilová	51, 56	Steward	8, 101
Pulec	67, 68, 69, 70, 72, 73	Strathern	8, 101
Rak	77	Sulima	11, 97, 98, 99, 100, 103
Razím	64	Sulitka	56
Richter	58	Světlík	7, 104, 109
Rose	8, 102	Široký	16
Říha	118	Štekl	67
Sádlo	8	Štiess	28
Sedláček	24	Turnwald	52
Semotanová	84, 85, 88, 89, 90	Vacek	44
Schama	8, 83	Váňa	77
Schneider	118	Vaněk	11, 69, 71
Scholl	118	Vuolteenaho	90
Schott	11, 50, 51, 52	Woitsch	12, 19, 28, 33, 34, 45,
Schuster	9, 13, 62, 63		48, 114, 115, 117, 121
Slavík	72	Zahradníková	62
Soukup	16	Zíková	7, 93
Spurný	118	Žežulka	71
Staněk	50	Živná	56

Česko-německý slovník v textu zmiňovaných lokalit

Bažantov	=	Wosant
Bohuslav	=	Wusleben
Borek, vrch	=	Ahornberg
Branka	=	Galtenhof
Česká Ves	=	Böhmischdorf
České nové domky	=	Böhmisch Neuhäusl
Český les	=	Böhmischer Wald
Částkov	=	Schossenreith
Dlouhý Újezd	=	Langendörflas
Dolní Žandov	=	Sandow či Zandow, také Unter Sandau
Háje	=	Leirwinkel
Halže	=	Hals
Horní Výšina	=	Ringelberg
Hoštka	=	Hesselsdorf
Hraničky	=	Reichenthal
Chodský Újezd	=	Heiligenkreutz
Jalový Dvůr	=	Galtenstallung
Jedlina	=	Neulosimthal, Neu Losimthal
Kladruby	=	Kladrau
Kollerova Huť	=	Kollerhütte
Kolm	=	Kulm, Kolm
Lesná	=	Schönwald
Lučina	=	Sorghof
Maršovy Chody	=	Maschakotten
Milíře	=	Brand
Mýto	=	Mauthdorf
Nová Huť	=	Neuhütte
Nová Knížecí Huť	=	Neu Fürstenhütte
Nová Ves	=	Neudorf
Nové Domky	=	Neuhäusl
Obora	=	Thiergarten
Ostrůvek	=	Inselthal
Pastvina	=	Helldroth či Hölldrot, součást obce Studánka
Pavlova Huť	=	Paulushütte
Pavluv Studenec	=	Paulusbrunn
Písařova Vesce	=	Albersdorf
Pořejov	=	Purschau
Přimda	=	Pfraumberg
Rozvadov	=	Waidhaus
Schönwaldská Huť	=	Schönwalderhütte
Skelná Huť	=	Glasshütte

Skláře	=	Neuwindischgrätz
Stoupa	=	Altpocher
Stará Knížecí Huť	=	Alt Fürstenhütte
Střeble	=	Ströbl
Svatá Kateřina	=	Sankt-Katharina, Katharina
Tachov	=	Tachau
Teplá	=	Tepl
Třemešné	=	Zemschen
Zadní Chodov	=	Hinter – Kotten
Zahájí	=	Waldheim
Zlatý Potok	=	Goldbach
Žebráky	=	Pettlarn

Summary

As our narrative on the Tachov landscape nears its end, its story and its constantly changing and discussed memory still live on. This memory, even in modern times, evokes events both thousands of years old and those “only” hundreds or decades. The book, which was created for the occasion of the exhibition entitled Tachov District: Landscape in Memory / Memory in Landscape, presents phenomena, events and processes through an extraordinarily diverse amount of visual material, presented through flowing narrative and thematic excursions, which have left their mark on this landscape from a material perspective and are significant for the symbolic and memorial aspect of the everyday lives of the local population.

Research was carried out by a team of staff of the Department of Anthropology and the Department of Archeology of the University of Western Bohemia in 2012–2014 in the village of Lesná (formerly named Schönwald) and its surrounding areas, which was selected as a model region in order to sufficiently document the development of border-region landscape from prehistory to the dramatic events of the 20th century. This research has yielded a number of interesting findings. Theoretical-methodological principles of so-called “landscape archeology” were applied in research and combined with historical and archeological approaches. The empirical base of the research was formed on archeological excavations and terrain prospecting; the study of archive material, old maps, plans and other visual material; and primarily on participant observation and several dozen semi-structured interviews with the inhabitants of Lesná and others. Other less common approaches such as visual anthropology or “mental mapping” were also used.

The book, which summarizes only a portion of the whole extensive project, presents the most important findings both on an “objective” level and from the perspective of the various significances which local inhabitants attribute to the various aspects of landscape memory, i.e. in terms of the living memory of the landscape. Regarding the analysis of the less recent history of the region, the narration covers areas of the Tachov lordship and the properties of Lesná and Waldheim (Czech: Zahájí) estates. In this context, crucial landscape-forming processes (aside from natural and geomorphological relationships) were also identified: the specific structure of rural settlement stabilized in the 13th century (Lesná is first mentioned in writing in 1349) and was supplemented from the 17th century by scattered residences of forest cottiers (Waldhäusler); the massive development of various industrial fields (glass and iron manufacturing, forestry trades) in the early modern period; intense exploitation of forests regulated from the beginning of the 19th century by equally intensively established forms of modern forestry; transformations of socio-professional structure and overall marginalization of the area in the second half of the 19th century and the first half of the 20th century.

In researching more recent history and phenomena, the significance of the tragic events of the Second World War and the subsequent exile of the German population, which proved to be fundamental and strongly fixed in memory, was confirmed. New settlement of the Tachov District in the post-war period brought a diverse mix

of peoples – Lesná specifically saw new settlers from Romania, the descendants of which still live in the village today (app. 500 inhabitants) and carry on several remarkable traditions connected to the Orthodox faith. During only a few decades, these new settlers took the settled region to be their own and began to form their own, new memory, which was only minimally connected to the exile of the German populations before them. In order for them to conceptualize the Tachov landscape, two elements proved to be crucial – socio-professional structure strongly connected to forestry and, primarily, the establishment of the border zone and the Iron Curtain, which Lesná and the Tachov District were located directly next to from the 1950s to the year 1989. In addition to gaining a number of memories and stories connected to the guarding of state borders during research, the significance of the Iron Curtain was successfully and innovatively documented in this context. The model fate of one of the several vanished villages in immediate proximity to Lesná – Bažantov was also analyzed using archeological and historical methods. As findings showed, however, not only famous historic events had a forming influence on the living memory of the landscape. For local inhabitants and visitors, often “non-historical” places and the events connected to them have been even more significant – this is why research was focused on the current issue of environmental protection and the development of tourism in the region. These memories can be reflected for example in non-codified toponymy, mental representations of landscape, and often surface when analyzing notes of tourist visitor books, etc.

In conclusion, it may be said that we view the presented data in the book and its theoretical reflection (which must be especially emphasized) as generalizable for many other landscape transects in the West Bohemian border region and beyond, as other landscapes also had fates similar to Lesná and the Tachov District. Based on the long-term research carried out, we can state that a certain specific memory of the borderland landscape exists, both in the sense of a classic, material “landscape palimpsest” and in the many forms of the currently functioning and living memory of the landscape. The border landscape; however sparsely or completely inhabited and scarred by dramatic fates, should not be considered a landscape that has been torn from its roots. Its memory and the memory of its inhabitants is simply different, and it is the task of further research projects (for which we have attempted to offer basic theoretical-methodological approaches) to study this memory further, as it is just as valuable as other memories connected to other regions of the Czech Republic and Europe.

Resümee

Im Buch, das im Zusammenhang mit der Ausstellung Tachauer Region: Landschaft in der Erinnerung / Erinnerung in der Landschaft entstanden ist, wurden Erscheinungen, Ereignisse und Prozesse mittels zusammenhängender Darstellung, thematischer Exkurse und einer Menge vom vielfältigen Bildmaterial vorgestellt, durch die die hiesige Landschaft aus der materiellen Hinsicht geprägt wurde und die zugleich in der symbolischen Ebene und in der Ebene der Erinnerung für den gelebten Alltag der Akteure - der hiesigen Bewohner - von Bedeutung sind.

Während der vom Team der Mitarbeiter des Lehrstuhls für Anthropologie und des Lehrstuhls für Archäologie der Westböhmischen Universität in Pilsen in den Jahren 2012–2014 in der Gemeinde Lesná (früher Schönwald) und in der Umgebung durchgeführten Untersuchung wurde eine Reihe von interessanten Fakten entdeckt. Dabei wurden die theoretisch-methodologischen Grundlagen der sogenannten Anthropologie der Landschaft in der Kombination mit dem historischen und archäologischen Herantreten appliziert, die empirische Basis stellten die archäologischen Exkavationen und Prospektionen, das Studium von Archivquellen, alten Landkarten, Pläne und Bildmaterial und vor allem teilnehmende Beobachtung und eine Menge von halbstrukturierten Interviews mit Bewohnern der Gemeinde Schönwald und weiteren Personen dar, wobei auch weniger übliche Methoden der visuellen Anthropologie oder sogenannte kognitive Karten angewendet wurden.

Das Buch präsentiert die wichtigsten Feststellungen, und zwar sowohl in der „objektiven“ Ebene als auch in der Hinsicht der Bedeutungen, die die verschiedenen Aspekte für die hiesigen Bewohner tragen. Bei der Analyse der älteren Geschichte der Region erfasst die Erklärung die Teile des Herrschaftsguts Tachau und der Gute in Schönwald (Lesná) und Waldheim (Zahájí), wobei als Schlüsselprozesse der Bildung der Landschaft - neben den natürlichen und geomorphologischen Prozessen - folgende identifiziert wurden: die im 13. Jahrhundert stabilisierte spezifische Struktur der Landbesiedlung (Schönwald erst im Jahre 1349 schriftlich belegt), die im 17. Jahrhundert mit verstreuten Siedlungen der Waldhäsler ergänzt wurde; die massive Entwicklung mancher Industriezweige (Glaswesen, Eisenhütten, Waldhandwerk) in der Frühneuzeit; die intensive Exploitatierung des Waldreichtums, die erst seit dem Anfang des 19. Jahrhunderts durch genauso intensiv eingeführte Formen des modernen Forstwesens reguliert wurde; die Umwandlungen in der sozioprofessionellen Struktur und die allgemeine Marginalisierung des Gebiets in der zweiten Hälfte des 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Bei der Untersuchung der neueren Geschichte und der durchaus gegenwärtigen Erscheinungen wurde die entscheidende und in der Erinnerung tief fixierte Bedeutung der tragischen Ereignisse des 2. Weltkriegs und der anschließenden Vertreibung der deutschen Bewohner bestätigt. Die neue Wiederbesiedlung der Tachauer Region in der Nachkriegszeit führte eine bunte Mischung von Menschen in die Gegend, die sich in einigen wenigen Jahrzehnten die bewohnte Landschaft aneigneten und anfangen, neues Gedächtnis der Landschaft zu bilden. Für ihre Konzeptualisierung der Tachauer Landschaft waren auf einer Seite die auf die Forstwirtschaft stark bezogene sozioprofessionelle Struktur, auf der anderen

die Entstehung der Grenzzone und des sogenannten Eisernen Vorhangs von Bedeutung. Neben vielen Erinnerungen und Geschichten über die Grenzbewachung ist es gelungen, die Bedeutung des Eisernen Vorhangs auf der bahnbrechenden Art und Weise auch mit archäologischen Methoden zu dokumentieren, es wurde auch das Modellschicksaal einer der untergegangenen Gemeinden – Wosants – archäologisch-historisch analysiert. Allerdings nicht nur große Ereignisse der Geschichte haben eine formbildende Wirkung auf das lebende Gedächtnis der Landschaft. Für die hiesigen Bewohner und auch für Besucher waren oft die „nicht geschichtlichen“ Orte und Ereignisse und die damit verbundenen Erinnerungen viel wichtiger. Die können z. B. in der nicht kodifizierten Toponymie, in den kognitiven Karten, die die Landschaft präsentieren, widergespiegelt werden, sie können in analysierten Einträgen in touristischen Besucherbüchern offenbar werden, u. ä.

Die in dem Buch präsentierte Angaben und die theoretische Reflexion der Daten können einiger Massen für viele weitere Landschaftstransecte nicht nur im westböhmischen Grenzgebiet verallgemeinert werden, die im 20. Jahrhundert durch ähnliche Schicksaale wie Schönwald und die Tachauer Landschaft betroffen wurden. Aufgrund der langfristigen Untersuchung kann konstatiert werden, dass so etwas wie das spezifische Gedächtnis des Grenzgebiets existiert, und zwar sowohl in der Form des klassischen materiellen „landschaftlichen Palimpsests“ als auch in vielen Formen des aktuell funktionierenden, lebendigen Gedächtnisses der Landschaft.

